

A

VALLÁS KÖRÜLI FELSÉGJOGOK

IRTA

BONCZ FERENCZ.

BUDAPEST

PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1894.

ELŐSZÓ.

A vallásügyi kérdések, de főleg a kathol. önkormányzati ügy újabbi szönyegre hozása alkalmából különféle — törvényeinkkel nem mindenkor egyező — nézetek merültek fel a *valláskörüli felségjogok*, különösen pedig a *legfőbb kegyuri jog mibenléte* iránt. Ez indított a jelen mű megírására, mely ezen jogok terjedelmét a történelmi fejlődés szerint megismertesse. Célom nem volt polemikus művet írni, tehát a velem ellen nézetten levőkkel vitatkozásba nem is bocsátkoztam; hanem adom a jogi tényeket minden irányzatosság nélkül úgy, a mint azok az idők változó folyamában az eddig ismeretes történelmi adatok, kiváltkép pedig törvényeink tanúsága szerint és a hosszas gyakorlat alapján keletkeztek, alakultak és ez idő szerint fennállanak.

I.

BEVEZETÉS.

A keresztény időszámítás az ezredik év felé hajlott, midőn Geiza fejedelem egész családjával együtt a keresztiséget fölvette. Egy, harcokban kifáradhatlan század folyt le népünknek e hazáiban letelepedése óta e nagy eseményig. De bárminő ádázul dult is ez időszak alatt a harcok istene: mégis a magyar nemzet erkölcsének szelidítésére szolgált a nyugati hadjáratokban az ottani — akkor már keresztény — népekkel érintkezés és a nálok látott polgárosodás, mely mindenki által fölismerhetőleg a római műveltséget magába felszívó keresztény egyház műve volt. Az elfoglalt honterületen lakott s őseink által meghódított népek egy része is — főleg a nyugat-északi határon levő — már régibb idő óta ismerős volt a keresztény tanokkal s így az ezekkel mindennapos érintkezés szükségképen befolyást gyakorolt a magyar nép kedélyvilágára is. A vérrel szerzett új haza földrajzi fekvésénél fogva a nyugati és a keleti egyházak mindinkább tért foglaló gyűrűzete közé levén beékelve, ezek erkölcsi befolyásának sokáig ellent nem állhata. Őseink egyszerű, fejletlen vallási fogalmait csakhamar tulszárnyalták a keresztény hit értelmet és szívet nemesítő tanai. Különben alig volna felfogható, hogy egy rövid század alatt fogékonyra tétethetett egy, vallási fogalmai és nemzeti szokásaiban az akkori európai népektől teljesen különböző nép a keresztény vallás és ezzel kapcsolatos intézmények befogadására.

Már a VIII. század második felében, de még inkább a IX. században a keresztény vallás annyira befolyásolta a népek fejlődését főleg Európa nyugati részén, hogy államalakulások

csakis a keresztény hit megerősödése által létesülhettek állandólag. Így történt, hogy a római szék erkölcsi hatalma a népekre mindinkább felnövekedett, a mely ellenében a magát függetleníteni kívánó világi hatalomnak nem maradt egyéb fegyvere, mint létjogát az egyházhoz hasonlóan egy magasabb hatalomra, az isteni jogra visszavezetni. Innentől kezdve a fejedelmek magokat isten kegyelmébőlieknek nevezik, s az állami intézmények szintén isteni jogra alapítva vallási színezetet nyernek; vallás és állam egybe olvadtak. Az államnak az isteni jogra való hivatkozása azonban csak az egyháznak vált előnyére; mert azon beismerést foglalta magában, hogy az állam saját fennállásának biztosítása tekintetéből az egyház, mint isteni intézmény támogatását nem nélkülözheti. Midőn Nagy Károly magát III. Leo pápa által a 799-ik év karácsony ünnepén római császárrá fölkenette és megkoronáztatta, tényleg is kifejezést adott ennek. S a midőn első királyunk a magyar nép keresztény vallásra térítésekor a magyar állam megalakítását a római szék támogatásával kívánta eszközölni, s midőn az állammá alakulás jelképét, a koronát, Rómától kérte, csakis azon kor szokásainak hódolt és azon tapasztalatokat értékesítette, a melyeket az előtte lepergett két század történelméből levont. Mert táplált legyen bárminő erős meggyőződést keblében a keresztény hitelvek magasztossága tekintetében: annyi mégis kétségtelenül kiviláglik fenmaradt törvényeiből is, hogy a keresztény vallásnak országábani befogadására legfőbb okul annak fölismerése szolgált, hogy a keleti és nyugati keresztény császárságok közé beékelt magyar államot csak mint keresztény államot építheti fel s hogy családja részére a fejedelmi széket csak az egyház segélyével biztosíthatja.

Hogy azon kor vallási viszonyai iránt kellőleg tájékozassuk magunkat, vissza kell mennünk Nagy Károly császár idejére, mint a ki által berendezett állami szervezet legnagyobb befolyást gyakorolt a magyar állam miképeni szervezkedésére is. A frank birodalomban a nevezett császár idejében már tekintélyes állást foglalt el a papság, melyet ez okból a nagy fejedelem sem hagyhatott figyelmen kívül, sőt annak a népre való nagy befolyását az állami czélok előmozdítására felhasználta.

nálni törekedett. Nagy terjedelmű és folytonos *birtok és szabaldalmak adományozása* által könnyen sikerült az egyház támogatását megnyernie, a mely viszonzószolgálatkép készséggel engedett egynémely befolyást az egyházi ügyekre; ez által a világi hatalmat az egyházi érdekek előmozdítására és védelmére maga részére még inkább biztosítván. Eképen a világi hatalom befolyása, nagy fejedelmek egymásután következő uralkodása folytán, az egyházra időjártával arányosan növekedett. A *zsinatokon* egyháziak és világiak egyaránt megjelentek tanácskozáásra, — viszont jelentékenyebb világi hivatalokra és főleg követségekre főpapok is alkalmaztattak, habár ez némileg ellenkezett is az egyházi törvényekkel. Zsinatok és birodalmi vagy tartományi gyűlések gyakran minden megkülönböztetés nélkül tartattak; az egyházi szabványok közül a világi vonatkozásuak kihirdetés által mint világi törvények érvényesültek, és viszont az egyházi vonatkozásu ügyekre világi intézkedések hozattak, miként ezeket a frank kapitularékban böven olvashatni. Nem egy példát találunk arra is, hogy *egyházi javadalmak* hű szolgálatok jutalmazásául világi nagyoknak adományoztattak a kánonok ellenére; ellenben egyháznagyok hűbérnökökké avattattak föl, hogy csapataikkal a király seregeit gyarapítsák, sőt azok élére álljanak, habár az egyházi törvények a papoknak a fegyverviselést eltiltották. De leginkább érvényesült már ezen időszakban is a király által gyakorolt állami fenhatóság az egyházi ügyekre nézve *a püspökségek alapítása és a főpapi székek betöltése körül*. A frank királyok püspökségeket, püspöki székhelyeket a politikai exigenciákhoz képest állapítanak meg, az egyházmegyék határait tetszésök szerint jelölik ki és változtatják meg a körülményekhez képest. Tagadhatatlan ugyan, hogy az egyház ily intézkedéseknek többször ellenmondott, mint a melyek által az egyházi kormányzat tagozata különösen a fegyelem tekintetében káros ingadozásoknak lön kitéve; de ezen tiltakozások kevés eredményre vezettek. Az egykori szokást, melynél fogva a püspököket a klerus és a világiak a metropolita közreműködésével választották, a királyi egyenes kinevezés váltotta fel. És ezt annyira tetszés szerint gyakorolta Nagy Károly, hogy sokszor évekig betöltetlenül hagyott valamely püspöki széket, mint

például a metzit az első avar háboru után. A 794-ik évben megtartott frankfurti zsinaton püspököket helyezett be s tett le a pápa minden közreműködése nélkül. De viszont ő is a zsinat engedélyét kérte ki arra nézve, hogy a kölni érseket, Hildibaldot mint kancellárját állandólag az udvarnál tarthassa. Uralkodását megelőzőleg az egyházaknak tett vagyoni *ajándékozások* semmiféle korlátozás alatt nem állottak, alatta már érvényességük államfői jóváhagyástól föltételeztetett; ezen vagyonok kezelése ugyan a püspökök, illetőleg apátok és plébánosok kezén hagyatott, de az egyházi vagyon felsőbb engedély nélküli elidegenítése semmiségi esetet képezett.

Nevezetes jövedelmét képezte az egyházaknak a *tized*, melyet az egyház az V. század óta a föld minden terményeiből s a marhákból az ó-testamentomban gyökeredző *levitajognál* fogva követelt a hívektől, előbb csak zsinati határozatok folytán, melyek a tized ki nem szolgáltatókat egyházi átokkal sújtották, de a Karolingi ház uralkodása alatt már világi törvények által is biztosított az egyház részére a tizedjog. Kezdetben az egyházi vagyon nem volt mentes az állami terhekhez való hozzájárulás kötelezettségétől; de lassankint egyesek szabadalmak kinyerése által mentesítették magukat a teherviselés alól, mely azután általánossá vált.

A birodalmi zsinatokat is a király hívta össze, mint például a regensburgit, majnait, melyeken a nagy király személyesen elnökölt a germán, gall s olasz püspökök és a pápai követek jelenléte mellett; ő erősítette meg a hozott határozatokat s azokat egészben vagy részben elfogadva vagy módosítva, a királyi kihirdetés által világi törvény erejére emelte. A zsinati határozatok csak azon esetben voltak végrehajthatók, ha a király által kihirdetettek. Ezen zsinatokon vegyesen tárgyaltak egyházi és világi ügyeket, azonban az egyházi ügyekben a világiak szavazattal nem bírtak. A frank kapitulárekban számos intézkedésekre találunk, melyek az egyházi ünnepek megtartása, a babona, esküszegés kiirtása és a kánonellenes házasságokra vonatkoznak, — továbbá a melyekkel bűjtők, nyilvános körmenetek és alamizsnáskodások, majd egyes zárdák ellen erkölcsi kihágások miatt vizsgálatok rendeltetnek el; rendelkeznek az egyházi szónoklatok és énekek tekinteté-

ben, valamint iskolaügyekben is. Nevezetes különösen a 792-ik évben Regensburgban megtartott zsinat, mely Nagy Károly elnöklete alatt kárhoztatta az Urgel Felix spanyol püspök által terjesztett adoptianismust, mely szerint Krisztus istennek csak fogadott fia volt; tehát a király ezen tisztán dogmatikus ügyben hozott zsinati határozatra is befolyt, — valamint a két évvel később Frankfurtban megtartott zsinat is, mely a 707-ik évi II-ik nikáai zsinatnak a képek tisztelete tekintetében hozott, de félreértett határozatait kárhoztatta. Vagy midőn a 808-ik évben megtartott aacheni zsinat tévtannak nyilvánította azt, mintha a szentlélek csak az atyától s nem a fiutól is származnék.

Az egyházi ügyekre való nagyobb befolyást előmozdította azon körülmény is, hogy Nagy Károly ismételen helyreállítván a pápai uralom ellen fellázadt Rómában a rendet, ez által is az egyház védnökévé vált, a mely czimet (defensor fidei) használt is, s a mely nyilvános elismerésre emeltetett azon tény által, hogy III. Leo pápa őt császárrá koronázta és pedig Károly előleges beleegyezése nélkül. Kétségtelen ugyan, hogy a császárkoronázás ténye által ugy Leo, mint utódai az egyház hatalmának elsőbbségét a fejedelmek világi hatalma fölött kívánták kifejezni, mindazonáltal ez kétélű fegyverré vált, mert az investiturai harcok történelméből tudjuk, hogy inkább a császárok igyekeztek a császári hatalomnál fogva az egyház fölé kerekedni a minthogy tényleg a pápák választását befolyásolták, a választási eljárást megvizsgálták, a választást jóváhagyták vagy megváltoztatták, és a fölszentelés csakis a választás jóváhagyása után történhetett meg; midőn pedig a rómaiak az új pápának hűséget esküdtek, ugyanekkor a császár iránt is alattvalói esküvel kötelezték magukat.¹

Még nagyobb kiterjedésben gyakorolta a császárság befolyását az egyházi ügyekre Nagy Károly utódai alatt, mint ezt alább látni fogjuk.

Sz. István király minden intézményeiben lehetetlen föl nem ismernünk azt, hogy a magyar állam megalkotásakor kipróbált nyomdokokon kívánt haladni s hogy különösen Nagy Károly volt az, kit magának utánzásra eszményképül kitűzött elannyira, hogy nemcsak az állami szervezetet frank minták

szerint alkotta meg, s onnan számos törvényt átvett², hanem még Imre fiához intézett intelmei is ugyanazok, mint a melyeket a nagy császár 813-ban Aachenben fiához, Lajoshoz intézett, midőn őt maga mellé társuralkodóvá nevezte ki. Mint Nagy Károly, ugy sz. István is intette fiát, hogy az istent félje és szeresse, parancsait megtartsa, a hitben erős legyen, az egyházakat védje és ótalmába vegye, azok javát előmozdítani törekedjék; a papokat becsülje, tanácsaikkal éljen, alattvalóit szeresse s felettök szelídséggel uralkodjék s egyáltalában ugy viselkedjék, hogy isten és emberek előtt fedhetetlennek talál-tassék.³

Habár pedig ezen tanácsaiban, de sőt törvényeiben is az egyházi szempont az irányadó, kimondván utóbbiakban, hogy a királyi udvarban a hit után az egyház foglalja el a második helyet⁴ s hogy a püspököknek hatalmuk legyen az egyházi ügyeket az egyházi kánonok szerint intézni és kormányozni⁵: mind a mellett a nem hitágazati dolgokban függetlenül intézkedett, sőt a püspököknek a kánonok szerinti intézkedéseiben is a végső elhatározást a királynak «mint a kereszténység védelmezőjének» tartotta fenn⁶, a mihez későbbi törvényeink is — mint látni fogjuk — szívesen ragaszkodtak.

És minthogy a sz. király szerint «minden népnek saját törvényei által kell kormányoztatnia», annál fogva ő is — «isten akaratából kormányozván a monarchiát, más régibb és újabb fejedelmek példájára» — az egyházi ügyekben is törvényhozói jogot kezdett gyakorolni.

Leginkább szembe ötlő a frank uralkodók utánzása sz. István azon törekvésében, melynél fogva az új magyar keresztény államot szent Péter székének tulbefolyásától lehetőleg függetleníteni törekedett a *magyar nemzeti egyház* megalapítása által. Okulva az egyháznak nyugaton az állami rendre gyakorlott nyomasztó hatásu tulkapásain, az állam s az egyház közti viszonyt kezdet óta akkint igyekezett szabályozni, hogy az egyháznak nagy értékű jogok és terjedelmes birtokok adományozása, — az egyházi rendnek az államban első helyre emelése, — a közügyek intézésében engedett nagy befolyása és az egyháziaknak sok tekintetbeni kiváltságos helyzete által előállott tekintélye a királyi jogok — vagy a mi a magyar

népnél azonos közjogi fogalom volt — az állam fenségi jogának sérelmével az egyházi téren se járjon. Nehéz feladat volt ez, kétszeresen nehéz azon korban. Mert a keresztény egyház, mely kezdetben a demokratikus egyenlőségen alapult, már a középkor elején nagy változáson ment át. A kulturélet minden nyilvánulásának szálai ő benne összpontosulván, ezáltal általános befolyást szerzett a népek életére, mi által egyetemessé vált. De az egyetemesség az abszolút jogok talaján áll; nem ismer sem önálló külön államot, sem önjogu nemzeteket, hanem mindezek fölé emelkedve, minden önálló állami jogot absorbeál az egyetemesség határokát nem tűrő eszméje által. Végszélja volt a keresztény államok és népek egysége s azok szellemi vezetése Rómából; tehát el nem ismerése a nemzeti egyházaknak; pedig sz. István minden törekvése a nemzeti egyház megalkotására irányult, a mely egyházban a fejedelmi jogok érvényesülése kizárva ne legyen.

Kétségen felül áll, hogy ezen jognak az abszolút hatalomra törekedett pápaság ellenében megszerzésében és lehető biztosításában a magyar nemzetnek segítségére volt a nyugati császárság és a viláгурalomért küzdő pápaság közt folyamatban volt kétszázados harc; mert a római szék a nyugati császársággal való szakadatlan viszályai közt az önállásra törekvő magyar egyházzal szemben nem fejtette ki egész erélyét, sőt ennek önállósága által gátat akart vetni a császárság terjeszkedésének. S így történt, hogy — bár időnként nálunk is kísérletet tett a római kuria az egyház abszolút hatalmának érvényesítésére — mindinkább erősebb gyökeret verhetett nálunk az egyházi ügyek többrendbeli kiágazásában az állami önrendelkezés. Valóban a magyar egyház mindjárt első királya által egynemely egyházi ügyek rendelkezése terén oly kiváltságok birtokába lépett, melyek azután pápai beleegyezéssel is megerősítettvén, a magyar szent korona elidegeníthetlen tulajdonává váltak s tőle a pápai szék részére többé visszaszerezhetők nem voltak, mint ezt az alábbiakban látni fogjuk. Ezen kiváltságos jogok összesége alkotmányjogunkban *«a vallás körüli felségjogok»*, latinul: *jura majestatica circa sacra*, vagy *circa negotia religionis* elnevezés alatt ismeretes; ezen jogok mibenlétének részletes megismertetése és azok védelmében a római szent

székekkel időnkint folytatott viták rövid történelmi vázolója leszen a jelen mű feladata

Mielőtt azonban ezek tárgyalását megkezdzenők, elkerülhetetlenül szükséges néhány általános vonással ecsetelni azon viszonyt, mely Nagy Károlytól kezdve egész a XI. századig a frank-német birodalom és Róma közt az egyház és állam közt kifejlődött, minthogy ez nagy befolyást gyakorolt a magyar keresztény állam és egyház közti viszonyok mikénti alakulására is.

Jegyzetek:

- ¹ L. Geschichte des Mittelalters, dr: Hans Prusz.
 - ² Kollár, De originibus pot. legisl. circa sacra regum Ungariae.
 - ³ L. Thegan, Vita Ludovici 20. fej. és Sz. István I.
 - ⁴ Sz. István I. 2.
 - ⁶ Sz. István II. 2.
 - ⁵ Sz. István II. 12.
-

II.

AZ EGYHÁZ S ÁLLAM KÖZTI VISZONY NAGY KÁROLY UTÓDAI ALATT ÉS A HYERARCHIA MEGALAPITÁSA.

A kereszténység kezdetben egyes önálló gyülekezetekként alakult; a századok folyamában azután a szórványos keresztény telepek nagyobb egyházterületekké tömörültek s ezek ismét a hierarchiai szervezet behozatala által metropolitáik alatt (nagyobb mérvű) önkormányzattal bíró nemzeti egyházakká. De a mily mérvben növekedett az egyház hatalma: ép olyanban törekedett azt egyensúlyozni a világi uralom; ez által az egyházi és a világi hatalom közt a fenhatóság tekintetébeni vetélkedés kimaradhatatlanná vált. Az egyház erkölcsi és kulturális. — az állam pedig fegyvereinek erejére támaszkodva igényelte a maga számára a népek feletti tekintélyt: amaz a világi, emez az egyházi ügyek intézésére is befolyást kívánt gyakorolni. Ebből azután a hatalmak összezavarása keletkezett; a mi ismét csak bonyodalmakra szolgáltatott alkalmat. A kereszténység fokozottabb terjedése és állandóbb meggyökerezése az egyház fölényét látszott biztosítani; és mivel az államnak az egyházra szüksége volt — mert a népek beléletét az egyház uralta a vallás által — azért az állam az egyház szabadabb mozgását kénytelen volt eltűrni. Ekkép az egyház mindig nagyobb befolyást kezdte gyakorolni már az V-ik században a világi ügyekre.

Mikint az állam s az egyház közt, úgy az egyes nemzeti egyházak közt is kiütött a vetélkedés az elsőbbség miatt. A római püspök nemcsak a város egykori viláгурalma czimén, hanem mint sz. Péternek a püspöki székbéli utóda is elsőbb-

séget követelt az antiochiai és alexandriai patriarkák (az ázsiai és afrikai egyházak) fölött. Ezen kettős jogczim a keresztény hivek nagy részénél is elismerésre talált, azonfölül pedig az elsőbbséget még azon körülmény is biztosította Róma számára, hogy míg a többi egyházak hitágazati küzdelmek terére léptek: addig a római egyház a nikäai zsinat határozataihoz hűen ragaszkodva, mint az ösvallás tiszta megőrzője tekintett, a melynek véleménye ennél fogva a vitás kérdésekben mindenkor kikéretelt s így a római püspökök az egyházban csakhamar oly tekintélyre emelkedtek, hogy már az V-ik század kezdetén I. Incze pápa a római szék jogául követelte azt, hogy a vallási ügyekben a döntő szó őt illesse meg.

Ezen előjog elismerése azonban nem mindjárt lett általánossá; különösen vonakodtak azt elfogadni minden következőkben a galliai egyházak: mignem a pápák egyik legjelesebbjének I. Leónak sürgetésére III. Valent császár 445-ben rendeletileg kijelentette, hogy a római püspököt illeti meg az egész egyházban a legfőbb törvényhozás és bírói hatalom, a mi a chalcedoni zsinatban azután tényleg érvényre is juttatott.

El lévén ekép államilag is ismerve a pápa egyházi elsősége; a világi ügyekre való döntő befolyás megszerzése képezte a sz. szék törekvésének célját. Ebben segítségére volt az akkor már tekintélyes vagyon, melylyel az egyház birt nemcsak Olaszországban, hanem másutt is. A longobardok beütése által zaklatott Itália a pápákban találta fölmentőjét; ekép Róma lett politikai tekintetben is Olaszországban a főtekin-tély. Ugy az egyházi, mint a világi téren elért ezen előnyöket az államférfiúi nagy tehetséggel bíró pápa, I. Gergely, ki 590-ik évben ült sz. Péter székébe, — 's a kit az egyház nagynak nevezett és szentté avatott — szerencsés kézzel tovább fejlesztette. Az egyház általánosítását az egyöntelű lyurgia behozatala, a világi ügyek intézésére befolyást, a körülményekkel tapintatos megalkuvás által igyekezett létrehozni; ugy á byzanci, mint a páviai udvarokkal a barátságos viszonyt fentartván, ezek elnézéséből, sőt beleegyezése folytán egyik előde által sem élvezett jogok birtokába lépett. Olaszországban a püspökválasztások ő általa erősítették meg, a frank

birodalombeliek pedig a palást adományozásáért hozzáfolyamodtak, sőt még az épen akkor keresztény hitre tért angolok és szászok is teljesen Róma hatalma alá adták magukat. Csak a bizanczi patriárka nem akarta elismerni a római püspök elsőségét, sőt ezen elsőséget egyenesen önmaga részére követelte, habár I. Gergely ezen igényét nagy eszélyességgel a szerénység leplével fedte, felvevén bizanczi ellenesének nagyra-vágyásai ellenében a «servus servorum dei» megjelölést hivatalos czimei közé. Ezen nagy küzdelem befejezését utódára hagyta. Ezek alatt tört ki a keleti és a nyugati egyházak közti harc a képek tisztelete miatt; mely a római széknek annál nagyobb veszélylyel fenyegette, mivel a III. Gergely pápa alatt megtartott római zsinat mindazokat, tehát a bizanczi császárt is az egyház kebeléből kiközösítette, a kik a képek tisztelete ellen állást foglaltak. E zsinati határozatra a császár azzal felelt hogy a római egyházat a császárság területén levő összes birtokaitól megfosztotta. A római szék ily szorongatott helyzetében kísérletet tett előbb Luitprand a longobardi király védszárnyai alá helyezkedni; minthogy azonban a szövetség által kitűzött célját el nem érte, III. István pápa a frank birodalomhoz fordult, a hol a merovingi ház tróntól megfosztásához az által járult, hogy Pippint királylyá kente és megkoronázta, mit ez azzal hálált meg, hogy a szék birtokait a quierzi bir. gyűlésen a longobardok ellen biztosította. Mindezek mellett is a sz. szék a bizanczi udvarral minden összeköttetést meg nem szakított, mert ez az olaszországi területekre még mindig fentartotta jogait.

A római széknek a császársághoz való viszonyában a nagy fordulat Nagy Károly uralkodása alatt állott be, midőn a longobardi királyság is ennek koronája alá kerülvén, magát egész Olaszország urává nyilvánította. Az ő uralkodása alatt sz. Péter utóda teljes függésben volt a császártól. Mint Rómának is ura, az ottani püspököt nem tekintette többnek, mint elsőnek a frank birodalmi egyháznagyok között; választatását is ő erősítette meg; a többi érsekek és püspökök is bizonyos önállóságot követeltek magoknak Rómával szemben; a palliumot Rómából kelle ugyan kérniök, de állásukat és az ezzel kapcsolatos javadalmakat a császártól kapták, kinek hűbéri

esküt tettek; egyházi tartományi zsinataik határozataira nem kértek Rómától megerősítést. A császár tartotta magát legfőbb hatóságnak úgy az egyházi, mint a világi téren, habár az az egyháznak az állami szervezetben igen fontos állást jelölt is ki.

A nyugati császárság összeomlása lön a pápai hatalom megalapítója. A birodalom szétszótása megzavarta az egyházi területek határait is, ez pedig maga után vont a püspököknek korábbi metropolitáik irányában való kötelekeiknek legalább a más birodalomba eső egyházmegyéjük részére nézve megváltozását. Azonban magasabb tekintetek az egyház egységének helyreállítását követelték, ez pedig csak az által érethetett el, ha az állam karjaiból való kibontakozással egy felsőbb hatalom ismertetik el annak személyében, a ki már eddig is elsőnek tartatott a hasonlók közt. Az ál Izidor-féle törvénygyűjtemény napvilágra hozása előre segítette ezen cél elérését; az ezen gyűjteményben lerakott elvek szerint az egyház addigi alkotmánya gyökeresen átalakított; ezentul tartományi zsinatok csak pápai engedély mellett tartathattak; az egyházi személyek a püspök és a zsinatok határozatai ellen a pápához folyamodhattak; világiak egyházi személyek felett nem ítélezhettek. A megosztás által elgyengült frank birodalom nem volt képes oly nagy és erélyes szellemnek, a minő I. Miklós pápa volt (858—867.) ellent állani; Nagy Gergely pápa nyomdokán haladván az Izidor-féle gyűjteményben lerakott elvek szerint kormányozá az egyházat és habár a frank birodalmi egyháznagyok régi önállóságukért erélyesebben küzdöttek is, mindamellott I. Miklós a római székek minden más püspökök feletti fenhatóságát megállapította, a minek azután a világi ügyekre való nagyobb befolyás is elmaradhatlan következménye lön. Azon idő óta pedig, midőn VIII. János pápa nem a német Lajos, hanem Kopasz Károly fejére tette a császári koronát — a pápai uralom a frank-germán népek világi ügyeire is kiterjedt, mert annak beismerését foglalta magában, hogy a korona az egyház kegyadományja.

Azonban a Karolingi ház végnélküli családi viszálykodásai és a gyakori trónváltások, meg az egységes birodalomnak több önálló herczegségekre való szétfoslása miatt az egyház

világi uralma erősebb gyökereket nem verhetett, sőt ez időben főleg a frank birodalom északkeleti részén uralkodó fejedelmek a püspöknevezés jogát határozottan gyakorolták. Más részről azonban az egyház birtoka a királyok és magánosok adományozása által egyre szaporodott, a nélkül, hogy a terhek viselésében aránylagos része lett volna, sőt mindig újabb mentességek eszközöltettek ki számára. I. Otto az egyház növekedő hatalmát saját uralma előnyére akarta kihasználni. Hogy a világi hatalmasok erejét megtörje, az egyház befolyását igyekezett nevelni, ez által ezt is lekötelezvé maga iránt. Valóban fejedelmi bőkezűséggel adományozá meg a püspököket, hogy a világi nagyoktól függetlenitse; az udvari főbb hivatalokat ezekkel tölté be. Az üresedésbe jött püspökségeket az udvar szolgálatában kipróbált meghittjeivel tölté be, alattvalókat különféle kiváltságokkal halmozá el, különösen a püspökségek székhelyeit kedvezményezte vásárjogok és egyéb kiváltságok engedélyezésével; az egyházakat és zárdákat a világi bíráskodás alól kivette, ezt maga részére tartván fenn. Ezen és hasonló más intézkedések által az egyházi főbb hivatalokat valóságos állami hivatalokká minősítette, melyekben királyi hatalmának főtámaszait vélte föllelhetni, habár az egyházi hatalomnak az iránta való hűségbeni ingadozását és e hatalom terjedésének a királyságra való súlyos következményeit nem egy ízben volt kénytelen tapasztalni.

Az állami hatalomnak az egyház fölé emelése volt törekvése I. Ottónak. Ezt két uton vélte elérhetni. Egyik volt az, hogy magát római császárrá koronáztassa, s ez által a szent szék fölötti uralmat magának biztosítsa. Erre maga XII. János, ki magát atyja II. Alberich halála után Róma senatorából pápává választatta, — szolgáltatót neki alkalmat, midőn előbb Berengar király, majd egy kitörni készülő lázadás ellenében a pápa I. Ottó segélyéért folyamodott, — a koronázás 962 febr. 2-án meg is történt s ez által Ottónak az örök város feletti fenhatósága meg lön állapítva. A pápa útján most már nem volt nehéz a német birodalmi püspököket az ő akarata alá hajtani. De az állami hatalom érvényesülése csakhamar nagy zavart hozott az egyházra. A koronázás után, a pápa és császár által megtartott római zsinat határozatai közt az is ben-

foglaltatott, hogy az ujon választandó pápa felavatása addig meg nem történhetik, míg ő a császárnak hűségi esküt nem tesz. Ekép a császár legfőbb hatalma nemcsak Róma, hanem a pápa vagyis az egyház fölött is biztosítva lön. XII. János azonban ezen viszonyt nem volt hajlandó elviselni, Ottó ellen szövetségeseket kerésett, mit ez megtudván, 961 őszén másodszor is Róma alatt termett seregével, melyet a pápa odahagyott. A város esküvel kötelezte magát, hogy soha oly pápát nem választand, a kire nézve a császár előleges beleegyezését meg nem nyerte. Az azonnal megtartott zsinatban XII. János a császár kívánatára letétetett és helyébe VIII. Leó választott. Ezt ismét előde üzte el, az ő halálával pedig a római nép a császár beleegyezése nélkül V. Benedeket választá. Azonban VIII. Leo a császárral a laterani egyházban zsinatot tartván, ez által Benedeket a tróntól megfosztatá. Még általánosabbá fejlődött a zavar, midön VIII. Leo halála után XIII. János választatott pápává, ki ellen a rómaiak feltámadtak s őt börtönbe vetették. Ottó ezekről értesülvén, azonnal Olaszországba indult, még megérkezte előtt XIII. János visszahelyeztetett. mindamellett szigorú fenytéket gyakorolt a bünösök fölött. Azután pedig a ravennai zsinaton az egyházi állam területét visszaállítván. ez által az egyház sorsát az államétól tette függővé, s hogy e viszonyt még szorosabbra füzze, a felségi jogok gyakorlását e területen is magának tartotta fenn. Minthogy azonban a római szék is világi hatalomra törekedett, e két ellentétes érdek volt szülőanyja azon nemsokára bekövetkezett küzdelmeknek, melyeket a pápaság a császársággal két századon át vívott.

II. Ottó uralkodása alatt az olaszországi folytonos zavarok és a pápák egymás elleni kárhoyatos agyarkodásai miatt az egyház tekintélye nem emelkedhetett sőt a Capet Hugo alatt önállóságra jutott nyugati frank birodalom egyházi tekintetben is külön válni törekedett. midön III. Ottó XV. János halála után 996-ban seregével Rómába vonulván. az alig 24 éves Brunót Ottó karentáni hrg. fiát tette pápává V. Gergely név alatt. Az álisidor-féle tanokhoz szorosán ragaszkodó pápa komolyan hozzá látott a zavarok közt elvilágiasodott s ennél fogva tekintélyében sülyedt egyház reformálásához s midön e miatt Rómában ujjolag zavarok támadtak, minek következté-

ben a pápa onnan távozni volt kénytelen, a fellázadó párt a római székbe a császár egykori tanítóját, calabriai Jánost ültette XVI. János elnevezés alatt ellenpápává. A császár értesülvén ezekről, másodszer is Rómában termett rendet csinálni. V. Gergely pedig visszatérvén székébe, a neki kiszolgáltattott ellenpápát zsinatilag szemeitől megfosztatván, számarra ültetve, a városon keresztül fogságba hurczoltatta. A császári és pápai tekintély helyreállítása után V. Gergely nem sokára leróttá a természet adóját, a mikoron Ottó nem tekintve a római pap-ság választó jogát, nem a nemesség és nép közreműködését, a pápát egyszerűen kinevezte a tudós és III. Ottó iránt tanusított odaadó hűségéről ismeretes Gerbert ravennai érsek személyében, ki II. Sylvester nevezet alatt ült be sz. Péter székébe. Szigoruan ragaszkodva a clunyi elvekhez, az egyháznak minden világi hatalom fölé helyezését követelte; ámde ez ellenmondást foglalt magában, mert az egyház nem volt független, ha annak feje csak császári megerősítéssel nyerhette el hatalmát; tehát az egyház feje által elfoglalt álláspont szükségkép maga után vont a császárság és egyház közti eddigi viszony megváltozását. Az ellentét csak úgy volt kiegyenlíthető, ha a két hatalom egybeolvad s egyenlően gyakoroltatik a pápa és a császár által. E törekvés pedig magában foglalta a világuralmat úgy az egyházi, mint a világi dolgokban, a mi ismét maga után vont a nemzeti egyházak önállóságának megsemmisítését, holott pedig a pápa épen az önálló nemzeti egyházaknak — melyek közvetlenül csak Rómától leendettek függők — alakulása és fentartása által kívánt gátat vetni a császári hatalom terjeszkedésének. Azért a magyar egyházat is a német püspökök, a magyar államot Henrik hübéri törekvései ellen kedvezményezte.¹ Ugyanez okból a német egyháznagyok is a császár e törekvésével ellentétbe helyezkedtek. III. Ottónak 1002-ben, II. Sylvesternek 1003. évben bekövetkezett halálával az önállósági érzék még inkább othonossá lett a német egyházban. II-ik Henrik pedig szívesen ragaszkodott a püspöknevezési joghoz és a gazdag kir. apátságok felett tetszése szerint rendelkezett; a német püspökökkel ellentétben a clunyi elvekhez csatlakozván, VIII. Benedekben erélyes támaszra talált. E pápa egész szigorral lépett fel az egyházban felburjanzott erkölcs-

telenség ellen, a papok nötlenségét erélyesen sürgette, kikelt a simonia ellen, utjába állt minden külön törekvéseknek s mindenben érvényesítette a pápai legfőbb hatóságot. Ezen intézkedések által a német egyházat nyílt fellépésre keltette; Aribo mainzi érsek elnöklete alatt 1022-ben zsinatot tartának s ezen oly határozatokat hoztak, melyek a pápai rendszerrel homlokegyenest ellenkeztek; felállították a püspöki ítélőszékeket, a melyek határozatai ellen a tartományi zsinathoz lehetett csak felebbezni, a pápához felebbezés határozottan tiltott; a bőjtök tekintetében Rómával ellenkező határozatok hozattak fel. Az ebből származott bajok elmérgesedésének a pápa és a császár rövid idő múlva bekövetkezett halála vetett véget.

II. Konrád nem haladott elődei nyomdokán; az egyháznak a chlugnyi elvek szerinti átalakítása teljesen hidegen hagyta őt; előtte a birodalom érdeke volt a főczél; az egyháziakat kiméretlenül belevonta minden terhek viselésébe, s hogy az egyházi vagyon felett teljesen rendelkezhessék, a püspöknevezési jogot korlátlanul gyakorolta, ezek fejében nem egyszer anyagi előnyöket is kötvén ki maga részére. Általában a simonia ez időben már annyira befészkelte magát az egyházban, hogy nemcsak a magasabb állások, hanem a legkisebbek is többnyire áruba bocsáttattak. Mindamellett a német püspökök eltúrták ezt, mert ezen politika Rómától nagyobb függetlenségük biztosításául szolgált.

III-ik Henrik alatt lényegesen megváltozott az egyház viszonya az államhoz; ugyanis míg trónelőde mindenekelőtt az államot tartotta szem előtt s az egyházat csak annyiban vette figyelembe, a mennyiben az állami czélok előmozdítására nélkülözhetetlen volt: addig III. Henrik az egyház javát kizárólag az ő érdekében kívánta előmozdítani s azért a püspökségek betöltésénél minden mellékérdeket nélkülözött, csupán az érdemre tekintvén. A II. Konrád alatt elvilágiasodott egyházban csakhamar nagyobb bajok keletkeztek. XIX. János halála után a tusculami grófok egyik sarja lépett mint IX. Benedek 1033-ban a pápai székre. Méltóságához nem illő viselkedése miatt a rómaiak feltámadtak ellene és a sabinai püspökben III. Sylvester nevezet alatt ellenpápát állítottak fel, de rövid idő

mulva ismét Benedek foglalta vissza sz. Péter székét; azonban belátta, hogy fenn nem tarthatja magát, tehát VI. Gergelynek engedte azt át, a ki ez állásra méltónak is itéltetett. De Benedek nemsokára megbánta tettét, visszatért Rómába, ámde III. Sylvester is érvényesítette jogait s így egyszerre három pápa volt az egyházban. A szétszakgatott egyház III. Henrikhez fordult, ki elmenvén Olaszországba s ott Páviában, majd Sutréban zsinatot tartván, ezekre az ellenpápák megidézettek s mindhárman megfosztatván méltóságaiktól, Liutgar bambergi érsek II. Kelemen név alatt választatott meg. A rómaiak az ügy szerencsés rendezése alkalmából Henriknek, mint római patricziusnak a pápaválasztásnál első döntő szavat adtak, a mi egyértelmű volt a pápanevezési joggal, míg a római népnek a pápaválasztásnál való közreműködése ezen túl arra szorított, hogy a kinevezett pápát mint ilyet elismerte.

I. Ottó uralkodásának második célja volt, hogy az egyházat az államhatalomnak alárendelje; a római szék feletti gyámkodással ennek tekintélye által a német püspökségek hatalmát megtörje s ekép úgy az egyházi, mint a világi ügyekben a császár akaratát érvényesítse. E szándéka megvalósításában önkénytelenül is segítségére volt az azon időben megkezdett egyházi átalakítás. Az általános erkölcsi romlottság, különösen pedig az egyházi személyeknek erkölcstelen életmódja megjavítása tekintetéből a burgundi hercegi házból származó Berno a Vilmos aquitaniai hrg. által Clugnyban alapított kolostorba benczéseket telepített a montecasinóiak szabályzata szerint. Ezen szerzetesek közvetlenül a pápa alá rendeltetvén, szorosán egyházi szellemű életmódjuk által nemcsak a többi — azon időben számos — szerzetesrendek, hanem rövid időn át a világi papságnak erkölcsi életmódját is tetelesen megjavították s általában az egész egyházra hatalmas befolyást kezdettek gyakorolni. Az egyház szabadsága, jogainak és javainak biztosítása, a simonia kiirtása, a papság nőtlenségének általános behozatala, és általában a vallás erkölcsös élet felvirágoztatása volt kitűzött célja az egyházi reformnak. Ezen átalakítás által az egyház világi érdekei is közelebről érintetvén, minthogy ezek a világi hatalom segédkezése nélkül megoldhatók nem voltak, a reformra törekvő egyház az állam

segélyét vette igénybe, a melyet ez annál készségesebben megadott, mennyivel inkább biztosította ez számára az egyházi ügyekre való befolyást. Ezen befolyás természetesen annál hatalmasabban érvényesült, minél gyengébb jellemű pápa ült sz. Péter székében s minél erélyesebb fejedelem viselte fején a császári koronát, a mint ezt a fennebb röviden vázoltakban láttuk.

A clunyi elveknek azonban sokkal messzebb ható céljaik és következményeik lettek, mint a minők kezdetben talán kítűzettek. Ezek megvalósítása a VII. Gergely név alatt a pápai székbe ült Hildebrand szerzetes által történt. Őt kiváló szellemi tehetségeinél fogva már VI. Gergely káplánjának, ennek utóda IX. Leó pedig alszerpapjának nevezte ki; II. Miklós alatt már ennek első ministere lön. A reformra törekvő pápa hatalmas segédkezőre talált Hildebrandban. Céljuk volt az egyházat újjá szervezni; és pedig önmaga által, hogy eképe a világi hatalom befolyását az egyházra megsemmisítse. Az egyház szabadsága és függetlenségének örve alatt a pápai abszolút hatalom megállapítása forgott szóban. Ennek elérése tekintetéből mindenekelőtt a pápaválasztás módozatait kelle ujjolag megállapítani, e végre II. Miklós 1059-ben a laterani zsinatot hívta össze. Régi szokás szerint a pápaválasztásnál a római papság, a nemesség és a nép működtek közre; ezentul ez megszünendő volt, ugyszinte a császár nevezési joga is, hanem ezek helyett a kardinalisi testület bizatott meg a választással, mely testület állott a római hét külvárosi püspökből, a római 28 főbb egyház lelkészeiből és a római menházak (hospital) 18 diakonjából; a választás módja tüzetesen körülíratott, a megtörtént választás pedig inkább csak formáságból a római papság és néppel hozzájárulás tekintetéből közöltetett. Természetes, hogy ezen határozatok sem a clunyi alapon nem álló lombardi és német püspököknek, sem pedig a császári udvarnak nem tetszettek. Ugyanazért mindjárt II. Miklós halála után az új mód szerint megválasztott II. Sándorral szemben II. Honoriust ellenpápává tették. Elkeseredéssel küzdött polgárháboru után II. Sándor részén maradt a diadal, kinek II. Honor 1069-ben bekövetkezett halála után az egész egyház meghódolt. Sándor halála után 1073-ban Hildebrand

választatott meg, nem a megállapított választási rend szerint, hanem a tömeg által; választásához a bibornok-testület csak utólag járult s IV. Henrik is megerősítette ezt. Ez volt az utolsó eset, hogy a választott pápát a német császár megerősítette.

Első gondja volt VII. Gergelynek a simonia ellen erélyesen föllépni, mely úgy a német császári, mint a frank királyi udvarban nyilvánosan üzetett. Különben az egyházi reform szükségességének szelleme át kezdé hatni a német egyházat is. A püspökök több kolostort alapítának a clugnyi szabályok szerint. Ezen sikerek még inkább fölbátorították a pápát a megkezdett küzdelemre; egymás után maga elébe idéztette és felelősségre vonta a német püspököket; a híveknek eltiltotta a nős papoknak engedelmeskedni, a kir. udvar több tanácsosát a simonia miatt egyházi átok alá veté, s általában minden egyházi személyt eltiltott a nősüléstől és attól, hogy magát a világi ur által investáltassa.

Ezen intézkedések a velök járó nagy következményeknél fogva valóságos forradalmat idéztek elő nemcsak a papságnál, hanem különösen állami tekintetben is; mert az investitúrával a hódolati eskü kapcsolatban levén, ha az investitúra elmarad vala, akkor az érsekek és püspökök mint nagy hűbéresek a védkötelezettséget sem tartoztak végezni. Azért Henrik erélyesen hozzá látott a pápai intézkedések leküzdéséhez; mindjárt kezdetben az üresedésben levő olasz püspökségekre ő nevezett; az átok alá helyezett tanácsosokkal érintkezett stb., a mi a pápának erélyes felszólalását vonta maga után; s ez ismét a császárt ingerelte föl. 1706-ban Wormsban a német püspökökkel nemzeti zsinatot tartott, melyen VII. Gergelyt viselt dolgai miatt a pápai széktől megfosztotta; erre a pápa IV. Henrikre kimondott egyházi átokkal felelt, a mi általános jeladásul szolgált az ugysis izzó szenvedélyek felszabeditására. Henrik ellen feltámadtak régi világi ellenei, a püspökök pedig — megrettenve a pápa által szórt villámoktól — hódolattal járultak a római szék elé. Ekkor Henrik alkudozásokba bocsátkozott; azonban az 1076 októberben Triburban a pápai követek jelenlétében megtartott gyűlés fölötte kemény föltételeket szabott Henrik elé, többek közt: hogy ha egy év alatt az egyházi

átok alól föl nem szabadul, trónvesztett lesz, addig is pedig minden uralkodási ténykedéstől eltiltatott. E végzetes körülmények közt a király nagy lépésre határozta el magát; télviz idején nejével, elsőszülött fiával és csekély számú szolgakisérettel átkelt az Alpeseken s megjelent vezeklő ruhában Canossa előtt, a hol a pápa — Németországba utazandó — tartózkodott. Három napig hasztalan kért a király bebocsáttatást, a pápa mindannyiszor visszautasította őt, végre bizonyos föltételek megállapítása után megnyitlak előtte Canossa kapui, a király térdre borult a pápa előtt, ez pedig feloldván őt, megcsókolta. De e megalázkodás nem hozott békét sem az egyházra, sem a királyságra; még azon év tavaszán a Henrikkel elégedetlen német herczegek a meghívott pápai követek jelenlétében ellenkirályul megválasztották a sváb herczeget, Rudolfot, a kinek köteleznie kellett magát, hogy a püspökségeket a kánoni választás szerint tölteni be, az ekép választottaknak a javadalmakat ingyen, a gyürü és pásztorbot használása nélkül adandja át. Erre egész Németországban kitört a véres polgárháboru, mely változó szerencsével folytatott, miglen Rudolf követei kieszközölték a pápánál, hogy Henriket újra egyházi átok alá vetette. Egyszersmind azonban az investiturai tilalmat általánosította, kiterjesztvén azt kivétel nélkül minden fejedelemre, herczegre, grófra stb. A pápai követelések tulhajtása nemcsak a czélba vett egyházi reformok elleneit, hanem azok egy részét is Henrik táborába hajtotta, a kik eddig a pápa mellett állottak. Főleg Olaszországban szaporodtak Henrik hívei; de a német püspökök nagy része is mellé sorakozott. Ezek 1080-ik évi junius hóban Brixenben összegyülekezvén, a VII. Gergely ellen fölhozott vádak alapján őt székvesztettnek nyilvánították s ellenpápává a hierarchiai szervezet határozott ellenzőjét, Wibert ravennai érseket választották meg III. Kelemen név alatt, a ki csak 1084-ben avattatott föl pápává, midőn Henrik Rómát bevette s akkor is minden kánoni szabályok figyelmen kívül hagyásával; ez viszont Henriket és nejét császárrá koronázta. Hildebrandt nem sokáig élte tul ezeket; az utolsó évek izgatottsága megtörte erejét s 1085 május 25-én Salernoban elvei győzelmének reményével kimult. Halála meg nem szüntette az állam és az egyház közti viszályt,

Henrik a Rómában választott pápák ellen folyton ellenpápakat állított föl; II. Paskál ellene szórt egyházi villámai azonban nem sujtottak már kellőleg. A hosszú viszálykodásban lesüllyedt erkölcsi élet anyagi romlást is vont maga után; Németország mind erkölcsi, mind anyagi romlás szélén állott, midőn az 1103-ban Mainzban a császár körül gyülekezett egyházi és világi nagyok belátván a veszedelem nagyságát, 4 évre a birodalmi béke fenntartására kötelezték magokat. Ámde Henrik ellenségei nem nyugodtak; mint már elsőszülött fiát Konrádot, most Henriket állíták az apa ellen megindított lázadás élére. A megkezdett csatározásoknak és a fia részéről elszenvedni kellett legmélyebb megaláztatásoknak IV. Henrik 1106-ban bekövetkezett halála vetett véget. A római szék azonban csakhamar kénytelen lett belátni, hogy az általa kegyelt V. Henrikben mennyire csalódott. A Quastellában 1106-ban megtartott zsinaton a pápa megujította ugyan az investiturai tilalmat, melynek kedvezni látszott azon körülmény, hogy ugyanakkor I. Henrik Anglia királya e jogáról lemondott és hogy Kálmán királyunk is engedményeket tett e téren a pápának, de V. Henrik követével sem itt, sem Troyesben egyetértésre nem jött, sőt annyira kiélesített az ügy, hogy Henrik nagy sereggel Róma ellen indult. Ily szorongatások között 1111-ben oly egyezség jött létre, mely már csirájában kivihetetlennek látszott; a király megígérte, hogy lemond az investiturai jogról, a pápa pedig, hogy a kir. javadalmakat kiszolgáltatja s hogy erre a püspököket kiközösítéssel is kötelezendi. Midőn a pápa ezen megállapodást kihirdette, ugy a püspökök, mint a világi nagyok zajos ellenmondásával találkozott, a római nép pedig nyílt lázadásban tört ki. A bajból nem volt más menekülés, mint hogy II. Paskál a szabadon választott és simoniával nem terhelt püspökök inventiálási jogát az egyuttal császárrá koronázott V. Henriknek esküvel erősített egyezség által átengedte. A kényszer által teremtett mindkét rendbeli eset tarthatatlannak mutatkozván s utóbbi ellen ugy a pápával fogva nem levő bibornokok mint a francia papság is határozott állást foglalván, már a következő évben megtartott laterani zsinat kimondotta, hogy az egyezség szerint nincs kizárva a visszavonhatási jog s hogy ez ennél fogva megtörténhetik, a nélkül, hogy a

pápát esküszegéssel lehetne vádolni. A sértett érdekek szerint Németországban a császár, az olasz tartományokban a császárral élén a pápa ellen támadtak fel az elégedetlenek. S minthogy a pápa a császártól az investiturai jogról lemondást követelte, a melyet a császár a maga számára igényelt, az ellene kimondott egyházi átkot pedig a pápa szerint csak a zsinat vala képes feloldani, annál fogva a béke köztök helyre nem állíthatott. Hogy az ellentétek még inkább kiélesítenek II. Paskál 1118-ban bevégezte küzdelemteljes földi királyját. Utána ismét a pápák és ellenpápák egymás és az állam elleni harcza következett be a császár ismételt kiközösítésével. Ezen viszályoknak a würzburgi előleges egyezkedés alapján a II. Kaliszt pápa által Wormsba összehívott zsinat vetett véget.

A hosszas surlódások által előidézett eszmecserék folytán tisztulni kezdtek a nézetek; elismertették, hogy a püspöki méltóságban egyházi és világi hatalom van összpontosítva s hogy ennél fogva a püspökkinevezés sem kizárólag az egyház, sem kizárólag az állam hatáskörébe nem tartozhatik, hanem mindegyiknek a saját álláspontjából befolyást kell arra gyakorolnia; az egyházi ténykedésre vonatkozó kinevezés az egyházhoz tartozván, ezt a választás által gyakorolja; a javadalomba való bevezetés ellenben a királyt mint a felségjogok gyakorlóját illeti meg. Ha a választás a kánonok szerint történik, akkor a világiakba bevezetés ellen észrevételt tenni nem lehet. Az 1122-iki wormsi egyezmény tehát akép rendezte a kuria és a német birodalom közti viszonyt, hogy a püspökök a király vagy ennek meghatalmazottja jelenlétében a kánonok szerint szabadon választassanak, azután a javadalom a bot jelképe által a király által adassék át s csak ennek megtörténte után következessék a felszentelés. Egészen más egyezmény jött létre az olasz és a burgundi püspökökre nézve; ezeknél a kánoni választás után következett a felszentelés, azután pedig félév alatt tartoztak a királyhoz folyamodni a javadalom átadása végett. Volt azonban ezen egyezménynek viszályra okot szolgáltató pontja is. T. i. a kétes választások esetében a király tartozott a metropolitá és a többi püspök ítéletének megfelelőleg a jogosan választottnak segélyére lenni. E szerint az államhatalom épen

az öt kiválólag érdeklő vitás választások eldöntéséből lett kizárva s az egyházi itéletnek alárendelve. E pont nemsokára ismét elkeseredet harczokat szült.

II. Kaliszt halála után ismét szakadás állott be az egyházban; a bibornokok legnagyobb része a kánoni szabályok szoros megtartásával Pierleone Péter bibornokot, egy zsidószármazású bankár fiát emelte pápává II. Anaklet név alatt; míg a bibornokok kisebb része a sz. Angeloi bibornokszerpapot választá meg II. Incze név alatt, kihez az egész egyházi párt, de annál kevesebb világi csatlakozott. A német királyi trónon V. Henriknek 1125-ben bekövetkezett halála után

III. Lothár ült. Ez idő tájban — mint egykor a benczésekben — most két más szerzetes rendben hatalmas támoszlopokra talált a szorongatott egyház. Sz. Bernard Dijon mellett Citeauxban egy kolostort alapított a ciszterciátáknak részére; szoros szabályok szerint vitt munkás életök által a népnél csakhamar megkedveltették magokat, a mi által úgy ők, mint a prémontrei anyaházból Norbert magdeburgi érsek által az Elbe tájékára áttelepített s szintén a ciszterciák szabálya szerint szervezett premontreiek az egyház ügyére sok évtizeden át döntő befolyást gyakoroltak. Különösen Bernard a későbbi clairvauxi apát kiváló szónoki tehetségével hatott úgy II. Lothárra, mint később III. Konrádra is a római érdekek előmozdításával. Ezek befolyására Lothár II. Incze pápát támogatta, a kitől viszont ő Rómában léte alkalmával a Matild tusciai grófnő által az egyháznak hagyományozott örökséget hűbérképen kapta. Azonban az egyetértés csakhamar megzavartatott köztök és csakis Lothárnak 1137-ben bekövetkezett halála akadályozta meg a nyílt meghasonlást.

Azon két évtized alatt, a mely az investiturai viszály óta lepörgött, az egyház nem volt képes magának az állam fölött oly fölényt biztosítani, mely, közelismerésre talált volna, főleg midőn mindinkább kitűnt, hogy az egyház csak saját céljai megvalósítására törekszik. Éveken át az örök város örökös forrongásoknak színhelye volt, úgy hogy a pápák onnan menekülni kényszerültek és csak a világi nagyok erejével voltak képesek magokat fentartani, de főleg a 2-ik keresztjes háboru szerencsétlen kimenetele ejtett nagy sebet az egy-

ház tekintélyén; nem kevésbé gyengiték a belső támadások, melyek ez időben az egyház kebeléből származtak s nemcsak a reformtörekvések tiszta szándékát vonták kétségbe, hanem némely hitágazatokat is megtámadtak. Ilyenek voltak a katharenusok, a Bogamilek és a paulicianok, a kik már nagy területeken számos egyházközséget alkottak. A német püspökök nagy része is bele fáradt a függésbe, melybe őket Bernard és Norbert a hierarchiai szervezet többi védnökeivel a pápaság irányában hozta. Végre I. Fridriknek 1151-ben királylyá történt választása szintén leverő hatást gyakorolt az egyházra, mert Fridrik — elődjétől elütőleg — a császári világalalom megszerzését tűzte ki céljául. Mindjárt uralkodása kezdetén előtérbe lépett az investitúra kérdése; a merseburgi érsekség megüresedvén, vitás választás történt, Fridrik maga részére követelte az ügybeni bíraskodást s megsemmisítvén mind a kettőnek választását, egyik hívét helyezte be helyettesnek, a ki azután az újabb választásnál az érseki székbe ültetett. A kuria erőlyesen felszólt az ellen, de Fridrik nem engedett; sőt midőn 1158-ban nagy sereg élén ismét megjelent az olasz földön, az itteni püspökök tekintetében is kinevezési jogot kezdett gyakorolni. IV. Hadrián pápa heves tiltakozást intézett a császárhoz e miatt, de mielőtt a harc köztök kitört volna, IV. Hadrián meghalózott. De azért elkerülhetlenné vált a szakadás, mert míg a Hadrianhoz szitott többség Roland bibornokot III. Sándor név alatt, addig a császár a bibornokok kisebbsége által Oktavián bibornokot IV. Viktor név alatt választotta pápává, a kit azonban általánosan elismertetni nem sikerült neki, mert Francia-, Angol-, Spanyol- és Magyarország és az olasz városok III. Sándorhoz szitottak. IV. Viktor halála sem változtatott a szakadáson, mert e helyett ismét egy kisebbség minden törv. formák mellőzésével III. Paskált állította fel ellenpápává. A lombard és normann városok egy része felkelt III. Sándor mellett; de Fridrik seregei nagy vérontással bevévén Rómát, a római nép a császáriakkal oly egyezsége lépett, hogy mindkét pápa lépjen vissza s új törvényes választás eszközöltessék. De III. Sándor ebbe bele nem egyezett, hanem óvást tevén, Rómából távozott, ekkor Paskál foglalta el sz. Péter székét, de a dühöngő pestis miatt kény-

telen volt Olaszországból kivonulni. Még mindig nem sikerült Fridriknek III. Sándor ellenében III. Paskál halála után az általa választatott ellenpápát elismertetni, sőt a német püspökségek mindegyre határozottabban kezdtek III. Sándor mellett nyilatkozni, s minthogy a császár főtámaszát a német egyháznagyok képezték, a kiknek segélye nélkül az Olaszországban szenvedett vereséget helyre nem üthette, azért ezek sürgetésére végre elhatározta magát III. Sándorral tárgyalásokba bocsátkozni. Ezek eredményében elismerte III. Sándort az egyház törvényes fejének, a Sándorpárti német püspökök megtartották állásaikat, a mennyiben kath. püspökök által felszenteltettek; ellenben az olasz püspökök sorsukra hagytak, a Mathild-féle örökség feletti biráskodás pedig választott biróságnak hagyatott fenn.

III. Sándor utóda III. Lucius alatt nem tisztázódtak az ügyek, ennek utóda III. Orbán alatt pedig egyenesen elmérgesedtek, nemcsak azért, mert ezen pápa az ő előbbi székét, a majlandi érsekséget is megtartotta, hanem főleg azért, mert a pápa nem akarta elismerni a császár azon jogát, hogy az üresedésbe jövő püspökségek jövedelmeit megtarthatja és hogy a püspök halála után annak hagyatékát birtokába veheti. Mindkét fél szövetségeket keresett s habár a bibornoki testület is a kiegyezés mellett szólalt fel, a pápa mégis már-már egyházi átokkal volt sujtandó a császárt, midőn 1187-ben meghalt; utóda a szelidlelkű és békülékeny VIII. Gergely lett, ki rövid kormányzása alatt, valamint utóda III. Kelemen is, szintén rövid idejű kormánya alatt főkép csak a keresztes háboru kikészítésére szentelte idejét.

I. Fridrik 1190-ben Ciliciában fürdés közben halálát lelven, fia VI. Henrik lépett a trónra, a kinek minden elődeinél hatalmasabban nyilatkozó viláгурalmi vágyai az agg III. Cölesztin pápával az állam s az egyház közti viszonyt megoldani nem engedték. Mindketten rövid időközzel mulván ki egymás után az életből, sz. Péter székébe a tudományosan képzett és rendkívüli szellemi tehetségekkel megáldott III. Incze ültette-tett. Vele új korszak vonult be az egyházba. Mit nagy elődei eszményesítettek, ő azt megvalósította: az egyház viláгурalmát a császárság romjain. Magát minden ember fölötti hata-

lomnak nyilvánítván, az egyház teljes uralmát igényelte a világi ügyekben is, az egész keresztény világban. A magyar ügyekre való beavatkozásra alkalmul szolgált neki a trónérti viszálykodás, mely beavatkozás — mint látni fogjuk — a felségjogok sérelmére szolgált.

Az egyház világi uralmának megállapításául mindenekelőtt azon területek- és tartományoknak visszaszerzését tűzte ki czélul, a melyek már egykor bármi czim alatt az egyház hatósága alatt állottak; ekép Közép-Olaszország nagy része fölött a szentszék uralkodott, elvonván azt a császárság hatalmi köre alól, mely alatt csak azon területek hagyattak meg, a melyekre való kétségtelen jogát a pápa igazolni nem tudta. Németországban a fejedelemválasztás körül éveken át tartott zavarok segíték elő szándékait, később pedig Fridriknek gyilkos kéz által történt korai halála, majd IV. Ottónak a pápa támogatása folytán történt megválasztása. Mielőtt azonban római császárrá való megkoronáztatása megtörtént volna, III. Ince bizonyos föltételeket kötött ki, melyeket a helyzetnél fogva Ottó elfogadni volt kénytelen; jelesül a Speyerben 1209 márcz. 22-én aranypecsét alatt kiállított oklevélben lemondott az elkobzási jogról (jus spolii); elismerte a pápai állam terjedelmét a visszaszerzési kiterjedésben; lemondott a wormszi egyezmény által a püspökválasztás körül fentartott felségi jogokról; a Rómábai felebbezhetést pedig a király meg nem akadályozhatta.

Azonban a császár és a pápa közti egyetértés megszűnését nem az egyházi, hanem politikai okok idézték fel. Ottó II. Fridrik Szicília királya ellen indult sereggel, a kit a sz. szék támogatott; így a császár a pápai állam birtokainak egy részét el is foglalta. A pápa átok terhe alatt követelte ezen területek odahagyását. A császár nem törődött a fenyegetésekkel, hanem nagy sikerrel vezette tovább diadalmas hadát. Erre a pápa megátkozta a császárt, sőt párthivei által ellen-császáruul II. Fridrik Szicília királyát, az ő hűbérnökét kiáltatá ki. Ez sikerrel is lépett fel Ottó ellen, ugyannyira, hogy Aachenben császárrá is koronáztatott. Majd Anglia királya is hűbérnöke lett a pápának, Észak-Németországban pedig a kereszténység terjedésével növekedett a sz. szék befolyása. A poli-

tikai téren minden iránybani hódításon kívül nevelte az egyház hatalmi körét a keresztény élet belmegeerősödése. Új szerzetek alakultak a ferencziek és dömésekben; s míg az elsők a keresztény erények eszményies hirdetésével igyekeztek hatni: addig az utóbbiak az eretnekségeknek az inquisitio minden borzalmas eszközeivel kiirtására törekedtek, mire elég tért nyitottak nekik az albigenisiek és valdensisiek elnevezés alatt ismeretes felekezetek.

De habár az egyház egy történetíró szerint, mint a világhatalom képviselője volt is szervezve, egy a csalhatatlanság birtokában levő, bár dogmailag nem formulázott egyeduralkodóval élén, a ki mint az Isten helyettese ennek parancsai iránt engedelmességet követelt, az ellenszegülőket pedig világi és egyházi tekintetben megsemmisíthette, mégis akadtak a kik e tanoknak ellenszegültek. Ugyanazért III. Incze jónak látta 1215-ben az egyetemes zsinatot a Lateranba összehívni, 70 patriárka és érsek, több mind 400 püspök és kétszerannyi apát és prioron kívül megjelentek Német-, Francia-, Angolországok, Aragonia, Kastilia, Magyar, Cyprus és Jeruzsálem királyságok képviselői és számos herceg, meg a városok meghatalmazottjai. A zsinat a pápa akarata szerint határozott, habár a világi vonatkozású ügyek tekintetében különösen az olasz városok ellenzéki állást foglaltak el. Ennek ellenére Otto ellen az egyházi átok kimondatott és II. Frigyes ismertetett el császáruul.

Mennyire megváltoztak az idők — írja a fennebb nevezett történetíró. — Még néhány évtized előtt I. Fridrik Konstantin, Justinian és Nagy Károlyra hivatkozva, a viszálykodó pápákat birói széke elé idézte, hogy velök saját vallomásaik alapján ítélőszéket üljön; most a pápa a zsinattal azon császár utódját, a ki ugyanazon elvekért küzdött, országától és koronájától fosztotta meg. III. Incze a népek és fejedelmek fölött oly világhatalom képviselője lön, a melyben a legfőbb egyházi és világi tekintély egyesített, egy személyben pápa és császár; méltán dicsekedhetett azzal, hogy VII. Gergely eszméit megvalósította.

III. Incze ezen nevezetes zsinatot nem sokáig élte tul; 1216-ban meghalt. Utóda III. Honor lett, kinek folytonos sür-

getései daczára sem indult Fridrik a szent földre, e miatt már-már átokkal volt sujtandó, midőn a pápa 1227-ben meghalt. Ugolino Conti III. Incze vér- és szellemi rokona ült a római püspök székébe IX. Gergely név alatt. Eltökélve levén III. Incze nyomdokain haladni, a császárt ígérete beváltására szorgalmazta, sőt midőn ez betegsége miatt seregét elhagyni volt kénytelen — a pápa ebben is vonakodást gyanítván — őt egyházi átok alá vetette. De valamint a pápa fellépésének oka nem a keresztes hadjárattali késlekedés, hanem Fridrik növekedő hatalma volt: úgy a császár is az ellene kimondott átok ellenében nem a felhozottak megczáfolásával, hanem a pápai hatalom veszélyes terjeszkedésének bizonyításával válszolt, sőt a papokat kényszerítette, hogy nem tekintve az egyházi átokra, az ő jelenlétében misézzenek. Végre Fridrik is elindult seregével a sz. földre s ott a sz. sir templomában fejére tette a jeruzsálemi királyi koronát, majd onnan visszatérve a pápával is kibékült, rövid időre visszaadván az egyházi állam birtokait, s biztosítván a pápának Siciliában élvezett jogait, mig ellenben a pápa viszontszolgáltatásul az átkot feloldotta.

A nem őszinte elhatározásból származott kiegyezés nem lehetett tartós; az olasz városok örökös lázadásaiból származó zavarait a császárnak felhasználta a pápa az egyház érdekében, átok alá veté a császárt; és a keresztes hadba indulókat is ellene szólitotta föl, sőt hogy még nagyobb készüllettel törhessen ellene, Rómába egyetemes zsinatot hirdetett. Azonban Fridrik Genuában megtámadta a zsinatra sietőket s a haza térő pápai követekkel együtt több mint 100 egyháznagyot fogságba ejtett. A császár ezen sikere kimondhatatlan hatást keltett már-már csüggedő pártfeleinél; Fridrik ismét hatalmas sereg élén közeledett Rómához, midőn hírére vette, hogy a mongolok beütöttek Németországba, miután a magyarokat Mohinál véres csatában legyőzték. Ekkor békeajánlatokat tett a pápának, melyeket azonban ez el nem fogadott; tehát folyt a küzdelem tovább, mignem az aggastyán IX. Gergely 1241. aug. 21-én életét be nem fejezte. Halála újabb zavarok kuforrása lön. Fridrik az általa fogva tartott bibornokokat szabadon bocsátotta ugyan, de a választás egy havi össze-

jövetel után sem sikerült; a nép lázongni kezdett, mire a bibornokok egy része eltávozott, végre egy kitartó csekély töredék választott pápát, ez azonban választása utáni tizedik napon, még mielőtt felkenetett volna, meghalálozott. Általános zavar következett be, a bibornokok a nép által megfélemlítve Anagniba menekültek és majdnem két évig volt üresedésben a pápai szék. A fejtelenség már-már ismét önálló nemzeti egyházak alakulását vonta maga után, amely a hierarchiára veszélyes leendett. IX. Lajos francia király sürgetésére a bibornoki testület végre 1243-ban fieschi Sinibaldot ültette Sz. Péter székébe IV. Incze név alatt. A mit nagyevü előde kezdett, azt ő befejezte. Fridriknek békehajlamai megtörték a pápa tulhajtott követelésein, sőt midőn Fridrik még a súlyos föltételek elfogadására is késznek nyilatkozott, a pápa bibornokaival együtt elhagyta Rómát és Génuaán át Lyonba költözött, a hová zsinatot hirdetett, mely a közte s a császár közt fenforgó viszályt elintézzze. A zsinat a császárt trónvesztettnek, az alattvalókat az irántai eskü alól feloldottaknak nyilvánítá, a németországi nagyokat pedig új államfő választására hívta fel. Fridrik fegyvert ragadott, de a minden felől tornyosult veszélyeknek ura többé nem lehetett; megtört ereje pedig egy rohamosan beköszöntött betegségnek ellent nem állhatott. Meghalt 1250-ben. Fia és utóda IV. Konrád mindjárt rövid uralkodása kezdetén atyja sorsában osztozott, a római curia őt is egyházi átokkal sujtotta, ugyszintén mindazokat is, a kik pártján állottak. Már 1254-ben meghalálozván, két éves fia Konradin gyámjává a pápát rendelte ki azon feltevésben, hogy ekép az egyházat családjával kibékíti. E remény azonban meghiusult; az ellenségeskedést IV. Incze a sirig meg sem szüntette; 1254-ben utóda lett IV. Sándor, a ki Sicziliának az egyház részére való megszerzésében a kis Konradin nevében — ki V. Konrád nevet vett fel — kormányzott, Manfréd ellen a régi fegyverekkel vívott. A szerencse azonban Manfrédnek II. Fridrik kedves fiának kedvezett, ki azután a szicziliaiak kívánságára királylyá is koronáztatta magát, majd Közép-Olaszországnak is urává lett. A római curia ugy IV. Urbán, mint ennek utóda IV. Kelemen alatt Franciaországban keresett támaszt. Anjou Károly a pápai követe kíséretében egy keresz-

tes had élén megjelent Rómában, ahol a pápa őt Szicília királyává nevezte, de tartozott Beneventet a pápai államnak visszaadni, és a norman királyokat megillető püspöknevezési jogról lemondani. Manfréd és Károly közt a döntő csata 1266 febr 26-án vívott, a melyben Manfréd hősi halált halt. Károly kegyetlen uralkodása az elégedetlenek és az atyjához hívek pártját Konradin felé hajtotta. Eleinte kedvezők voltak kilátásai úgy a németek mint az olaszok részéről, azonban sikerült a pápai befolyásoknak a felső olaszországi városok legnagyobb részét a quelfek pártjára vonni, mind a mellett Konradin bevonult Rómába, hol a legnagyobb örömrivalommal fogadtatott, azonban a dicsőség mámorát nem sokáig élvezhette, Scurcolánál Károly serege által tönkre tétetett. Az ifju trónkereső menekülés közben elfogtatván s Károly által halálra ítéltetvén, 1268-ban vérpadon végzé korai életét.

*

Elérkeztünk azon időponthoz, midőn a római német császárság szétohlásával úgy az olasz mint a német földet az egymás ellen halálharczot vívott pártok foszlányokra marczangolák szét. Ott a pápai állam, emiatt az egyházi fejedelmek, tehát mindenütt a hierarchia lépett a világi hatalom helyébe és ennek jogai gyakorlásába. Az egyházban győzött az aristokratikus elv; a püspök nyerte meg a hatalmat papjai s hivei felett, de a püspökök közt kimagaslott a római püspök vagy pápa monarchikus hatalmával. Az egyházi hatalom befolyást nyert az államban a világi dolgok vezetésében.³ E két hatalom több mint kétszázados küzdelme nem hagyhatta érintetlenül az abban nem közvetlenül érdekelt államokat s így hazánkat sem. IV. László erőszakos halála után IV. Miklós pápa nyilván követelte, hogy az ország «az apostoli székhöz tartozik sokféle czimen» és János apostoli követet utasította, hogy az ország lakosainak hozza tudomására, miszerint az ország «kezdet óta a római egyházhoz tartozik» s midőn V. István özvegye — ki II. Károly Szicília királyához ment férjhez — az országot fiának Martell Károlynak adományozta, a pápa ez intézkedést nemcsak helyben hagyta, hanem a nevezett fiut a pápai törvény által meg is koronáztatta. Mindezt ugyan meg-hiusította Lodomér esztergomi érsek, ki hivatkozva a pápai pri-

vilegiumokra, melyek szerint a magyar királyt csak az eszt. érseknek van joga koronázni, III. Endrét 1290 jul. 23-án megkoronázta. Még merészebb hangon támadta meg országunk jogait VIII. Bonifác, 1301-ben irt levelében azt mondván, hogy «a római pápa istentől minden királyok és országok fölé helyeztetvén a vitézkedő egyházban legfőbb személy», ezen elvhez képest maga részére követelte a trónöröklések rendezését mindenütt, különösen pedig országunkra vonatkozólag kijelentette követéhez irt levelében, hogy «Magyarország sz. István által a római anyaszentegyháznak ajánltatott fel és adatott át minden jogaival és hatalmával, s ugyanezért III. Endrét sem ismerte el királynak, mint a ki a pápai szék ellenére választatott meg királylyá. Az alábbiakban látni fogjuk, hogy időnkint a római szék nálunk is készületet tett azon állami jogok megnyirbálására, melyeket királyaink a sz. korona jogczimén a kereszténység felvétele óta az egyház irányában igénybe vettek, és a melyeket mind a mai napig megtartanunk sikerült.

Ezek védelmében a római székkal időnkint folytatott viták az egyes jogoknál fognak felsorolhatni.

J e g y z e t e k :

- ¹ Horváth Mihály, A kereszténység első százada Magyarországon.
 - ² Dr. Hans Prusz, Staatengeschichte des Abendlandes in Mittelalter I. ; a kinek adatai alapján adtuk a jelen fejezetet.
 - ³ Trefort, Guizot emlékezete.
-

III.

EGYHÁZI ÁLLAPOTOK MAGYARORSZÁGON SZENT ISTVÁN IDEJÉBEN ÉS AZ EGYHÁZ S ÁLLAM KÖZTI VISZONY.

Midőn a magyarországi keresztény egyház sz. István kora előtti és alatti állapotát tárgyunkat érdeklőleg néhány általános vonással vázolni kívánjuk, azon területet, melyet most országunknak nevezünk, szükségképen két részre kell szétválasztanunk. Egyiket képezte a mostani dunáninnyi és dunántúli terület, mely azonban ugy éjszak, mint délen és nyugaton nagyobb terjedelmű volt: e terület a római uralom idejében ismét két részre oszlott: alsó és felső Pannoniára. A másik területet képezte a jelenlegi két tiszai kerület Erdélyyel, a mely kelet és délfelé szintén kiágazásokkal birt.

A római uralom alatt a kereszténység mindkét Pannoniában az akkori viszonyokhoz képest meglehetősen el volt terjedve. Némely egyházi történetírók szerint András apostol, mások szerint maga sz. Péter volt a Pannonegyház megalapítója, első sirmiumi (szerémi) püspökké Epenactust szentelvén; mások szerint sz. Pál küldötte oda az első püspököt Andronikus személyében. Akármelyik legyen a való ezekből, mindenestre a sirmiumi püspökség, mely a drávántúli és a száva-parti területre nyult ki¹ kezdettől fogva apostoli intézmény volt.

A római uralkodás megszűntével az avarok alatt a keresztény egyház majd teljesen megsemmisült; s midőn ezek uralmát Nagy Károly fia Pippin által longobárd és bajor seregekkel tönkre tette, Pannonia Bajorországhoz csatoltatott és a Duna, Rába és Dráva közti tér 797-ben Arn salzburgi érsek

joghatósága alá rendeltetett; amikor a kereszténység e területen újabb lendületet nyert², főleg Boruth avar khán fiainak segítségével.

Ugyanezen időtájt felső Pannoniában Szombathelytől felfelé vagyis Piligrin püspök szerint a Hamburgtól Szombathelyig terjedő «avarok földén» a bajor hittérítők buzgólkodása folytán rövid idő alatt nagyon gyarapodott a kereszténység, a mely egyházak a lorchi főpap alá voltak rendelve, azonban politikai tekintetek arra birták Lajos királyt, hogy ezeket is a salzburgi érsek alá rendelte, helyettük a Piligrin-féle áokmányok szerint Pannoniában a vindobonai és olmützi meg a nyitrai és vetvári püspökségeket adván a lorchi érsek hatósága alá. Ezen püspökségeken kívül II. Jenő pápának Uroff lorchi érsekhez intézett leveleiben régi okmányok alapján még hét püspökség említettik, melyek a rómaiak idejében a lorchi érsek hatósági jogköre alá tartoztak, ezek voltak Savaria, Scarabantia, Celeja, Vondobona, Petovia, Brigetio, Carnuntum.³

Az elnéptelenült alsó Pannoniában letelepült szlávok közt Methodius és Cyrill testvérek buzgólkodása folytán a kereszténység gyors növekedést mutatott fel főleg az által, hogy az isteni szolgálatot szláv nyelven végezték. Methodius fáradozásait II. Adrián pápa méltányolván, őt 869-ben püspökké szentelte s Pannonia érsekévé nevezte. A német papság ez által e területre való befolyását elvesztvén, főleg Wiching nyitrai püspök folytonos vádaskodással élt ellene a római széknél. Methodius halála után ő neveztetett érsekké, a mikor a szláv liturgiát eltörölte és annak híveit érseksége területéről kiűzette.

Szvatopluk halála után (894) a nagy Morvaország Nyitra-vidékét a magyarok foglalták el: minek következtében az itt lakott népek nagyrészt szétoszolván, a még úgy sem eléggé szilárd alapon nyugvó kereszténység végbomlásnak indult elannyira, hogy ettől kezdve egy századon át e vidéken püspökök, papok nem léteztek.

A Heraklius császár által az Odera és Visztula partjairól alsó Pannonia Dalmatiai részeire az avarok legyőzésével letelepített horvát népség 867 táján keresztelkedett ki az ugyan e tájt letelepült szerb népséggel együtt Janos spalatói érsek hittérítése folytán. Itt tehát a kereszténység a római szertar-

tások szerint terjesztetett nem úgy, mint felső Pannoniában, a hol a szláv (görög) szertartás jutott érvényre.

A magyar birodalom keleti határain Bolgárországban a kereszténység a IX. század második felében kezdte terjedni, itt azonban egy részről a bizanci, más részről a római befolyás a papok közt inkább csak versengést szült s mert a fejedelmek is politikai céljaik szerint majd Konstantinápoly, majd Róma felé vonzódtak, a görög és római szertartás felváltva uralkodott, míg végre Bogor fejedelem püspöknevezési joga a római kuria által nehezteltetvén, 870-ben népével együtt végleg a keleti szertartásra tért át, nem a pápát, hanem a konstantinápolyi patriarkát ismervén el a bolgár egyház fejének.⁴

Tudvalevőleg Kelet sokféle népek vegyülékéből alakult, melyek mindegyike az új vallásra való áttéréskor ősi vallásait némely szokásait és szertartásait azontul is megtartotta. Így történt, hogy a keresztény vallás is azon tájakon nem volt egyéb sok vallások vegyülékénél.

A mostani Magyarország másik felében vagyis a Tiszán-
innen és tuli részeken, melyek nagyon gyér népséggel bírtak, és Erdélyben kétségtelenül szinte működtek hittérítők, és pedig az imént említett szomszédságnál fogva főleg keleti szertartásu szerzetesek, habár jeles történetírónk⁵ szerint itt a kereszténység virágzóznak vagy csak erősebben meggyökereztek sem mondható a magyarok itteni letelepültét alig előz-
vén meg két-három évtizeddel.

*

Őseink által a Lechnél 955-ik évi aug. 10-én szerencsétlenül vívott csata képezett nemzetünkre nézve úgy politikai, mint vallási tekintetben forduló pontot. Ezen időtől kezdve dúló hadaink nem özönlötték el a német földet, de annál inkább látogattatott meg az ország főleg a bajor papok által. Az ország keleti részében már Taksony alatt terjedt a kereszténység, mert a görög írók szerint Bulcsu és Gyula a császár befolyásával Theofil patriarka által megkereszteltettek s onnan visszatérve magukkal hozták Hyerotheus szerzetest, ki Erdélyben térített. Taksony vezér 972-ik évben történt halála után

fia Géza alatt már gyorsabb haladást tett a kereszténység. Nemcsak első neje Sarolta, ki a megkeresztelkedett Gyula vajdának volt leánya, hathatott kedélyére, hanem annak belátása is, hogy a köröskörül terjedő kereszténység közt a magyar pogány állam fenn nem tartható. Békéesebb viszonyokba lépett tehát I. Ottóval; minden ellenségeskedés megszüntetésével szabad utat engedett a hittérítésnek. Helyzete azonban nem volt könnyű. Az ország a keleti és nyugoti császárságok közé ékelve mindkét állam fensőségi versengésének tárgya volt; azonfölül Bizanczczal már az atelkuzi tartózkodás ideje óta folytonos érintkezésben lévén nemzete, ezen régebbi összeköttetés az ezzeli szövetkezést tanácsosabbnak javallotta, míg ellenben azon tapasztalat, hogy a nyugati császárság a térítés munkáját mindig kapcsolatba hozta a megtérített népnek a császárságtól függésével, alapos okul látszhatott arra szolgálni, hogy a német császárral barátságot mellözze. Hogy mégis a nyugati befolyás diadalmaskodott, az egyedül annak tulajdonítható, hogy a keleti császárság akkor tájban már ugy politikai mint vallási tekintetben lazultságnak indult; míg ellenben a nyugati szomszéd állam hatalmas fejedelmek, a római egyház pedig tehetséges és erélyes pápák uralkodása alatt állott.

I. Ottó a barátságos viszonyt azzal kezdé meg, hogy Bruno verduni püspököt küldötte Gézához; ugyanezen időben jött Wolfgang szerzetes is az évangélium hirdetése végett az országba. De leghatásosabb befolyást gyakorolt Gézára második neje Adelhaid, a lengyel király keresztény huga, kinek ösztönzésére a fejedelmi udvarban is megkezdett a térítés műve, sőt nemsokára azután az egész fejedelmi család is megkeresztelkedett⁶. Hogy pedig Géza halála esetére országának a kereszténységet, fiának pedig az uralkodást biztosítsa, Henrik bajor herczeggel szorosabb szövetségre akart lépni s azért ennek Gizella leányát fia István részére nőül kérte.

Gézának 997-ben történt halála után István a fejedelmi hatalom teljes gyakorlatába lépett; nemcsak az új vallás megszilárdítása, hanem új országrend megállapításának is nehéz munkája várt reá. Még inkább súlyosítá ezt azon körülmény, hogy országa függetlenségét kelle őriznie nemcsak a német befolyás megerősödése, hanem a papság ellenében is, a mi a

kereszténység behozatala által fenyegethető nemzetét. Mint az előbbi fejezetben vázoltuk, úgy a császárság, mint a pápaság a népek feletti világalalomra törekedett, s azért a mely népnél azon korban a keresztény vallás utat tört, ott egyszersemind megkezdődött a küzdelem a most említett két nagy hatalom közt is a kereszténynyé vált nép feletti uralomért. Ugyanott megismertettük azt is, hogy a szász eredetű fejedelmek miként igyekeztek a német egyháznagyok hatalmát joghatóságaik terjesztése és világi javak adományozása által növelni csak azon célból, hogy az ő általok egyházilag uralt területen a császárság világi uralmát is megállapítsák. A pápák saját érdekökből nem istápolhatták a császárok törekvéseit, s azért némely pápák törekvése oda irányult, hogy az új keresztény népeknél a német fenhatóságtól független egyházak alakuljanak szent Péter széke mint közös egyházi központ körül.

Ilyen pápa volt II. Sylvester. Mély tájékozottsággal ismerte ő fel a magyar népnek függetlenségéhez való törhetlen ragaszkodását, melyet a császárok hatalmi terjeszkedése ellen gátul vélt felhasználni; viszont István is kevésbé félt nemzetének függetlenségét a pápától, mint a császártól. E meggyőződés vezette őt arra, hogy koronát ne a császártól, hanem a pápától kérjen. Azon benső barátságos viszonytól fogva, mely akkor III. Ottó és II. Sylvester közt fennlétezett, a császár nehézséget nem emelt főleg azon okból sem, mert Magyarország a német császárság irányában semmiféle hűbéri viszonyban nem állott.

Ismeretes előttünk Piligrin püspöknek VII. Benedek pápához irt levele, melyben hogy egyházi joghatóságát a magyar kereszténység fölé is kiterjeszse, a tényleg magának és papjainak tulajdonitá és minthogy — a püspök szerint — az egész magyar nemzet hajlandó a keresztény hitre térni. azért ő oda több püspök kirendelését kérte a pápától. Nem kell különösen kiemelnünk azt, hogy a püspök e szavai mennyi valótlanságot tartalmaznak, mert ha ő és papjai végezték a tényleg és oly nagy sikerrel, mint ő előadja, akkor mi érdem maradt volna fel István számára? Nem, ő nem várta be, hogy a pápa küldjön püspököket, hanem maga osztotta fel az országot püspökségekre és ezek fölé az eszter-

gomit metropolitának rendelvén, ez által is kijelentette azt, hogy országát úgy a salzburgi mint a lorchi érsekek joghatósága alul kivonja. De meg ő nem is előlegesen kért engedélyt a pápától a hit terjesztésére, monostorok és püspökségek állítására, hanem felállítván azokat, sőt azokba püspököket és apátokat is behelyezvén, mint az esztergomiba Asztrikot, a csanádiba Gellértet, a pécsibe Benipertet, az elsőt csak azért küldé Rómába, hogy intézkedésének megerősítését kérje a pápától. A mit az nemcsak meg is adott, hanem úgy őt, mint utódait az egyház berendezésére teljhatalommal felruházta.⁷⁾

Az ország és a magyar egyház függetlenségének megtartása azonban nem kevés gondot adott Istvánnak; a nagyra-vágyó Konrád úgy a magyar államot, mint a magyar egyházat függésbe akarta hozni Németországhoz, sőt ehhez még a pápa hozzájárulását is megnyerni igyekezett, az ebből keletkezhetendett nagyobb bajt csakis Konrádnak a lengyel királlyal közbejött viszálykodása akadályozá meg.

Az ország függetlensége folyton szálka volt a német császárok szemében. Midőn István halála után a trónra ült Péterrel, majd ennek elűzése után az Aba Sámuellel is elégedetlen egynémely főurak Péter visszahelyezése végett VII. Henrik császár segélyéhez folyamodtak, az ország trónját újra elfoglaló Péter hálából a nyujtott segélyért az országot Henriknek hűbérül ajánlotta fel. Azonban Péter ujjalag elűzetvén, miután I. Endre alatt a császár ismételt betörései is meg hiatusultak, Magyarországnak úgy politikai mint egyházi függetlensége szerencsésen megtartatott.

Még egyszer tett kísérletet IV. Henrik az ország függetlenségének megsemmisítésére. Salamon király a bátyjai elleni viszályokban sógorát hívta segélyül, felajánlván országát hűbérül. De kudarczczal kellett elhagynia az országot.

Mindezeknél azonban az ország egyházi függetlenségére sokkal veszélyesebb volt VII. Gergely pápa fellépése. Salamon a bátyjávali viszályokban a pápa segélyét kérte; Gergely ekép felelt neki: «Leveledet kegyelmesebben fogadtuk volna, ha meg gondolatlan lépésed sz. Pétert annyira meg nem sérti vala; őseidtől tudhatád, *hogy Magyarország*, melyet István király

hajdan sz. Péternek teljes joggal és hatalommal felajánlott^s jámborul átadott, a *római sz. egyházé*. Henrik, a boldog emlékezetű császár azt sz. Péter tiszteletére meghódoltatván s a királyt legyőzvé, győzedelme után a királyi lándzsát és koronát sz. Péter sirjára tette le, oda küldvén győzedelmének dicsőségére az ország jelvényeit, hová a fejedelemséget tartozónak elismerte. És ezek így levén, te mégis a többi királyi erények s erkölcsöktől is eltántorodva, sz. Péter jogát és tiszteletét megcsorbitottad, elidegenitetted, midőn az országot, mint hallók, a németek királyától fogadtad el hűbérül. Ha ez igaz, s a jogosságra ügyelsz, magad is tudhatod, miképen remélheted sz. Péter kegyelmét és a mi jóakaratomkat; ezt ugyanis nem nyerheted meg más módon, sem apostoli megrovás nélkül nem fogsz sokáig uralkodhatni, hanem ha hibádat megjavítva, királyi pálczádat nem a (német) királyi, hanem az apostoli felség hűbérének ismered el».) Ezen hűbéri főhatalomrai törekvés még kiegészítettet a pápa által 1075-ben az összes világi fejedelmekre nézve kihirdetett tételek által, melyek közt foglaltatott az, hogy egyházi javadalmakat csak a pápa adományozhat s ő gyakorolhatja az investitura jogát a pásztorbot és gyűrű által. Geiza is hozzá fordult; a pápa levelében azt írja, hogy gondja van rá, hogy Geiza és rokona közt, ha lehet, békét eszközöljön s «ekint a nemes Magyarországhban, mely eddigelé önálló és független volt, a helyreálló békében is király és ne mástól tüggő királyka legyen. Mert miután a király (Salamon) magát a német királynak alá vetette, megvetvén sz. Péter nemes főuralmát, a kié, miként bölcseséged szerint tudni fogod, ezen ország»; — felszólítja azután Geizát, hogy a mit a római egyháztól méltán megnyerni kíván, bizodalmasan nyilvánítsa. Történelmi adataink hiányzanak arra, hogy Geiza megfelelt-e a pápa kívánságának. VII. Gergely ismert rendithetlen szelleméből azt lehet következtetnünk, hogy tovább füződött volna ezen követelés, ha a pápa IV. Henrikkel és a rómaiakkal újabb bonyodalmakba nem keveredik, s végre 1085-ben bekövetkezett halála véget nem vet világmentesítő törekvésének.

Még későbbi királyaink alatt is intéztek a pápák oly követeléseket, melyek az ország függetlensége szempontjából

teljesíthetők nem voltak. Ezekről azonban más fejezetben szólandunk. Most vegyük fel előadásunk megszakadt fonalát.

István tehát minden külbefolyástól függetlenül rendezébe országát és országának új egyházait. A pápától kapott meghatalmazás pedig megállapítja jövőre nézve is azon viszonyt, mely egy részről a római szék, más részről az állam közt királya által fenállandó lesz; ezen viszonyt úgy István, mint a későbbi királyok törvényeiben az azokban olvasható intézkedések által részletesebben is megismerjük. Ezen kapocs az egyház és állam közt a századok folyamában nem lazult meg; király és törvényhozás mindenkor biztosítja az egyház jogait, javait és szabadságait, viszont a király és az állam is mindenkor állást foglalt szerzett jogai mellett, ha azok megrövidíteni szándékoztak. Midőn István törvénykönyvében a hitnek első, az egyháznak második, az egyházi személyeknek pedig harmadik helyet jelöl ki, ugyanakkor nem mulasztja el felemlíteni, hogy a király a hit védője; hogy valamint ő követője a régi és mostani uralkodóknak, úgy fiát is inti, hogy az ő és az azelőtt uralkodó királyok példáját kövesse, a mi által bizonynyal csakis a német és frank királyokra czélt, a kik az egyházi ügyekben szintén intézkedtek. Kijelenti, hogy isten akarataból kormányozván országát, valamint isteni törvények által már gazdagította nemzetét, úgy világi törvényekkel is ellátja. És hoz vala törvényeket sokszor csak királyi hatalmára, máskor az egész tanácsnak — melyben első helyet a főpapok foglaltanak el — meghallgatására hivatkozva, nemcsak világi, hanem egyházi ügyekben is. a mint ezt majd az alábbiakban részletesebben megismertetendjük. És hogy a világi államot az egyházzal még jobban összeforraszsza, a főpapságot nemcsak állami főbb hivatalokkal ruházza fel, hanem annak a törvényhozásban és törvényszolgáltatásban is hatalmas befolyást biztosított.

A térítés műve gyorsan és sikeresen csak úgy terjedhetett, ha elegendő és a mennyire csak lehetséges volt, a nemzet nyelvét értő hittérítők képeztetnek ki. A királyok főgondjai közé tartozott tehát a püspökökkel egyetértőleg iskolákat állítani, a melyekből kikerült világi papok azután a községekben a lelkészi teendőket ellátták, s ekép a szerzetesek lassankint

visszaszorítottak kolostoraikba, míg ellenben a világi papságból megalakult a magyar hierarchia.

De nemcsak ezek, hanem az előkelőbbek fiai is látogatták ezen iskolákat s a mit ezekben tanultak, azt az állami életben érvényesítették; a szorosan vett egyházi oktatás és a nemzet vérében levő szabadságszeretet — egymással szép öszhangzásban — megtermé az államéletben is a maga jó gyümölcseit. Az állam és egyház különösen gyámolíták egymás tekintélyét és így a trónérti sok versengés daczára is állam és egyház egyaránt megizmosodott Árpád országában.

Jegyzetek:

- ¹ Gyárfás István, Pannonia őskeresztény emlékei.
 - ² Horváth Mihály, A kereszténység első százada Magyarországon.
 - ³ Gyárfás, ú. o.
 - ⁴ Horváth M., u. o.
 - ⁵ Horváth M., u. o.
 - ⁶ Horváth M. szerint 984—989. év között.
 - ⁷ Hogy az első püspököket maga István nevezte ki és nem a pápa. kitetszik onnan, hogy ekkorig még oly okmányra nem akadtunk, a mely a pápa kinevezését igazolná.
 - ⁸ Horváth M., u. o.
-

IV.

A LEGFŐBB KEGYURI JOG ALANYA.

Érintettük már, hogy a vérszerződés által létesített törzsszövetséges magyar államalakulás a vezérek korában a német-frank birodalomba történt gyakori beütések kövekeztében lassankint lényeges változáson ment át, mert az ott látott és tapasztalt kormányzási mód a magyar állam szervezetére is szükségképeni befolyást gyakorolt. A vezér mint államfő hatalma egyre jobban kidomborodott, úgy, hogy sz. Istvánnak nem sok küzdelmébe került a magyar államot a frank minták szerint berendezni, magának pedig a nemzet felett majdnem teljhatalmat szerezni. Nem is késett a királyi méltóság tekintélyét szigorú törvények által megvédeni¹ és ezekben a *«királyi hatalomból»* folyó intézkedési jognak határozott szavakban kifejezést adni.² Ezt tapasztaljuk sz. László és Kálmán törvényeiben is. És a nemzet ezen új szervezkedéshez, a mely pedig korábbi alkotmányától oly igen nagyon elütött, hamar hozzá szokott; — ezen átkölcsonzés gyors meghonosulását meggyőzően igazolja azon történelmi tény, hogy az első királyaink alatti felkelések nem az ősi alkotmány, hanem az ősi vallás visszaállítására okából keletkeztek.

Elvitázhatatlan tény, hogy az új vallás sz. István alatt államvallássá tételét, a miből az következett, hogy az állam feje egyszersmind a vallási ügyekben is, sőt ezekben még inkább érvényesítette a királyi hatalmat, mivel az új vallásnak ő volt apostola a magyar nép között és mert az általa behozott új vallás tekintetében semmiféle nemzeti szokások vagy törvények által korlátozva nem volt. Természetesnek kell találnunk azt is, hogy a még nem egészen szilárd alapon nyugvó egyház ügyeiben intézkedési jogot úgy ő, mint

legközelebbi utódai kizárólag magoknak tartották fenn; legkivált az egyház személyi ügyeiben. Alapításaik által a magyar egyház első királyainknak mintegy családi birtokát képezte; ők elnököltek a zsinatokon, az azokban hozott törvények csak az ő általuk történt szentesítés után léphettek életbe, ők védelmezték az egyházat, az egyházi vagyont és személyeket a támadók ellen fegyverrel és törvényekkel s mert a gyenge növény folytonosan gondos ápolást igényelt, el kelle vala azt óvatosan, minden oly külbefolyástól zárni, mely annak ártalmára lehetendett. Ez okból, ha az állam politikai ügyeiben első királyaink az alkotmányhoz képest a világi nagyok tanácsát és befolyását kénytelenek voltak is tekintetbe venni, az egyháziakban ez nem terjedt tovább, minthogy egynémely tekintélyesebb s keresztényi érzelmükről ismeretesb világi nagyok a zsinatokra meghivattak. Ekép a király az egyháznak is külsőleg fejevé lett.

Az egyház iránt tanusított ezen ótalom és védelem szüleménye lett az *egyház — vagy mint ez idő szerint nevezzük — a vallás körüli felségjog.*

A Sylvester-féle levél ezen jogokat mint különös kiváltságot az általa küldött koronával megkoronázandó királyoknak adta. Nem ismerjük el azért ezen levél hitelességét, ha azt állítjuk, hogy az akkori viszonyok szerint ezen kiváltság másnak, mint a királynak nem is volt adományozható; mert az állam, mint ilyen, még rendezetlen volt; és mert az állami hatalom, fenség és méltóság személyesítője a fejedelem.

Azonban már első királyaink is teljes tudatában voltak annak, hogy ezen jog lett légyen az pápai kiváltság által adományozott vagy önjog, legalább minden elágazásaiban nem lehet kizárólagos joga az uralkodónak; azért már sz. László a szabolcsi zsinatba nemcsak a főpapságot és az ország nagyjait, hanem a népet is meghívta; és későbbi királyaink is országgyűlési tárgyalás alá bocsátották az egyházi ügyeket, világos jeléül annak, hogy e jogot nem személyes, hanem állami jognak tekinték. Verböczy a H. K. I. 3. 6. §-ában ezeket mondja: «Miatán pedig a szentlélek sugallatából és sz. királyunk fáradozása által a magyarok az igazság megismerésére és a kath. hitvallásra tértek és Istvánt önként királylyá

választották és megkoronázták... a *teljhatalom az ország sz. koronájának joghatóságára* és következőleg fejedelmünk és királyunkra ruházott az uralkodás és kormányzással együtt a *közönség és a közönség tekintélye által*». A mely szavak világosan azt jelentik, hogy ez országban minden jog a koronát, mint az állam jelképét és a korona birtokának jogán a királyt illeti meg.³

A sz. koronának ezen hatályosságát jól ismerte a római szék is; ugyanis midőn Károly Róbertet VIII. Bonifácz ellenére az ország nagyjainak legnagyobb része magyar királyul elfogadni vonakodott, Gentilis bibornok pápai követ László erdélyi vajdának meghagyta, hogy a nála levő koronát bizonyos záros határidő alatt kezéből adja ki, «ami ha meg nem történnék, a koronát szentségtelennek — profanam habiturum iri — nyilvánította», «a magyar együgyűség előitélete ugyanis — irta a követ — hogy mást királyul el nem ismernek. mint azt, a ki e koronával megkoronáztatik». Ha tehát a vajda késedelmeskednék annak visszaadásában, a római egyház hasonló méltóságú koronát küldend annak helyébe, főleg azon okból, mert minden beháboru sz. István koronája iránti babonáságból származik⁴. Tudjuk, hogy ezen koronával történt koronázást a nemzet érvényesnek soha el nem ismerte s ez okból Károly Róbertet két évvel később a visszaszerzett sz. István-féle koronával újra feldiszitette.

Érdekesnek tartjuk a Gentilis bibornok által Budán tartott zsinat határozásnyáiból felemlíteni azt, amelyben kimondatik, hogy az esztergomi érseken kívül, akihez régi szokánál fogva tartozik a koronázás — senki se merjen senkit királylyá koronázni; a ki ezt cselekedné, a javadalamtól megfosztatván kiközösítették és még halálos ágyán se oldoztassék fel a pápa engedélye nélkül; — a koronára nézve pedig ezeket mondja: «Ha a korona visszaszereztetik, vagy helyette más készítették s általunk megáldatik és ez újra elfoglaltatik, elvesz, vagy annyira elromlik, hogy a czélnak megfelelő nem lesz, akarjuk, hogy az esztergomi és kalocsai érsekek által a segédpüspökök mindegyike vagy legalább nagyobb részének egyetértésével az elfoglalt vagy elveszett korona tilalom alá vettessék, a míg a fehérvári egyházban el nem helyeztetik, vagy a törvényes

királynak vissza nem adatik; és helyette a római egyház nevében⁵ új készítettessék és megáldassék; az akép megáldott tartassék valódi és törvényesnek»⁶. Megértjük ebből, hogy a római szék, minden törvénytelen beavatkozása daczára is, a királyi jogok gyakorlását a koronához kötötte.

Nem szabad azonban ezt úgy értelmeznünk, mintha a legfőbb kegyuri jog a király kizárólagos személyes joga volna*. A sok közjogi író közül csak Czirákyt⁷ említjük meg, a ki azt mondja, hogy a ki törvénykönyveinket és történelmünket olvassa, azonnal észreveheti, hogy minálunk a világi ügyekkel az egyháziak mindenkor bensőleg összekapcsoltattak. Innen van, hogy kezdetben az országgyűlések zsinatok képét viselik és hogy a későbbi századokban is a törvényhozás gondoskodása oda irányult, miszerint királyaink a vallás körüli örökösüket a hit gyarapítására fordítsák, törvényes egyházi hatalmukat pedig minden csorbitás ellen sértetlenül megóvják.

És ha állana is némelyek azon állítása, hogy sz. István, László, Kálmán királyaink törvényei zsinati (egyházi), nem pedig országgyűlési (világi) törvények volnának, ez is csak arról tanuskodik, hogy a király s az országnagyok kezdetől fogva az egyházi törvények hozatalába is befolytak.

Az 1791: 12. t.-cz. szerint is a törvények hozatalának, hatályon kívüli helyezését és magyarázásának hatalma csak a törvényesen megkoronázott királyt az országgyűléssel együttesen illeti meg. Törvényesen megkoronázottnak pedig — nem említve a több kellékeket — csak az tekintetik, a ki sz. István koronájával megkoronáztatik. Ez alaptétele volt a magyar alkotmánynak mindenkor, ezen törvény behozatala előtt is. Mindamellettt ettől is történtek különös tekintetekből eltérések, melyek főleg azért fontosak, mert annak begyőzésére szolgálnak, hogy az egyház körüli jogok az állam fenségi hatalmából kifolyóknak tekintettek. Csak két nevezetesebb történelmi tényt hozunk fel ennek igazolására.

Az egyik ez: Albert király halála után neje Erzsébet a koronát magához vevén, az ország nagyrésze által királyul választott I. Ulászló azzal meg nem koronáztathatott. Az ország karai és rendei tehát azt határozták, hogy Ulászló a sz. István fején levő koronával diszítettessék fel, és *jogot adtak*

neki arra, hogy ezen koronázás mellett is teljhatalommal intézkedhessék az adományozások minden nemében; továbbá a főpapok és a nagyobb és kisebb egyházi javadalmak adományozásában, minthogy a királyok koronázása mindig az országlakók akaratától függ és a korona hatálya az ő jóváhagyásuktól feltételeztetik»⁸.

A másik eset ez: Imint idéztük a római széknek azon nézetét, a mely szerint a koronázást a felségjogok gyakoroltatására nézve szükségesnek elismerte. A magyar alkotmány ezen sarkalatos czikkét igyekezett a maga érdekében felhasználni akkor, midőn a felségjogoknak, különösen a legfőbb kegyuri jognak a római szék részére visszaszerzésében fáradozott. Hunyady János mint az ország kormányzója nem volt megkoronázva, mindamellett mint az állam feje az egyházi ügyekben is, különösen az egyházi nagyobb javadalmak adományozásában gyakorolta a legfőbb kegyuri jogokat. A sz. szék tehát azon okból, mert e jog a koronához van kötve; a kormányzó nevezéseit meg nem erősítette. A sz. szék és Magyarország közt ebből keletkezett viszályt alább részletesebben megismertetendjük; itt csak azt említvén meg, hogy az ország régi gyakorlaton alapuló jogaiból mit sem engedett.

Mindezekből és az egyes fejezetekben alább külön megemlítendő törvényeinkből pedig az tetszik ki, hogy az egyház vagyis a vallás körüli felségjogok nincsenek akép megkülönböztetve egymástól, hogy azokból bizton megállapítható lenne, hogy melyek illetik külön a fejedelmet, és melyek tartattak fel az országgyűléssel közös elintézésre. Többször találkozzunk törvénykönyveink lapjain oly intézkedésekkel, hogy oly ügyek is országgyűlési tárgyalás alá bocsáttattak, a melyekben más alkalmakkor «királyi hatalmuknál fogva» a fejedelmek intézkedtek; és viszont az országgyűlés sokszor engedett át királyi intézkedésre oly ügyeket, amelyekben más országgyűléseken ő hozott törvényeket. Ha mégis némi megkülönböztetésnek lehet helye arra nézve, hogy a vallás körüli felségjogokból melyek gyakoroltatnak majdnem kizárólagosan az államfő által, akkor ezt csak a szorosabb értelemben vett legfőbb kegyuri jog azon ágaira terjeszthetjük ki, melyek a személyes ügyekre és a nagyobb javadalmak adományozá-

sára vonatkoznak; ámbár e tekintetben is az 1848:III. t.-c. bizonyos korlátokat tűzött a teljhatalmu intézkedés elébe.

Tehát tekintve a magyar jogtörténelmet, úgy általában a vallás körüli, mint különösen azon jogoknak, melyeket legfőbb kegyuriaknak nevezünk, alanyául a magyar szent koronát, mint az állam jelképét kell tekintenünk; ennek bírása alapján gyakorolják fejedelmeink a magyar állam alakulása óta ezen jogokat s úgy e jogok zavartalan gyakorlata alkalmával, mint szinte ha ez a római szék által kétségsbe vonatott, mindannyiszor a magyar szent koronára hivatkoztak⁹, melynek czimén és jogán és az ország régi szokásánál fogva vannak azoknak birtokában, mint ezt az alábbiakban látni fogjuk.

És minthogy a mondottaknál fogva a legfőbb kegyuri jog nem személyes joga királyainknak, hanem az államjog; azért ők arról sem általában, sem egyes részeiben, sem a római szék sem senki javára az ország beleegyezése nélkül le nem mondhatnak; a miért is az 1855 nov. 5-től IX. Pius pápával kötött egyezmény, mint az ország közjogával ellenkező s a törvényhozás közbejötté nélkül létesített, nálunk érvényesnek sohasem tekintetett.

Meg kell még emlékeznünk a koronázási szertartásról is¹⁰, melyet ősi szokás szerint¹¹ az esztergomi érsek két püspök segédkezésével végez. A római szertartásos könyv előírása szerint az érsek a korona feltevésekor a templomban ezeket a **szavakat** mondja: «Fogadd a koronát, melyet a szentség dicsősége és tiszteletének és a hatalom jelvényének tekints; a mi által a mi rendünk (ministerium) főnökévé löl akép, hogy *a mint mi a bensőkben a lelkek pásztora* és *kormányzói vagyunk, úgy te is a külsőkben isten igaz tisztelője és Krisztus egyházának minden ellenségei ellen védelmezője légy*». E szavak által az egyház nyíltan beismeri azt, hogy a vallási ügyek külső vonatkozásaiban a király mint az egyház védője — a kinek magát már sz. István is nevezte — függetlenül intézkedik. Innen van, hogy királyaink a koronázási hitlevelekben mindenkor megerősítik az egyházat jogaiban és kiváltságaiban; a minek más értelmet nem lehet tulajdonítani mint azt, hogy úgy törvényeink, mint az egyház is mindenkor is mindannyiszor elismerik és megerősítik az apostoli király¹² legfőbb kegyuri jogát.

Jegyzetek:

¹ Szent István II. 51 és 53.

² Sz. István II. előszó «statuimus genti nostrae»; II. 5. «decrevimus regali nostra potentia»; III. 32. «secundum decretum senatus statuimus» stb. kifejezéseket használja.

³ Pesty Frigyes, Száz levél Horvátországról. «A koronából származik minden jog, a magyar királyok csak a koronázás által lépnek a felségi jogok teljes gyakorlatába.»

⁴ L. Bartal, Commentar.

⁵ A középkorban azon vélemény uralkodott, hogy koronát csak a pápa vagy a császár adhat. Fennebb vázoltuk, hogy István király országa érdekében jobbnak látta a koronát a pápától, mint a császártól kérni. Károly Róbert uralkodása idejében a pápai tekintély uralta Európát s nálunk is hatalmasabbá vált, mint bármikor, mert Károly Róbert a pápa segítségével ült a magyar trónra. Kétségtelenül a király fölött gyakorlott ezen fölény sugallta a pápai követnek a koronára nézve kifejtett nézeteket, melyeket mint alkotmányunknak meg nem felelőket a nemzet érvényeseknek el nem ismert, a mint ezt I. Ulászló eseténél látandjuk.

⁶ Knauz Nándor, Monum. Eccl. Strig. II. 637.

⁷ Gr. Cziráky Antal, M. Conspectus juris publ. regni Hungariae II. k. 87. l.

⁸ Bartal, u. o.

⁹ Pesty Frigyes, Száz levél Horvátországról művében diplomatikai nyomozás alapján azt mondja, hogy I. Ulászlótól fogva Hunyady János, Mátyás s többi királyaink, midőn adományozásokat tettek, mindenkor ezen vagy hasonló diplomatikai formulát használták, «tekintve azon hűséges szolgálatokat, melyeket *Magyarország sz. koronája és utóbb (expost) irdnyunkban* tapasztaltunk», a miből világos, hogy királyaink is mindenkor a koronát ismerték el mint olyant, a melyből minden jog kisugárzik.

¹⁰ Már a VI. században szokásba jött, hogy a királyok a püspökök által fölkenessenek és megkoronáztassanak; Nagy Károlytól fogva pedig annak utódai mint császárok a pápák által Rómában kívántak megkoronáztatni. A koronázás kezdetben egyházi szertartás jellegével birt; csak az idők folyamában vált az politikai jelentőségű ténykedéssé. Nálunk — úgy látszik — mindjárt sz. István óta ily jelleg tulajdonított annak; a koronázás helyettesítette a fejedelmi választásokkor a kereszténység fölvétele előtt szokásban volt szertartásokat, s talán az ősi intézmények iránt átöröklött ragaszkodás tulajdonított nálunk a koronázásnak oly mély jelentőséget. Meg kell említenünk, hogy a nálunk szokásos koronázási mód sok részletében hasonlít ahhoz, a mely szerint I. Ottó 936-ban Aachenben megkoronáztatott.

¹¹ Fordultak elő esetek, hogy a királyt nem az esztergomi érsek koronázta meg. III. Coelestin pápa 1191 decz. 20-ról Job esztergomi érseknek ezeket írja: «Kivánságaidnak és kérelmeidnek megfelelően kíván-

ván . . . a király koronázását illetőleg, a mely boldog emlékü elődünk följegyzése szerint a te kiváltságaidhoz tartozik, ebben megerősítünk». Knauz, Mon. Eccle Stig. I. Ennek daczára a koronázási jog tekintetében vitályok támadtak. II. Endre Incze pápához 1214-ben levelet intézett, melyben az esztergomi érsek koronázási jogára vonatkozó szabadalomlevelet, a mely elveszett, kiadatni kéri.

Az esztergomi érsek és a veszprémi püspök közt fenforgó ügyet 1216 febr. 1-én kelt iratban Pelagius albaniai püspök és István a 12 apostolról nevezett templom áldozára, mint a pápa követei akép intéztek el, hogy ha a király és királyné egyszerre koronáztatik, akkor az érsek a királyt, a veszprémi püspök a királynét kenje föl, ha pedig csak a királyné koronáztatik, akkor az esztergomi érsek fölkeni, a veszprémi pedig a koronát teszi föl; ha az érsek a királyné koronázásakor távol volna, a veszprémi keni föl és koronázza meg. 1203 május 5-től pedig III. Incze megerősíti az esztergomi érsek kiváltságát. Mon. Eccl. Strig. I. Végre Zsigmond király emberi emlékezetet meghaladó időre hivatkozva, azt mondja, hogy a király-koronázás joga a mindenkori esztergomi érseket illeti meg.

¹² Deák Ferencz királyunk ő felsége által az apostoli czim jelentősége iránt megkérdezettvén, azt felelé, hogy e czim mit jelent, azt törvényeink nem határozzák meg, valószínűleg czimnél nem sokkal több s királyaink a mult századokban nem is használták Mária Teréziáig: azt azonban biztosan tudja, hogy a legfőbb kegyuri jog nem a rex apostolicust illeti, hanem a mindenkori államfőt. Eötvös Károly Pesty Frigyesnél, Száz levél Horvátországról.

Az *apostoli* czimre nézve megjegyezzük, miszerint a H. K. I. 11. §-a e czimet sz. Istvánnak nemcsak térítése, hanem az egyház javára tett alapítványai miatt tulajdonítja. Kollár, Hist. dipl. 62. s köv. lapokon a tudósok közt e czim iránt fölmerült véleményeket ismerteti. Mi arra hivatkozunk, hogy mióta királyaink e czimet használják, e miatt a pápák soha észrevételt nem tettek, sőt XIII. Kelemen 1758 aug. 19-ről Mária Teréziához intézett brévében kiemelvén a magyar nemzetnek a keresztény hit védelmezésébeni érdemeit, a melyekért a sz. széktől mindenkor a legterjedemesebb kiváltságokkal ruháztatott fel, a milyen az is, hogy királyaink előtt, midőn nyilvánosan megjelennek, az apostolság jelvényét, a keresztet, egy püspök viszi, s a miért királyaink apostoliaknak szoktak neveztetni, habár ezen szokásnak vagy kiváltságnak kutfője nem ismeretes, mégis a pápa «elődeinek intézkedéseit követni akarván és mindjárt pápaságunk kezdetén figyelmünket apostoli felséged és Magyarország méltóságának emelésére kívánván fordítani, ezt az által teszszük, ha azon nagyon tiszteletre méltó apostoli elnevezéshez pápai tekintélyt és erőt — a mennyiben erre szükség volna — kölcsönzünk; ugyanazért önkint és érett elhatározásunkból, valamint pápai tekintélyünk teljhatalmából apostoli felségedet, mint Magyarország királynéját és ezen országban utódait jelen brévónk által az apostoli király czimével, nevével és elnevezésével fölékesítjük stb.

V.

A LEGFŐBB KEGYURI JOG TERJEDELME.

A legfőbb kegyuri jog mibenléte törvényeinkben nincs tüzetesen körülírva, csak intézményeinkből, a törvényes szokásból és régi gyakorlatból körvonalozhatjuk annak határait. Régente a legfőbb kegyuri jog «*officium legationis apostolicae*» czímen nevezetett; ennek mondja IV. Béla is IX. Gergely pápához írt, alább megemlitendő levelében. Pázmán Péter pedig «*jus peculiare coronae nostrae*» nevezi. Lássuk ezen jog mibenlétét a legendák nyomán. Szent István életrőja¹ ezeket jegyezte föl első királyunkról: «Atyja halála után a negyedik évben sz. Péter az apostolok fejedelmének utódjától kívánta (postulavit), hogy a Pannonia részeiben támadt új kereszténységre bőséges áldását küldje, az esztergomi egyházat mint főegyházát aláírásának tekintélyével szentesitse és a többi püspököket áldásával megerősitse. A nagyobb legenda szerint (VIII. fej.) szent István az országba jött szent férfiakkal, «olykor mindnyájokkal, olykor külön-külön egyikkel értekezvén, az országot tíz püspökségre osztotta; az esztergomi egyházat tette a római apostoli szék megegyezésével és megerősítése által a többiek főegyházává és fejévé, melybe az egyházi törvények szerint választott és a püspöki méltóság diszpalástjával fölékesített Asztrik apátot iktatta be, kinek tanácsából a többi püspöki székeket az atyák gondviselésére és igazgatására bizta». A kisebb legenda VII. fejezete pedig azt mondja, hogy István isten szentegyházát Róma felhatalmazásával rendezte. Végre az állítólagos Sylvester-féle levélben ezek mondatnak a pápa által: «Miért is dicső fiam mindazokat, miket tőlem és az apostoli széktől kívántál, királyi nevet és koronát, az esztergomi metropolit és a többi püspökségeket a mindenható

Isten intelme és parancsából az apostoli és a mi áldásunkkal szívesen megengedjük és megadjuk... És mivel a te jelességed az apostolok dicsőségével versenyezve, Krisztust hirdetve és az ő vallását terjesztve, apostoli tisztet viselni nem tartottad méltatlannak, és úgy minket, mint a papságot helyettesíteni törekedtél, valamint az apostolok fejedelmét a többiek fölött különösen tisztelted: ugyanazért mi is Jelességedet és a te érdemeid tekintetbe vételével örökösöidet és törvényes utódaidat... különös szabadalommal kívántunk most és a jövő örök időkre fölékesíteni, hogy miután te és azok a koronával, melyet küldöttünk, a követeidnek adott utasítás szerint meg fogsz vagy fognak koronáztatni, keresztet, az apostolság jelvényét vitethesd és vitethessék magok előtt, és *a szerint, a mint az isteni kegyelem téged és azokat kitanítand, országod jelen és jövőendő egyházait a mi és a mi utódaink helyett intézhesd és rendezhesd*».²

Ki kételkednék ezen világos szavak után abban, hogy a pápa első királyunkat és ennek törvényes utódait fölhatalmazta egyszermindenkorra arra, hogy a magyar korona alá tartozó országokban az Isten egyházait a *pápa helyett* rendezze. Ez teljes felhatalmazást foglal magában, mert nemcsak az akkori, hanem a jövőendő egyházak rendezésére is hatalmat adott és pedig nemcsak sz. Istvánnak, hanem törvényes utódainak is. De még világosabban folytatja Hartwik, e szavakat adván a pápa ajkaira: «Én apostoli vagyok, ő pedig — István — méltán Krisztus apostola, a ki által Krisztus oly sok népet magához térített, miért is «az ő intézkedéseinek hagytuk fenn, a mint az isteni kegyelem őt irányozta, az Isten egyházait a népekkel együtt *mindkét jogon rendezni*». Világos ezekből, hogy a pápa rendkívüli hatalommal is felruházta sz. Istvánt és utódait a vallási ügyek rendezése körül, a mely rendkívüli felhatalmazásra II. Sylvester utódai, de meg királyaink is többször hivatkoztak. Így II. Géza 1158-ban írja: «Sz. Péter széke által engedélyezett tekintélynél fogva akarom, hogy a hol csak a (nyitrai) egyháznak birtokai vannak, akármely püspök vagy egyház területén, a földi urasággal (dominio temporalis) a lelki is járjon, mert így rendelték azt a sz. királyok».³ Ezen jogoknak sz. István óta való folvtonos

gyakorlata alapján Kollár Ádám Ferencz⁴ nem kételkedett ki-
mondani, hogy sz. István és a magyarok csakis ezen jog élvez-
hetésének föltétele alatt tértek át a keresztény hitre.

A pápai rendkívüli engedékenység okát talán abban is
kereshetjük, hogy sz. István Rómában is templomot és monost-
ort, az oda utazók számára pedig szállodát építtetett s mind-
ezeket királyi bőkezűséggel adományozta.

*A koronának ezen rendkívüli jogát, a minőhöz hasonlót az
általános egyházi törvények nem ismernek s a mely ennélfogva —
Pázmán szerint is — a magyar koronának különleges jogát ké-
pezi, nevezzük legfőbb kegyuri jognak, a melynek terjedelmét
többrendbeli nyilvánulásaiban az alábbiakban ismertetendjük.*

Vizsgáljuk most már e jogot *tényleges fennállása* szerint.

Azok közé tartozunk, a kik az Inchofer Menyhért által
közölt Sylvester-féle levelet ismeretes szövegében hitelesnek
nem tartják. Midőn azonban így vélekedünk, nem zárkózha-
tunk el azon tények elől, melyek igazolják azt, hogy sz. Ist-
ván azon jogokat, melyeket most gyűjtő néven *legfőbb kegyuri
jognak* nevezünk, valóban gyakorolta, és hogy a római szék
ezek gyakorlása miatt akkoron föl nem szólalt. Ugyanis nem
tétélezhető föl első királyunkról az, hogy a ki annyira szívére
kötötte fiának az egyház és az egyházi férfiak iránti tisztele-
tet, az egyház fejével akart volna ellenkezni, ha ennek az
általa gyakorolt jogok tekintetében észrevétele lett volna. Bizony-
nyal nemcsak a királyi hatalom szélesebb körü kiterjesztése,
hanem fontos egyházi tekintetek is vezérelték első királyunkat
akkor, midőn az egyházi ügyek rendezése körül magának na-
gyobb hatáskört követelt és vett is igénybe. A kereszténység
— királyaink minden erélye és buzgalma daczára is — a
magyar nép nagy rétegében csak lassankint vert gyökeret;
még egy század mulva is föl-föllángolt a pogányság fáklája.
Sz. László idejében az ősi vallás babonái még annyira burjánöz-
tak, hogy a király szükségesnek látta törvényileg büntetést szabni
azokra, kik pogány szokás szerint kutak, folyók, fák, köszirtek
mellett áldoztak. I. 22. Ennek elnyomására nemcsak a politi-
kai, hanem az egyházi téren is szükségök volt királyainknak
nagyobb hatalomra. *És ők e hatalomba önmagokat helyezték be.*
Sem sz. István, sem pedig utódai sohasem mentek Rómába,

hogy királyllyá történt választatásuk és megkoronáztatásuk s az ezzel járó felségjogok megerősítését kérik. Ha trónra lépésüket a pápákkal tudatták, ezen cselekvény által csak a már akkoron is általánosan divott diplomatiái szokásnak hódoltak. Fenmaradt II. Istvánnak 1115-ben kelt ilyen értesítése, melynek e szavaiból: «Jelentjük neked tisztelendő atya, hogy mi az isteni törvénynek hódolunk és a szerint készek vagyunk neked szolgálni», senki sem következteti azt, hogy királyaink az ország kormányzásának átvételekor a pápai megerősítést és a királyi jogok gyakorolhatóságát kérték volna a pápától. Arról sem tesz első királyunk Imre fiához intézett oktatásokban egy szóval sem említést, hogy ő az országot sz. Péternek ajánlotta föl, a mint ezt a Sylvesteri levél írja s később a viszályok idejében némely pápák fölemlíteni jónak látták: már pedig a sz. király ezt, ha megtörtént volna, el nem hallgatja vala. Találóa jegyzi meg Kollár⁵, hogy ez meg sem történhetett, mivel a magyarok sem oly törvények, sem oly kormányforma alatt nem éltek, hogy sz. István az országot a pápának felajánlhatta volna, nem lévén ő az országnak ura, hanem csak vezére, a ki tehát az országról és népről tetszése szerint nem intézkedhetett. De meg az ország soha ily értelmű felajánlást el nem ismert, sőt minden előforduló alkalommal tiltakozott az ellen.

És valóban, sz. István egész terjedelmében igénybe vette és pedig minden pápai beleegyezés fentartása nélkül e jogot mindjárt a pannonhalmi apátság alapításánál. Ezen apátságot tudvalevőleg még Gyejcs vezér — István atyja — kezdé építeni; István befejezte és 1001. évben az arról szóló alapítólevelet kiállította⁶. Ebben nem hivatkozik Róma engedélye-vagy beleegyezésére, hanem csak Anasztáz sz.-mártoni apát közbenjárására, tanácsára és belenyugvására. Ezen apátságot nem pápai engedélyre való hivatkozással, hanem saját elhatározásából ruházta föl azon kiváltságokkal, melyeket a cassinohegy sz. Benedek-monostor élvezett. És mintha ezen joga valaki által kétségbe vonatott volna, a sérelmet visszautasító hangon mondja az alapító levélben: «*Hogyha szabadságomban állott azon helyeken, a hol akartam, püspökségeket és apátságokat alapítani, vajjon nem áll-e szabadságomban egy bizonyos hely*

javára azt cselekedni, a mit akarok?» Valóban a kegyuri jog teljességét világosabban ki nem fejezhette volna.

Azok, a kik a Sylvesteri levél hitelességét vitatják, annak ezen szavaira támaszkodva: «Et secundum quod divina gratia te et illos docuerit, ecclesias regni tui presentes et futuras nostra ac successorum nostrorum *vice* disponere atque ordinare apostolica auctoritate similiter concessimus» azt állítják, hogy a pápa sz. Istvánnak és utódainak apostoli követi hatalmat adott s hogy ezen meghatalmazás alapján rendezte be úgy ő, mint utódai a magyar egyházat⁷. Ezen vélelemnek kedvezni látszanak a következő adatok:

A veszprémi és pécsi püspökségek 1009-ik évben alapítottak; ez utóbbi alapító-levelében mondja, hogy a pápa beleegyezésével az ő küldöttének és minden püspököknek, hiveinknek és más világi nagyoknak jelenlétében püspökséget állítottunk, mely pécsinek nevezetik, abba Benipertet püspökké tettük és a püspökség határait körülírtuk⁸. Az 1015-ben keltezett pécsváradi apátsági alapító-levelében szintén a pápai beleegyezésre hivatkozva rendelí, hogy ezen apát is az egyetemes és ünnepélyes zsinaton az esztergomi érseknek legyen alárendelve⁹. Az 1019-ben alapított zalai apátságba Péter apátot nevezi ki, felhatalmazván őt, hogy a hol szükségesnek találja, templomokat építhessen, az előirt ünnepeken püspöki jelvényeket használhasson, a kápolnába papokat helyezhessen be stb. Megjelölé az apátság részére tizedet adni tartozó községeket és kijelenté, hogy ezek helyett a püspök részére másutt jelölt ki kárpótlást¹⁰. Az 1037-ben alapított bakonybéli apátság alapító-levelében pedig ezek olvashatók: «*A római szék legfőbb püspökétől bírtam hatalmat*, hogy a mely egyházaknak és monostoroknak akarok, adhassak kiváltságokat és méltóságokat, a miért is az apát püspöksüveggel, gyűrűvel és pásztorbottal feldiszittetvén, egyik püspök hatósága alatt se álljon, hanem csak az esztergomi érseké alatt»¹¹.

Első királyunk pápai követsége mellett szól az esztergomi egyház 1397-ik évi egyházi látogatási okmánya¹², melyben ezek foglaltatnak: «Magok a prépost és kanonok urak egyértelműleg feleltek, hogy a mint ők tudhatják, az esztergomi egyház sz. István magyar király által alapított, a ki az apos-

toli szék oldalköveti minőségében működött és alapítá azt sz. Mária és sz. Adalbert nevére és felemelte azt főegyházzá (metropolis), fejévé, anyjává és tanítójává az ország többi egyházainak, *rendelvé*n érseket főpappá.» Még későbbi keletű okmány is szolgál ennek bizonyítására; ugyanis X. Leó pápa 1514-ik évből ezeket írja: «Sz. István Magyarország első keresztény királya, a kiről az mondatik, hogy oldalköveti minőségben működött¹³. A kánonok szerint valamely egyházmegye területén alapított apátságok, monostorok, zárdák az illető területi püspök joghatósága alá tartoznak; sz. István azonban mindjárt kezdetben ettől eltérőleg intézkedett, midőn ugy a fennebb elősorolt apátságokat, valamint a veszprémi völgyben általa alapított apáczázárdát a veszprémi püspök joghatósága alól alapítványlevelileg elvonta és az esztergomi érsekség alá rendelte¹⁴.

Két tény történelmileg be van igazolva; az egyik, hogy már Gyejcs vezér kezdette a pannonhalmi monostort építeni s hogy e cselekvénye nem lehetett egyedül álló, a mit a vallásügy terén elkövetett, azt bizton feltételezhetjük, habár irott emlékeink erről nem is léteznek; mert ugyanazon indokok, melyek a nem is keresztény vagy csak titkon keresztény vezért a papok befogadására és számokra monostor építésére birták, a vallásügy terén más intézkedésre is indíthattak. Pedig Gyejcs a római székkal semmi érintkezésben sem volt. A másik történelmileg igazolt tény pedig az, hogy fia István már az előtt alapított püspökségeket, mielőtt a pápától koronát kapott s ezzel együtt apostoli küldetést nyert. Ekkor nem is akadunk olyan okmányra, mely arról tanuskodnék, hogy sz. István már előzőleg kért volna engedélyt Rómától. E két történelmi tényből pedig az következik, hogy a legfőbb kegyuri jog általa, sőt már atyja által is, előbb gyakoroltatott, mint annak gyakorlására a pápától apostoli követi minőségben a felhatalmazást megkapta. Figyelmet érdemel az is, hogy királyaink, midőn a legfőbb kegyuri jogra hivatkoznak valamely intézkedéseikben, csak elvéve említik azt, hogy ők ezen jogot pápai adományozásból birják, ilyesmit csak némely pápák említenek; de igenis annál többször hangsúlyozzák a hit védnökségét, a királyi teljhatalmat stb. Ha tehát elfogadjuk is a követi fel-

hatalmazást és királyaink ezen jogoni intézkedését, ez csak a későbbi időkre vonatkozhatik, nem pedig az első alapításokra.

Sz. István tehát kétségtelenül egész terjedelmében gyakorolta a legfőbb kegyuri jogot; sz. Gellért életrőja szerint (VIII. fej.) István a távozni akarót marasztalván, ekép szóla hozzá: «Hirdesd inkább itt az ígét az én népemnek; erősítsd a hívőket, térítsd a hitetleneket; öntözd az uj ültetvényt; *hatalmat adok neked*, hogy országomban az ígét hirdesd; ime ma neked *adám* a marosvári (csanádi) püspökséget».

Mindezekből, a miket felhoztunk, kitetszik, hogy sz. István nem kért engedélyt a pápától püspökségek felállíthatására és püspökök nevezhetésére, szóval a kegyuri jogok gyakorolhatására, hanem csak az általa már alapított püspökségek jóváhagyását vagy megerősítését kérte, a mivel a római kath. egyház fejének mindenestre tartozott; viszont a pápa a király intézkedéseiben beleegyezvén, sőt utódait illetőleg is e kiváltságos jogot megerősítvén, ez által a mindenkori magyar királynak az egyházi fővédnökségrei jogát nyiltan beismerte.

De akár önmagától, akár pápai követi minőségben rendelkezett is a király, az bizonyos, hogy az egyházi téren is a függetlenséget fenn akarta tartani. Nagyon találóan jegyzi meg jeles történetírónk Szalay László sz. István reformműveinek méltatásánál, hogy «most már azon kellett lennie Istvánnak, hogy a keresztény népek családjában függetlensége ne szenvedjen csorbát»; és e függetlenség megtartásának nagyon kedvezett azon versengés, mely a római szék és a császár közt kifejlődött a Magyarországra való befolyás megnyerhetése végett s a mely időközönkinti pihenés után felbugyborékkolt az Árpád- és a vegyesházi királyok uralkodása alatt.

Jelentőséget tulajdonítunk annak is, hogy sz. István az általa alapított egyházaknak alapító leveleket adott és eddig sehol sem akadtunk nyomára annak, hogy ezen alapító levelek a római sz. szék jóváhagyása alá terjesztettek volna; pedig azokban — mint fennebb láttuk — igen lényeges jogok érvényesítettek. E ténye által is arra szolgáltatott bizonyítékot, hogy nemcsak az egyház birtokait kívánta okmányilag is biztosítani, hanem örök emlékéért kívánta megőrizni annak, miszerint ezen egyházakkal ő intézkedett legfőbb jogánál fogva.

A mit ő kezdett, azt utódai folytatták. Kálmán király a velenceiektől elfoglalván Jadrát, ott zsinatot tartott és «a püspökök és ispánok megerősítési jogán kívül magának egyéb jogot fenn nem tartott¹⁵. II. István a traguriak és spalatóiaknak atyja Kálmán által adott szabadalmait megerősíti¹⁶. E két esetet azért tartjuk nagy fontosságúnak, mert azokból az tetszik ki, hogy királyaink a legfőbb kegyuri jogot nem tartották csak Magyarországra szorítkozónak, hanem kiterjesztették azon tartományokra is, melyeket időnkint a magyar koronához csatoltak. És ezekre nézve különösen feljegyzendőnek tartjuk, hogy királyaink az elfoglalt tartományokbani kinevezéseknél politikai czélokot is szem előtt tartottak, mert mindenkor tudatában voltak annak, hogy a legfőbb kegyuri jogot nem lehet, nem szabad kizárólag egyházi szempontból felfogni s csak egyoldalú egyházi czélok szolgálatára rendeltnek tekinteni, hanem azt magasabb állami szempontokkal kell kapcsolatba hozni és épen ezen szempontok azok, a melyeknél fogva a legfőbb kegyuri jog mintegy szükséges tartozékát képezi a magyar koronának, s ennél fogva töle elválaszthatatlan. Így III. Béla a spalatóiak által érsekké csakis magyart engedett választatni.

Azon állításunknak igazolására, hogy a legfőbb kegyuri jog a magyar koronától elválaszthatatlan, nevezetes adatot szolgáltatott I. Ferdinánd alatt a gyulafehérvári püspökség betöltése. Erdély a mohácsi gyásznapiig az anyaországgal egy fejedelem alá tartozott, azután elvált s nemzeti fejedelmei által kormányoztatott. Ezek alatt a püspök Erdélyből elüzetett s javai elfoglaltattak; de azért az ezen püspökségre való kinevezési jogot is — mint majd látni fogjuk — a római szék felszólalása daczára a magyar király gyakorolta a magyar korona jogán és Rudolf Báthory Zsigmondnak csak mint sógorának engedte meg, hogy püspököt nevezhessen, de e kivételes jogot is azon korlátozáshoz kötötte, hogy a választást az egri prépostságból tegye.

Az újabb korban I. Leopold, Károly, Mária Terézia, II. József és Ferencz minden rendeleteikben, melyeket az egyházi ügyekben kibocsátottak, nyíltan és határozottan történik hivatkozás a legfőbb kegyuri jogra, mint a magyar koronával kap-

csolatosra, a mely szerint minden egyházi javadalmak adományozása' ahhoz tartozik.

De tekintsünk vissza még egy kevésbé a rég mult idökre. III. István a sz. jogi vagy jobbi apátságra nézve 1169-ben rendeli, hogy az senki más hatalma alatt ne álljon, mint a király és az esztergomi érseké alatt¹⁷. IV. Béla ugy tekintette e jogot, mint a mely a sz. szék által adományoztatott első királyunknak s általa utódainak, sőt fennmaradt levele szerint¹⁸ igazolva van azon nézetünk, a melyet Kálmán, II. István és III. Béla király intézkedéseire vonatkozólag imint kifejeztünk. Az eset ez: IX. Gergely 1238-ban IV. Bélát arra ösztönözte, hogy Asan bolgár fejedelmet, ki a római szertartást elhagyván, szakadár lett, fegyverrel kényszerítse a visszatérésre. Ekkor a király ezeket írta a pápának: «Kérjük, hogy a bolgár földön a pápai követi tiszt nem másnak, hanem nekünk adományoztassék, hogy hatalmunk legyen egyházmegyéket rendezni, plébániákat kijelölni és ezen első intézkedésben hatalmunkban álljon a főpapok és szerzetes férfiak tanácsának meghallgatása mellett püspököket tenni, *mivel mindezek boldog emlékü elődünk sz. Istvánnak engedélyeztettek*, mindezt azon okból, mert ha az apostoli szék követével lépnök át azon területek határait, az ottani lakosok ugy vélekednének, *hogy nem nekünk, hanem a római egyháznak akarjuk őket a földiek tekintetében is meghódítani*, a mitől azok annyira irtóznak, hogy habár sokan vannak, kiket harcz nélkül is meghódítanánk, halálig védelmeznék magokat, mert nekünk és más keresztényeknek szemére vetik, hogy a római egyháznak vagyunk szolgálói»¹⁹.

Többször fogunk e müben találkozni azon törvényeinkkel, a melyek a legfőbb kegyuri jogra hivatkoznak; azért e helyütt azok felsorolását ismétlés elkerülése tekintetéből mellözzük; inkább azt említjük fel, hogy a pápák is idönkint megerősítették az egyes egyházaknak sz. István által adott szabadal-makat, így a többek közt III. Kelemen 1185 ápr. 5-én az esztergomi egyházat Jób esztergomi érsekhez intézett levelében védnöksége alá veszi és birtokaiban és szabadalmaiban megerősíti ezeket irván: «A sz. emlékü István királytól és utódaitól nyert szabadalmakat és mentességeket, valamint azon egyház régi és észszerü szokásait apostoli tekintélyvel megerősítjük»²⁰.

Egyébiránt a legfőbb kegyuri jog a német-frank birodalomban is megvolt, mint azt fennebb láttuk; a mi miatt azután a pápák és a császárok közt százados viszálkodások támadtak. Magára a római püspöki székre vonatkozólag is gyakoroltatott a császárok által ezen jog; a legnagyobb pápák, mint például I. Gergely, trónra jutásuk alkalmával mindenkor kérték a császártól és meg is kapták az egyház jogainak és javainak megerősítését.

Azonban királyaink ezen joga mégsem absolut jellegű, hanem az részint az egyházi, részint hazai törvényeink által bizonyos korlátozásoknak van alá vetve; ezek:

a) hogy a kinevezendő egyén az egyházi törvények által megkivántató személyes kellékekkel birjon;

b) hogy a kinevezendő egyén a hazai törvények által előirt minősítés birtokában legyen; nevezetesen az 1498: 7. és 1550: 13. és 18. t.-cz. elrendelik, hogy az egyházi javadalmak erkölcsös személyeknek adassanak, hogy a kanonoki állásokra törvénytudók és a magyar nyelvben járatosak nevezessenek (1741: 16. t.-cz.). Már négy századdal előbb, mint ezen törvény hozatott, a magyar nyelv tudása megkivántatott; így olvassuk «Nagy Lajos életé»-ben,²¹ hogy bizonyos Galhardot, a kit a pápa előbb csanádi, majd veszprémi püspökké óhajtott, a király a pápa kívánsága ellenére csak azért nem nevezett ki, mert az a magyar nyelvben járatlan volt. Azt sem engedi meg a törvény, hogy világi ruhát hordozó személy egyházi javadalmakat megtarthasson és kormányozhasson (1498: 59. t.-cz.). Az 1553: 9. t.-cz. szintén azt kívánja meg, hogy az egyházi javadalmak «méltó és az egyházi tisztségre alkalmas férfiakkal» adassanak.

Megemlékezünk más helyütt II. Gézának III. Béla által 1179. évben megerősített rendeletéről. Ezen okmányban kijelenti a király, miszerint a régi szokástól eltérőleg a püspökök elhunytaival a javadalomba világi ügynököket nem nevez, de egyuttal hozzáteszi, hogy ezen javadalmakat oly tisztos egyházi férfiaknak adományozandja, kik a jövedelmeket nem fényűző életre, hanem az egyházi javadalom jó karban tartására, a szegények árvák és özvegyek segélyezésére fordítandják, a mily értelemben későbbi törvényeink is rendelkeztek. Hajdanta tör-

vény tiltotta azt is, hogy a nem szabadok uraik engedélye nélkül papokká lehessenek²².

c) hogy a kinevezendő egyén honpolgár legyen. Már IV. Béla a farensiaknak 1242-ik évben adott szabadalomlevelében kikötötte, hogy püspököt csakis magyar honpolgárból választhassanak²³, tehát ezen feltétel még a meghódított tartományokban is fentartatott. V. László alatt pedig törvény tiltotta I. 3. hogy idegeneknek egyházi javadalmak adassanak. Főleg I. Mátyás alatt jött szokásba, hogy a főpapi székek idegenekkel töltek be; a mint a bécsi püspöki székre magyar embert, ifj. Vitéz Jánost, nevezett: úgy itt az országban idegeneket alkalmazott. Ugyanezért az 1458: 7. t.-cz. eltiltotta, hogy a király egyházi méltóságokat és más tisztségeket idegeneknek adjon. Mindamellett történtek ily nevezések, úgy ő alatta, mint utóda II. László alatt is. Mátyás ugyan III. Pál pápához 1468 ápr. 30-ról irt levelében azzal menti magát, hogy ezt azért teszi, mert tapasztalta, hogy némely főpapok országa ellen agyarkodnak s azért csak azokat kívánja alkalmazni, a kiknél egyéb erényeken fölül a személye iránti őszinte és állhatatos hűséget feltalálja. Az 1495: 30. és 32. t.-cz. hasonló tilalmat mondanak ki, hozzá tévén, hogy az idegeneknek adományozott javak záros határidő alatt visszafoglaltassanak és másoknak adassanak. Az 1526: 21. t.-cz. a király egyedüli adományozási jogát azzal szorítja meg, hogy javadalmat csak magyaroknak és magyar alattvalóknak adhat.

I. Ferdinánd alatt sok idegen jött be az országba; a törvény tehát (1553: 42. t.-cz.) szükségesnek tartotta a régi tilalmat megújítani; nemcsak pedig a püspökségekre, hanem egyéb javadalmakra nézve is intézkedett; jelesül az 1588: 44. t.-cz. felkérte a királyt, hogy a turóczyi prépostságot belföldinek adományozza. Ily értelemben rendelkezik az 1681: 27., 1687: 26 és 1741: 15 t.-cz. is, az ezen évi 17. t.-cz. pedig elhatározta, hogy azon idegen püspökök, prépostok és apátok, a kik tényleg birnak javadalmakat, ezer s illetőleg kétszáz arany díjat fizessenek.

Az idegenek ellen hozott törvényeink éle is főleg a pápai intézkedések ellen volt irányozva, mert ezek nem egyszer magyar javadalmakra külföldieket akartak alkalmazni; így

IV. Incze 1253-ban meghagyta a győri püspöknek, hogy Gerard a praenestini püspök káplánjának karonoki állást adjon²⁴. Galhard esetéről már fennebb emlékeztünk. A nagyobb egyházi javadalmaknak idegenek általi betöltése főleg az avignoni pápák időszakára esik²⁵, a kik jövedelmeik szaporítása tekintetéből sorra neveztek főpapokat, a kiket azután bulla útján történt kinevezésük miatt bullásoknak neveztek.

d) tiltva van több javadalomnak vagy tisztségnek egy személy részére való adományozása. A több javadalom bírását a kánonjog is tiltja; mindamellet a római szék ezt olykor megengedte, így IV. Incze 1253. jun. 14-től Incze esztergomi kanonoknak megengedte, hogy két javadalmat birhasson²⁶. IV. Orbán 1264-ben megengedte László főszerpapnak, hogy a győri, veszprémi, vagy pécsi egyházmegyékben más javadalmakat is élvezhessen²⁷. Ugyanezen pápa Róbert alszerpapjának az esztergomi kanonokságot és a püspöki jövedelmeket engedélyezte; — és miután a pápák illetéktelen beavatkozása a most említett eseteket követő időben is megújított — ez az országban oly visszatetszést szült, hogy ellene országgyűlési intézkedések hozattak. Így az 1439:8 t.-cz. eltiltja, hogy egy személy két méltóságot, tudniillik egyházit és világit viselhessen; — az 1471:13. t.-cz. megtiltja a királynak, hogy két javadalmat egy személynek adományozzon, — 1498:56 t.-cz. hasonlólag intézkedik, hozzá tévén, hogy ha valamely egyházi személy bár legkisebb egyházi javadalmat a római kuriának átengedett volna, azt egy év alatt váltsa vissza, különben ezen javadalom a király által elfoglalandó és más alkalmas személynek, de benszülöttnek adományozandó (1514:59. t.-cz.). Azonban György veszprémi választott püspökre és a király titkárjára nézve az 1500:31. t.-cz. azon kivételt tette, hogy tekintve sok érdemeit, a budai prépostságot is megtarthassa; valamint az 1507:13. megengedte azt is, hogy Péter bibornok a szegzárdi és pécsváradi apátságokat, melyeket a kuriától visszaváltott. élete fogytáig vagy netáni pápává választásáig megtarthassa.

Ha mindamellet gyakoribb eseteivel találkozunk a javadalomösszehalmozásnak²⁸, annak valódi okát abban lelhethetjük, hogy főpapjaink a királyok által igen sokszor oly külföldi küldetésekkel bizattak meg, a melyek költségei egyházi javadal-

maik jövedelmeit sokszorosán túlhaladták; főleg miután bizonyos időszakokban részint beháboruk, részint török, tatár betűtések miatt az egyházi javak nagyrésze elfoglaltatott, sőt egészen el is pusztított. Történelmi adatainkban fel van jegyezve, hogy például a konstanci zsinatra Kanizsai János 160 lovas kísérettel. a váradi püspök Skolári András a káptalan és az alantos papság kiszemelt tagjaival s nemeseinek színe-javával ment, — vagy midőn Pruisz János váradi püspök a francia udvarhoz követségbe küldetett 80, mások szerint 200, sőt 300 lóval indult Párisba.

e) hogy a szerzetesrendi apátságok és prépostságok csakis rendbelieknek adományozhatók (1486 : 11. t.-cz., 1498 : 58, 1547 : 25, 1548 : 47); az idézett második törvény azt is kötelességvé teszi a kinevezettnek, hogy szerzetes ruhát viseljen, különben a javadalmat elveszti (1500 : 32 és 1507 : 13 t.-cz.).

f) hogy a kinevezés az 1848 : III. t.-cz.-nek megfelelőleg ministeri ellenjegyzéssel legyen ellátva; ugyanazért a jelölt egyének felterjesztése is az illető minister által történik.

*

Minden jog terjedelmét annak minő mérvbeni gyakorlata határozza meg, ugyanazért hogy a vallás körüli felségjog mibenlétéről és terjedelméről tökéletes képet alkothassunk magunknak, szükséges e jog nyilvánulását részleteiben felsorolnunk. Ismernünk kell tehát, hogy miképen gyakoroltatott és gyakoroltatik jelenleg e jog :

1. a vallásügyek körül általában;
2. a legfőbb felügyelet által;
3. a tetszvényjog által;
4. az egyházak alapítása, püspökségek és plébániák szabályozása és a papnöveldek rendezése által;

5. az egyházi nagyobb javadalmak adományozása által. Minthogy pedig ezen felségjog igen sokszor kérdéssé tétetett a római szék által, annál fogva meg kell ismertetnünk rövid történelmi vázlatban az ezen jog miatt folytatott vitákat.

6. a kiváltságok adományozása által;
7. megismertetjük, hogy mikép érvényesül a legfőbb kegyurí jog az egyházi vonatkozású ügyekben. További nyilvánulását fogjuk látni e jognak

8. az egyházi vagyon feletti felügyeletben ;
9. az egyházi személyek és vagyon terhelése körül ;
10. az egyházi személyek végrendekezési jogainak korlátozásában.

Elő fogjuk adni :

11. hogy miképen gyakoroltatott e jog a szerzetesrendek irányában ; és
12. a bevont egyházi javak feletti intézkedés által ;
13. meg fogjuk ismertetni az alapítványok körüli felségjogokat, nemkülönben
14. a magán kegyuraság adományozását.

J e g y z e t e k :

¹ Sz. István nagyobb legendája VIII. fej.

² Megjegyezzük, miszerint a Sylvester-féle levelet ismert szövegében több íróhoz hasonlólag mi sem tartjuk hitelesnek, de, a benne érintett azon tények tekintetében, melyek jogtörténelmileg igazolvák, nem lehet kételkednünk.

³ Bartal, u. o. 257. l.

⁴ Hist. dip. jur. patr. 48. l.

⁵ Kollár, u. o. 59. l.

⁶ Horváth Mihály «A kereszténység első százada Magyarországon» művében és mások is ugy ezen, mint a többi sz. István-féle alapító leveleket álokmányoknak tartják, a melyek mintegy egy század mulva készítették bizonyos birtokjogok védelme tekintetéből. Nem tartozik hozzánk az ellenkezőt bizonyítani, mert mi épen ugy ezekkel, mint a Sylvester-féle levéllel is csak a bennök érintett tényekre vonatkozólag foglalkozunk, melyek majdnem nyolczszázados elismeréssel találkoznak. Ez alapító-levelek — ha későbbi gyártmányok is — bizonynyal tudomására hozattak és a bennök foglalt kiváltságoknál fogva valóban tudomására is jöttek a római kuriának, a mely azonban tudtunkkal azok ellen észrevételt nem tett; már pedig ezt megtette volna, ha azon alapító-levelekben foglaltakat magára nézve sérelmeseknek találta volna.

⁷ A legatioi meghatalmazás szokásos mintája ez: *legationis officium tibi committere dignaremur, per quod habeas potestatem in eisdem terris vice nostra praedicandi, baptisandi, aedificandi ecclesias, ordinandi clericos, nec non et creandi episcopos.* Ilyen meghatalmazást adott

IX. Gergely Róbert esztergomi érseknek 1227 jul. 31-ről. L. Knauz, Mon. eccl. Strig. I. 265. l.

⁸ L. Kollár, Hist. dipl. 77. l.

⁹ Kollár, u. o. 81. l.

¹⁰ Kollár, u. o. 85. l.

¹¹ Kollár, u. o. 88. l.

¹² Knauz, Mon. Eccl. Strig. I.

¹³ Knauz, u. o.

¹⁴ Horváth Mihály idézett művében az ismeretes sz. István-féle alapító-leveleket azon okból is álokmányoknak tartja, mert azok egy-némelyikében az apátoknak bizonyos kiváltságok engedélyeztetnek, a melyek akkoron szokásban voltak ugyan a frank-német birodalomban, de nálunk a ténnyel foglalkozó szerzetesek ilyen kitüntésekre nem vágyódhattak. Megvallom, hogy ezen érvt nyomatékosnak legkevésbé tartom. Hiszen tudva van, hogy nálunk a ténnyel épen azon birodalombeli papok végezték, hol ily kiváltságok szokásosak voltak, ezeket tehát foglalkozásuk új területén is minden valószínűség szerint meghonosítani akarták, annyiival is inkább, mert az isteni tiszteletnek nagyobb fény és pompávali végzése az új keresztények kedélyére mindenestre mélyebb hatást gyakorolt.

^{15, 16} Knauz, u. o. I.

¹⁷ Knauz, u. o. I. 98.

¹⁸ Kollár, u. o. 252. l.

¹⁹ Kollár, u. o.

²⁰ Knauz, M. E. Strig. I. k.

²¹ Pór Antal, Nagy Lajos élete.

²² Bartal, Com. 119. l.

²³ Bartal, u. o.

²⁴ Knauz, M. Eccl. Strig. I. 403. l.

²⁵ Szeredy, Egyházjog.

²⁶ Knauz, u. o. I. 403. l.

²⁷ Knauz, u. o. I. 498. l.

²⁸ Bakács Tamás Tubero szerint az esztergomi érsekségen kívül 25 más egyházi javadalmat élvezett. A legújabb időben is fordultak elő esetek, hogy püspököknek apátságok vagy kanonoki állások jövedelmei is adományoztattak.

VI.

A VALLÁS KÖRÜLI ÁLTALÁNOS FELSÉGJOGOK.

Midőn sz. István a fiához intézett intelmekben a római kath. vallást országunk fejedelmeinek vallásává nyilvánította, — midőn fiának köteletségévé tette, hogy példáját kövesse, ha legfőbbnek kíván népe előtt tekintetni, és midőn második törvényében önbeismerése szerint a régibb és újabb fejedelmeket utánozva népének számára isteni vagyis vallási és világi törvényeket hozott: akkor határozott kifejezést adott annak, hogy országában a vallási ügyek rendezése körül a legfőbb hatalmat magának tartotta fenn. Ki is nyilatkoztatja (II. előszó), hogy országát *isten akaratából*, tehát minden más akaratot, hatalmat vagy befolyást kizárva kormányozza: ezen legfőbb jogát nemcsak fenmaradt alapító leveleiben ismételve kiemeli, hanem azt törvényeiben is megörökíti, a hol ezen kifejezések fordulnak elő: «*decrevimus regali nostra potestate*», «*consensus petitioni totius senatus*» vagy «*secundum decretum regalis senatus*», «*secundum regale decretum*»; mindezen szólások pedig önálló rendelkezésre vallanak. A mit ő kezdett, azt utódai folytatták; I. Endre visszaállítja a keresztény vallást, lerontatja a pogány bálványokat, engedelmességet parancsol a papok iránt, szent László zsinatot tart Szabolcsban az ország összes főpapjaival s nagyjaival s ott nemcsak világi, hanem különféle egyházi törvényeket is hoz. Hasonlólag intézkedik Kálmán is «*tetszése szerint*» nemcsak a keresztény, hanem más vallás tekintetében is. És így folytatott ez mindig, valahányszor felmerült szüksége annak, hogy a hit dolgaiban intézkedés tétessék; ugyanazért Verböczy I. 11 nem mulasztotta el arra hivatkozni, hogy a konstanci zsinat is elismerte

nemcsak az egyházi javadalmak betöltésére vonatkozó jogait az országnak, hanem többnemű más szabadságait is.

Mig az ország egy vallásu volt; addig törvényhozásunknak nem kelle a vallási ügyekkel foglalkozni; a mi e téren intézendő volt, azt a királyi felség legfőbb kegyuri jogán el-látta. Csak midőn az uj vallás az országban is szélesebben kezdte terjedni, foglalkozott törvényhozásunk is gyakrabban a vallási ügyekkel; s ezen idő óta a vallás körüli felségjogok a törvényhozás két tényezője: ugymint a király és az országgyűlés által együttesen kezdetek gyakoroltatni; de az ekép el-kotott törvényekben is a királyi jog — főleg a végrehajtás és föfelügyelet terén — mindenkor kiemeltetik: nevezetesen már az 1523. országgyűlés felkérte a királyt (1523: 54. t.-cz.), hogy az uj vallás követőit mint katolikus fejedelem büntesse meg; majd az 1548: 5. és 6. t.-cz. elrendelték, hogy a kath. vallás korábbi állapotába helyeztessék, az eretnekségek kiir-tassanak, az egyházakhoz alkalmas papok rendeltessenek, s ha ilyenek elegendő számmal nem léteznének, akkor jó hithir-detők küldessenek szét minden irányban; a főpapok tehetsé-gükhöz képest állítsanak iskolákat; a főpapok egyházaiknál tartózkodjanak, különben pedig helyettest állítsanak. Az azon évi 11. t.-cz. az anabaptistákat és a helvét hitvallásukat a király felhívásához képest az országból kiűzetni rendelte (1556: 25. t.-cz.) Az 1550: 12. és 1552: 7. t.-cz. szerint a király inté az ország karait és rendeit, hogy egyek legyenek a hit-ben, az 1553: 7. a királyra bizza azok megbüntetését, a kik a főpapok vagy hithirdetők ellen feltámadnak, azokat kicsu-folják, megverik vagy megölik, vagy a kik a templomokat le-rontják, megszenségtelenítik, kifosztják vagy a kik a templo-mokban a képeket összetörik vagy elégetik. Az 1556: 25. megparancsolta, hogy sem a világiak az egyháziak, sem ezek amazoknak ügyeibe ne avatkozzanak. Minden ekkorig hozott törvényeket a király felhívására az 1563: 31. t.-cz. megerősítette, a következő t.-cz. pedig felkérte a királyt, hogy «királyi kötelességéhez» képest hivatalvesztéssel büntesse meg azon katonai parancsnokokat, a kik eretnek hithirdetőket megszi-velnek a várakban.

A bécsi békekötés és az ennek alapján hozott 1608: 1.

t.-cz. már szabad vallásgyakorlatot biztosított mindenkinek, az 1622: 29. t.-cz. pedig a Bethlen Gábornak átengedett vármegyékben a kath. hit szabad gyakorlatát és az egyházi joghatóságot biztosította. Innentul majd minden országgyűlésen megújittatik az 1608: 1. t.-cz.

A Rákóczy Györggyel kötött béke nemcsak egyszerűen megerősítette az 1601. évi koronázás előtti 1 t.-cz.-t, hanem nem tekintve az egyházi és világi kath. személyek ellenmondását, sőt ezt örökre érvénytelennek nyilvánítván a 1647: 5. t.-czikk intézkedett az elfoglalt templomok kölcsönös viszaadásáról, az elüzött lelkészek visszafogadásáról, ezek jövedelmeinek biztosításáról stb. Nevezetes ezen t.-cz. azért, mert a fenebbi ellenmondásnak semmis voltát törvénybe iktatta; de nem kevésbé jelentékenyek a 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13. és 14. t.-czikkek is mert ezek névszerint 40 templomot jelöltek ki, a melyek az evangélikusoknak visszaadandók voltak: templom-, iskola-, lelkészi telkek jelöltetnek ki mindegyik vallásuk részére: kimondják, hogy az evangélikusok templom-, paplak- és iskolahelyei adózástól mentesek, hogy az evangélikusok nem kötelezhetők a kath. szertartásokon megjelenni: kötelezték a földesurakat, hogy az evangélikusok részére templom-, paplak- és iskolahelyeket jelöljenek ki, hogy a temetés és a harangok használata egyenlő díjfizetés mellett engedtetik meg a katolikusoknak és evangélikusoknak; kijelentette a törvény, hogy sem az evang. rendek a katolikus, sem a kath. az evangélikus lelkészeknek semmiféle adózással nem tartoznak: a nép kötelezettségeit illetőleg pedig akép intézkedett, hogy a hol a templomoknak vagy lelkészi hivataloknak valamiféle jövedelmei vannak, a melyeket a kath. lelkészek élveznek, oly helyeken az evangélikusok semmiféle fizetésre sem kötelezhetők; e helyeken tartoznak az evang. lelkészek is a saját híveik fizetésével megelégedni; a hol pedig plébániák nincsenek, ott mindegyik vallás híve saját lelkészének fizessen: a mely helyeken pedig a plébániáknak semmiféle jövedelmei nincsenek, itt «a béke kedvéért» a mindkét vallásu hívek által teendő fizetések az evang. és kath. lelkész közt egyenlően osztassanak meg; stólát mindegyik saját híveitől szedhessen. Végre ezen törvényes rendelkezések áthágóira szigorú büntetések szabattak.

Ezen törvényeket kibővítették még az 1681: 25. és 26. t.-cz., megerősítvén a korábbi törvényeket és újabb templomokat jelölvén ki az evangélikus és helvét hitvallásuaknak; az utóbbi törvény egyszersmind megengedte, hogy az országnagyok és nemesek váraikban és palotáikban bármelyik vallás részére imaházakat és kápolnákat építhessenek.

Vége emlékezetes az 1790—91: 26. t.-cz., mely a kath. papság és némely kath. világi urak ellenmondása daczára a mindkét vallásu evangélikusoknak teljesen szabad vallásgyakorlatot engedett, templomok, tornyok, harangok, iskolák, temetők használatával; kijelenti, hogy a vallásgyakorlatuk nyilvánosnak tekintendő; hogy szabadságukban áll a fiókegyházakban is és mindenütt minden engedély-kérés nélkül templomokat, iskolákat, papházakat építeni, mindazonáltal az adózó nép érdekének megvédhetése tekintetéből előbb vegyes bizottság által kinyomozandó, hogy az építési költségeket a hivek megbirják-e; kimondotta a törvény azt is, hogy azontul az evang. iparosok vagy mások is sem a katolikusok miséin, sem körmenetein, sem semmiféle szertartásain megjelenni nem tartoznak. A mindkét felekezetü evangélikusok ezentul csak saját egyházi felsőbbségüktől függenek; azonban a király fentartotta magának a jogot ezen egyházi felsőbb hatóság, és általában az egyházi fegyelem tekintetében az azon vallásuak egyházi és világi férfiainak egyetértésével rendelkezni. A kir. legfőbb felügyeleti jognál fogva gondoskodandik a felség, hogy a zsinataikon hozott törvények sem kormányhatósági, sem kir. rendeletek által meg ne változtassanak; szabadságukban álland a részvevő személyek számának és a tárgyalandó ügyeknek előleges bejelentése után zsinatokat tartani, a melyre azonban a király — ha szükségesnek látandja — kir. biztost küldhetend a felügyelet végett. A zsinaton hozott határozatok csak kir. jóváhagyás után nyernek jogerőt. Egyébkint mindenekben fentartatott a legfőbb felügyeleti jog a kormányhatóság útján, valamint a mindkét felekezetü evang. egyház irányában a kir. jogok, melyeket a felség csorbitani meg nem enged.

Az iskolák tekintetében is teljes szabadság engedélyezettett, itt is csak a legfőbb felügyeleti jog korlátozásával.

A hivatalok elnyerésénél a vallás tekintetbe nem vétetik, — az evangélikusok a szüz Máriára és mindenszentekre nem esküsznek, alapítványukat a legfőbb felügyeleti jog fentartásával, szabadon kezelik. A kath. vallásrólí áttérés ő felségének bejelentendő volt; az evangélikusok pedig tiltattak, hogy az áttérésre csábítsanak. A vegyes házasságok mindenkor kath. lelkész előtt köttessenek; a gyermekek: ha az atya katolikus — ennek vallását kövessék, ha pedig az anya katolikus, akkor a leánygyermekek ennek vallását kövessék. A vegyes házassági perek mindenkor a kath. egyházi bíróságok által ítéltessenek. A kath. ünnepek a külső tiszteletet illetőleg a más vallásuak által is megtartandók.

A görög nemegyesülteknek is az azon évi 27. t.-cz. a többi országlakóval egyenlő polgárjogot engedélyezvén. fentartotta magának a felség, hogy ezen egyház, vallás és papság, valamint az alapítványok és az ifjuság nevelése tekintetében kir. jogait gyakorolhassa.

Az 179°/₁:26. t.-cz.-et az 1844:3. t.-cz. akép bővítette ki, hogy azon vegyes házasságok is, melyek evangélikus lelkész előtt köttetnek, törvényesek. A r. kath. vallásból bármelyik evangélikus vallásrai áttérés módozatai megállapítottak, a megtörtént átmenetek esetei pedig az illető püspöki hivatalok által a helytartótanács utján ő felségének bejelentetni rendeltetik.

Az 1848-ik évi magyarországi és erdélyi törvényczikkék a törvényesen bevett vallásokat, melyek közé a unitarius is tartozik, tökéletes jogegyenlőséggel ruházták fel.

A görögkeleti vallásuak két egymástól független (szerb és román) egyháztartományra válván szét, az 1868:9. t.-cz. megengedte nekik, hogy a legfőbb felügyeleti jog fentartása mellett egyházi, iskolai s ezekre vonatkozó alapítványi ügyeiket az ország törvényeinek korlátai között ő felségének előlegesen teendő jelentés mellett egyházi gyülekezeteikben önállólag intézhessék, az alkotandó szabályok azonban felségi jóváhagyás alá terjesztendők.

A keresztény vallások viszonyosságáról szóló 1868:53. t.-cz. pedig kimondá, hogy a törvény által megállapított föltételek és formaságok megtartásával mindenkinek szabadságában áll más vallásra áttérni. Vegyes házasságok bármelyik fél papja

előtt érvényesen köthetők, a vegyes házasságból származó gyermekek közül a fiúk atyjoknak, a leányok anyjoknak vallását követik. A törvénnyel ellenkező szerződés vagy tértvény érvénytelen. Ha a szülők valamelyike más vallásra tér át, őt a 7-ik évét még be nem töltött gyermekek nemök szerint követik; az atyjok által el nem ismert törvénnyel gyermekek anyjok vallását követik.

Új egyházgyülekezetek alakítása s leányegyházaknak anyaegyházakká, vagy viszont ezeknek leányegyházakká átválttatása a vallásfelekezetek kizárólagos jogai közé tartozik.

Legújabb időben az evangelikus és evang. reformált egyházak új alkotmánytörvényeket hozván, ezek ő felsége által jóváhagyattak.

Látható ezekből, hogy a különböző vallások mindenféle ügyeiben — a hitágazatokra vonatkozók kivételével — az állam felségi hatalma részint a törvényhozás, részint pedig egyenes királyi intézkedések által mindannyiszor érvényesült, valahányszor ennek szüksége részint egyes hitfelekezetek törvényszerű kívánalmai folytán, részint magasabb állami czélok megvalósítása tekintetéből felmerült. Hogy pedig a honpolgárok közt a tökéletes vallásszabadság mindenkép biztosítsék, törvényhozásunk most foglalkozik a zsidóvallásnak a bevett vallások közé iktatásával, az anyakönyveknek polgári hatóságok általi kezelésével, a vegyes házasságból származó gyermekek vallásügyeinek szabályozásával és a kötelező polgári házasság behozatalával.

Ha a korábbi törvények a vallást mint testületek sajátját vették oltalmuk alá, az újabb törvények az egyének vallásszabadságát czélozzák biztosítani.

VII.

A LEGFŐBB FELÜGYELETI JOG AZ EGYHÁZI ÜGYEKBEN.

Az államnak joga van az egyházak minden működését figyelemmel kíséreni, nehogy azok intézkedései az állam céljaival ellenkezzenek és ekép a fennálló államrendet veszélyeztessék. Az állam e jogát az egyház is elismeri. Minthogy e jog ellenőrzési természetű, azért az nem pozitív, hanem negatív jellegű; mint ilyen nem azt írja elő a vallásfelekezeteknek, hogy mi szabad; hanem azt nem engedi meg, hogy bármelyik egyház független dogmatikus önállásának felhasználásával intézkedései által az állam általános érdekeire, vagy a polgárok egymás irányábani vagy családi viszonyára káros befolyást gyakoroljon. Különösen fenn van tartva a törvények által a fő felügyeleti jog a zsinati határozások, a tanügy és közerkölcsiség és az alapítványok tekintetében¹; külön törvények által nem szabályozott felügyeleti jog az állam alaptörvényeiben találja fel létjogát.

A mi már most a zsinatok tartását illeti: minden vallásfelekezetnek szabadságában áll zsinatot tartani; köteles azonban a zsinattartás idejét és helyét, a zsinati tagok számát és a tárgyalandó ügyek lajstromát előlegetesen ő felségének a kormány utján bejelenteni, valamint a hozott határozatokat is kihirdetés előtt bemutatni, mert csak a legfelsőbb jóváhagyás után válnak azok végrehajthatókká. Az ekép törvényszerűleg hozott határozatok végrehajtásához — ha az illető hitfelekezet az állami segílyt igénybe venné — a közhatóságok a segédkezést meg nem tagadhatják. A törvény a kir. felség részére fentartotta azon jogot is, hogy a zsinatra felügyelet gyako-

rolhatása végett kir. biztost küldhessen. Ezen jog azonban a legujabb időben mindkét felekezetű evangélikusok irányában felhagyatott.

A tanügy az alsó és középiskolákban újabb törvények által lévén rendezve, annak ellenőrzése végett, hogy a hozott törvények végrehajthatnak-e? a felügyelet a kerületi tanfelügyelők és tankerületi főigazgatóságok, a vizsgákra kormányilag kiküldött biztosok és különösen a népoktatás tekintetében a népiskolai hatóságok, legfelsőbb fokon pedig a kormány által gyakoroltatik². Mindezen tanintézetekben a vallásoktatásról gondoskodva van.

Az alapítványokról külön czikkben bővebben szólandunk, itt csak azt említjük fel, hogy minden kegyes alapítványok feletti felügyelet a számadások bekövetelhetésének jogával s annak megvizsgálása, hogy az alapító szándékainak elég van-e téve, ő felségének «apostoli tiszténél» fogva fenn van tartva³.

Minden vallások közt azonban leghatályosabban érvényesül ezen jog a katolikus egyház irányában, mint a mely önkormányzati joggal nem bírván, nála a más vallásuaknál létező önkormányzati közegek ellenőrzési hatóságát az államhatalom helyettesíti. Azon különleges eseteket, melyek más egyházakra nézve az ellenőrzés tekintetében az államhatalom részéről fenn nem léteznek, másutt soroljuk fel; itt csak általánosságban a kath. egyházi vagyona nézve azt jegyezzük meg, hogy tudvalevőleg ezen vagyon nagy része királyaink alapítványaiából származik, habár a magánalapítványok is jelentékeny részét képezik. Az egyház tekintélye és befolyásának növekedésével annak vagyona lön — nemcsak nálunk, hanem más államokban is — mindig erősebb támadásoknak kitéve. A pápák szintugy, mint a frank-német birodalmi püspökök és hasonlólag a magyarországbeliek is az egyházi vagyonnak a világi nagyok, sőt maguk a fejedelmek általi elfoglalását panaszolták és követelték, hogy az államnak tett szolgálataikért viszontszolgáltaték az egyházi vagyon épsége, necsak királyi adománylevelekkel és kiváltságokkal, hanem törvények által is biztossittassék. Ekép az egyház önmaga helyezte a vagyona feletti felügyeletet az állam védpajzsa alá. Hazai törvénykönyvünk telve van erre vonatkozó intézkedésekkel, melyeket majd az illető helyen ismertetendünk.

Ide tartozik felhozni azon büntetőtörvényi intézkedéseket is, melyek súlyosan sujtják azokat, a kik isten ellen intézett gyalázó kifejezések által közbotrányt okoznak, — a kik az állam által elismert vallás szertartását erőszakkal megakadályozzák, vagy megzavarják, — a kik ily vallások szertartásai gyakorlatára rendelt helyiségben nyilvánosan botrányt követnek el, akik a szertartások végzésére rendelt vagy a vallási tiszteletnek tárgyait tettel, vagy botrányos szavakkal meggyalázzák, — a kik ily vallások lelkészét a vallási szertartás teljesítése alkalmával szóval, tettel vagy fenyegetéssel megtámadják, vagy testileg bántalmazzák⁴.

Az egyházak, mint testületeknek akár egész országra, akár egyes hitközségekre terjedő szervezkedése, szerzetek, egyházi társulatok szabályzatainak átvizsgálása azon tekintetben, hogy ezek az állami intézményekbe nem ütköznek-e, vagy a polgárok kedélyére káros befolyást nem gyakorolnak-e, szintén a felügyeleti jog hatáskörébe tartozik. Az államok ezen jogát maga a sz. szék is elismerte az osztrák concordatum 28-ik cikkében.

A bevett vallások egyházi főbb hivatalnokainak kinevezése, illetőleg választása (a katolikusokról alább a X. fejezetben bővebben szólandunk) a vallások önkormányzati jogát képezi ugyan: minthogy azonban az állam érdeke kívánja meg azt, hogy a vallásfelekezetek élén álló vezénylő személyek oly minősítéssel birjanak, hogy ellenök állami szempontból se emeltethessék kifogás, főleg miután alkotmányunk⁵ méltóságuk és hivatalukra való tekintettel őket törvényhozói hatalommal is felruházza, azért a választottak vagy kinevezettek megerősítése állami jóváhagyást igényel.

A legfőbb felügyeleti jog kiterjed arra is, hogy a lelkipásztorokodásra készülő ifjuság, mint a kinek tisztéhez tartozandik az állampolgárok szellemi műveltségének vezetése, ne csak az egyházi, hanem a közoktatás színvonalán álló világi tudományokban is kiképeztessék. Azért ha a papnöveldékbeni oktatás mindkét irányban megfelelőleg nem végeztetik, joga van az államnak ugy a világi, mint az egyházi növeldék, tápoldák és tanintézeteket megvizsgálni⁶, s azokban a szükségesnek talált intézkedéseket elrendelni.

Egyébiránt az egyházi ügyekben a legfőbb felügyeleti jog határát csak általában lehet kijelölni; s ennek meghatározásával azon alapelvet kell szem előtt tartani, hogy az állam, még ha egy vallású volna is, annál inkább azon állam, melynek polgárai többféle vallásuak s ez okból több egyházhoz tartoznak, — az egyházak tekintélye alatt nem állhat, mert ez esetben ezek egymástól különböző folytonos befolyásának kitéve levén, az állami magas czélokot sohasem valósíthatná meg. Azért szükséges, hogy az egyházak az államnak felettök való oly hatalmát elismerjék, mely hitelveiket nem bolygatja s őket vallásuk szabad gyakorlatában nem akadályozza; viszont az állami felügyeleti jog is csak addig terjedhet, a mig intézkedései által az egyházak vallási tekintetben vett függetlensége és az egyének lelkiismereti szabadsága sérelmet nem szenved.

J e g y z e t e k :

¹ 1790₁: 26., 27. t.-cz.

² 1876: 28. t.-cz.

³ 1715: 74. és 1723: 70.

⁴ 1878: V. t.-cz.

⁵ 1885: VII. t.-cz. 4. §.

⁶ 1715: 71.

VIII.

A TETSZVÉNYJOG.

A legfőbb felügyeleti jog egyik nyilvánulása abban áll hogy az államnak jogában van, a vallási ügyeket külső vonatkozásaiban figyelemmel kíséreni, nehogy azok egynémely intézkedéseik által az állam törvényeivel összeütközésbe jöjjenek s ekkép az állami törvényes rendet megzavarják. Joga van tehát az államnak előleges tudomást szereznii arról, hogy valamely egyház feje vagy zsinata által, vagy valamely más uton és módon kibocsátandó rendeletek a fennálló államrenddel nem ellenkeznek-e s illetőleg hogy a hivektől nem követtetének-e oly cselekmények vagy mulasztások, melyek az állam törvényeibe ütköznek, vagy a melyek egyes honpolgároknak vagy testületeknek az állam által biztosított jogait sértik. Az állam biztonsága hozza azt magával, hogy ily esetekben a reá nézve káros intézkedések ellenében az által védekezhessék, hogy csak olyak kihirdetését és foganatosítását engedje meg, a melyek által az állami érdekek sérelmet nem szenvednek. Az állam ezen preventiv joga által az egyház szabadsága egyáltalában nincs korlátozva, mert e szabadság — mint általában minden szabadság — csak addig terjedhet, mig az által mások jogos érdeke meg nem sértetik. Az állam pedig ezen jogot a kath. vallás irányában annál inkább igénybe veheti, mert az egyház feje nem levén magyar alattvaló, az állami törvényekbe netán beleütköző intézkedéseieért büntető törvényeink által felelősségre nem vonhatatik.¹

A tetszvényjog tehát a katolikus egyház irányában abban áll, hogy a római pápák vagy a zsinatok intézkedéseie, bárminő esetekre vagy ügyekre vonatkozzanak is azok, az ország területén a püspökök vagy bárki által is csak azon feltétel alatt

hirdethetők ki és csak azon esetben érvényesek és hajthatók végre, ha előbb királyi jóváhagyással elláttatnak. Ezen jognak alapja pedig abban található fel, hogy törvényeink szerint a honpolgárokkal csak a honi törvény és a törvényes hatóságok rendelkezhetnek, nem pedig idegen hatóságok, vagy államfő, bárha ez valamely hitfelekezetnek törvényesen elismert feje is. Ezen rendelkezési jogot a hitügy leple alatt nem lehet követelni az egyháznak, mert a vallás a honpolgárokat az állam legfőbb hatalma elismerésének kötelezettsége alól fel nem mentheti. Ezen ellenőrzési jog nevezetik *placetumnak* onnan véve elnevezési eredetét, mert a kihirdetés végett nem kifogásolt okmányra a kir. felség által «*placet*» szó vezetetik reá.

A kik a tetszvényjog ellenesei, álláspontjukat azzal indokolják, hogy törvényeinkben és intézményeinkben a *placetum*-jognak nyoma nincs, s hogy ennél fogva az csak per abusus gyakoroltatik. A bizonyítás terhe az állítót illetvén, érveinket a következőkben csoportosítjuk. Valamely állam alkotmányát nem egyes törvényeiből, hanem törvényeinek és intézményeinek összességéből állítjuk össze. Különösen oly államokra nézve áll ez — mint hazánk is — a hol az alkotmány nem oktroi utján jött létre, hanem a nemzet századokra terjedő közéletéből fejlődött ki; a hol tehát a törvények vagy intézmények a hosszas gyakorlat és szokás által egészítetnek ki. Alább látni fogjuk, hogy az állami függetlenség az egyház abszolút uralma ellenében minden előforduló esetben megvédelméletett, és hogy bárminő alakban jelentkezett is a függetlenség elleni támadás, ez a törvényhozást mindenkor résen találta.

A középkori európai jogtörténelem is igazolja, hogy az államok minden időben féltékenyen őrizték a római szék hatalma ellenében souverain függetlenségüket; ez okból vívattak a papság és az államok közt a kemény harczok. A történelemből tudjuk, hogy a frank-német zsinatok határozatai mindenkor a királyok elébe terjesztettek, részint azért, hogy azok a királyi tekintély által még inkább megerősítsenek, részint pedig azért, hogy a mi azokban állami érdekekből javítani való volt, a királyi felség által megigazítsanak, de végre azért is mert — mint erre a fennebbieken már rá-

mutattunk — az állami jogokat az egyházi ügyekben is érvényesíteni akarták. Ezen szokás hozzánk is átültetett. Ugyanis első királyaink alatt a főpapok nagy része s így a királyi udvar azon főhivatalnokai is, kik az írásbeli teendőket végezték, a szomszédos német-frank birodalomból kerültek ki; ezek tehát a frank királyok alatt divott törvényhozási szokásokat és alakságokat honosították itt is meg. Így történt, hogy a zsinati határozatok nálunk is mindenkor a király elébe terjesztettek. Szent István tudvalevőleg úgy az ország, mint a magyar egyház berendezésénél frank nyomdokokon haladt s így a zsinati határozatokra nézve sem tett bizonytalanságot; különben is ő — mint törvénykönyvének bevezetésében mondja — «isten intézkedéséből kormányozván országát és a régi és jelenkori uralkodókat utánozván», részint pedig a pápától nyert felhatalmazás, illetőleg ennek beleegyezése alapján hozta törvényeit s így ő alatta a placetumjog saját intézkedései által tényleg érvényesült: a mint ez Hartwick e szavaiból eléggé világos: «a püspökökkel és Magyarország nagyjaival együttesen hozott törvényt kihirdette».²

Egyébiránt a «placet» szó régi alkalmazásu törvényeinkben; Kálmán király I. törvénye eképen kezdődik: «tetszett a királynak és az általános gyűlésnek», placuit regi et communi concilio».

A tetszvényjog gyakorlásának nevezetes esetére akadunk I. Lajos 1351. 1. t.-czben, a melyben kimondatik, hogy ha a főpapok, vagy más egyházi férfiak a nemesek ellen perlekednek, a per folyama alatt ezek ellen egyháztilozatot³ (interdictum) ki nem mondhatnak vagy kiközösítési határozatot ki nem hirdethetnek (a mint ez eddig szokásban és gyakorlatban volt) *a király tudta nélkül*. Hasonlóképen intézkedik I. Mátyás VI. 28. t.-cz. is. Ennél is határozottabban rendelkezett Zsigmond király 1404-ben, midőn a legfőbb kegyuri jog védelme tekintetéből elrendelte, hogy azontul a római kuria leveleit sem peres ügyekben, sem a javadalmi adományozásra vonatkozókat *különös engedély nélkül elfogadni, kihirdetni, végrehajtani senki se merészelje*. Eltiltotta, hogy bárki is egyházi javadalmakat, melyek az apostoli szék vagy követői által adományozottak világos engedély nélkül elfogadhasson vagy

megtarthasson,⁴ I. Ulászló pedig az általa kiadott koronázási oklevélben szintén kijelentette, hogy *a pápai levelek királyi tetszvény nélkül erőtlenek.*⁵

Más alakban nyilvánulását látjuk a tetszvényjognak I Mátyás 1471. 19-ik t.-czben, a hol ezek olvashatók: senki az ország-lakók közül — akár legyen egyházi, akár világi állásu — az ország szabadsága ellen, melylyel sz. István király óta háborítatlanul él, a római szék előtt panaszt ne emelhessen, hanem mindenki előbb az országban, a pendes birák előtt keresse a jogát; hasonló tartalmuak az 1486: 44-ik és 45-ik t.-cz; ugyanis a tizedek, melyek az egyházakat illették, a számos törvény ellenére is melyek azok háborítatlan élvezetét a jogosított egyházi személyek részére biztosították, nagyon sokszor megtagadtattak, vagy illetéktelen személyek által elfoglaltattak, — törvényeink ezek miképi behajtása és visszaszerzése iránti eljárást tüzetesen előírták: mind a mellett a római kuria a tizedek tekintetébeni biráskodást saját illetőségéhez tartozónak követelte s így az egyházi személyek az ezek iránti pereket Rómában indították. Az első törvény tehát elhatározta, hogy a római kuria előtt folytatott perek záros határidő alatt megszüntetendők, — a második törvény pedig kimondotta, hogy azontul az országlakók közül senki se merészeljen sem a tized, sem egyéb ügyekben a kiszabott büntetések terhe alatt a római kuria előtt pereskedni. Nevezetes az 1550. 14. t.-czk. is, mely a királyt felkéri, hogy a pápához követet küldjön a végből, hogy ez a kuriánál kieszközölje, miszerint a püspökök megerősítését tárgyazó bullák a király kezeihez küldessenek. A mi maiglan is szokásban levén, kétségtelen bizonyítékául szolgál annak, hogy a pápa is beismerte azt, miszerint a magyar püspökökkel érintkezés, mig a személyi ügyekben is, csak a király útján történhetik.

II. József császár nem csak saját elődeinek, hanem a külállamok példáján is indult, midőn az állami felségjog követelményének hódolva, 1781-ben kibocsátott rendeletében a a római szt. szék által kibocsátott minden bullát, brevét és egyéb iratot kihirdetésök előtt a tetszvény megnyerése végett maga elébe kívánt terjesztetni. Ő tehát ezen rendeletével nem valami újítást hozott be, hanem csak a mindenkori szokást

örökitette meg okmányilag. Tudtunkra a római szék József ezen rendelete ellen fel nem szólalt. Fenn is állott az teljes erejében egész 1855-ik évig, a mikor is az azon évi augusztus 18-án kelt concordatumban a felség ezen jogról lemondott. A concordatum II-ik czikke eképen szól: «Mínthogy a római pápa isteni törvénynél fogva birja az egész egyházban, a hova csak kiterjed, a tiszteleti és joghatósági elsőd-éget, a püspököknek, a klérusnak és népnek a lelki és egyházi ügyekben a szt. székkeli kölcsönös közlekedésénél nem leend szükséges a királyi tetszvény kieszközlésére, hanem az teljesen szabad leend.» A concordatum e czikke a legdöntőbb tanuság arra nézve, hogy a tetszvényjog mindenkor gyakoroltatott és hogy annak létezését a szt. szék is beismerte. mert ha nem létezett volna, akkor arról lemondani sem leendett szükséges.

Meg kell emlitenünk, hogy a concordatum Magyarországra nézve soha érvényesnek el nem ismertetett, mert az az alkotmányos magyar törvényhozás mellőzésével köttetett; a mínthogy annak a magyar törvényekkel ellenkező intézkedései (VII., XII., XXI., XXII., XXIX., XXX., XXXI., XXXII., XXXV. cz.) soha foganatba nem mentek. Első gondoljai közé is sorozta a kormány. mihelyt a magyar alkotmány visszaállítatott, a concordatumot a felség jóváhagyásával érvénytelennek nyilvánítani⁶, azon püspököt pedig, ki a tetszvényileg jóvá nem hagyott pápai bullát kihirdette, királyilag megdorgáltatni. A mit a pápai bullákra nézve mondottunk, az áll a zsinati határozatokra nézve is; ezek csak akkor hirdettethetnek ki és jutnak érvényre, ha Magyarországbán törvényszerűleg vagyis fejedelmi jóváhagyás mellett kihirdettetnek, vagy országgyűlésileg elfogadtatnak. A tridenti zsinatnak, habár azon országunk is képviselve volt, határozatai mindekkorig a tetszvénynyel el nem láttattak, ugyanazért azok mai napig sem tekintetnek érvényeseknek⁷.

Vannak oly nyilvános ünnepélyességek is, melyek a tetszvényjog féltékeny megőrzéséről tanuskodnak. Tudvalevőleg a bibornokok kinevezésének joga a pápát illeti meg, ki ezt a consistoriumban teszi; és habár a kinevezés a király előleges megkérdezése mellett, vagy éppen ennek kezdeményező ajánlatára történik is, és habár e méltóság viselői mint a pápa legfőbb tanácsosai tulajdonképen tisztán pápai méltóság-

viselők: mind a mellett mégis e kitüntetés csak az által érvényesül, hogy a bibornoki főveg átadását és feltevését, a király eszközli. Már maga ezen tény eléggé igazolja azt, hogy a pápai kinevezés a fejedelmi beleegyezéstől vagyis a «placet»-től feltételeztetik, mindazonáltal ez még szembetünőbbé tétetik a főveg átadásakor megtartatni szokott ünnepélyesség által. Ugyanis míg a római bibornokoknak úgy a vörös bibornoki főveget, mint a bibornoki kalapot (galerus) a pápa adja át személyesen: addig Magyarországon a főveget a király teszi föl az illető fejére. Ezen feltevés a templomban történik, a hová azt a kinevezést tartalmazó pápai brevével együtt a pápai követek a király megjelenése előtt az oltárra helyezik, tehát a királyi engedély megadása előtt nem kézbesíthetik a kinevezettnek. Az oltárra tevés is *letakarva* történik, annak jeléül, hogy nyilvánosságra hozására még a fejedelmi jóváhagyás meg nem adatott. Az átadási ünnepély megkezdésére a fejedelem ad fejbólintással jelt; azután a pápai követek az oltárra elhelyezett brevét kezökbe veszik s háromszoros meghajlással üdvözölvén a királyt, latin nyelven tartott rövid beszéddel átnyújtják a királynak. A király megérinti kezével a brevét s ezen szóval, «legatur olvastassék» megadja az engedélyt a breve felolvasására, illetőleg a bibornoki kinevezés kihirdetésére. A felolvasás megtörténvén, a követek átadják térdelve a királynak a főveget (biretum), mire a király feltevéen előbb saját fejére a kalapot, azután teszi csak a biretumot a bibornok fejére. Ki az a ki nem veszi észre a breve érintésének és felolvasásának világos szóval való megengedésében, a biretum feltevésében, szóval ez ünnepély minden mozzanatában a királyi tetszvényjog leghatározottabb és legvilágosabb gyakorlását?

Még feltünőbben nyilvánul ezen felségjog az által, hogy ha a királyi udvarnál meghatalmazott pápai nuncius — a ki mint ilyen területen kívüli jogokat élvez — nyeri el a bibornoki méltóságot; még ennek is ugyanazon módozatok mellett adatik át a biretum, mikép azt fennebb előadtuk. Tehát a pápa saját képviselője sincs felmentve az alól, hogy a kinevezési breve kihirdetésére a «placet»-ot ki ne eszközölje.⁸

Jegyzetek:

¹ V. ö. Bluntschli, Allgem. Staatsrecht.

² Hartwick II. 13.

³ Szeredy, Egyházjog III. kiadás, 2-ik kötet 398. §. Az egyházi tilozat oly fenyték, melynél fogva az egyházi és vallásos cselekmények, némely szentségek és az egyházi temetkezések gyakorlata és használata tiltatik a nélkül, hogy ez a községböli kizáratást vonná maga után.

⁴ Bartal, Comment. 13. k. 118. l.

⁵ Bartal, u. o. 160. l.

⁶ L. gr. Andrassy Gyula miniszerelnöknek 1870. aug. 10-röl 1411. sz. a. a magyar püspöki karhoz és b. Eötvös József vallásügyi miniszernek ugyanazon évi szept. 29-röl 1056. sz. a. kelt intézvényét.

⁷ L. Kollár, De potest. legisl. 130. l.

⁸ Deák Ferencz 1873 junius 28-ki emlékezetes beszédében ezeket mondá: «Ez a tetszvényjog igen sajátóságos dolog. Én azt sem specialis jognak tartom, hanem olyannak, mely nem egyedül egy statut, kivételesen Magyarországot, *hanem minden statut a világon megillet*, hogy a maga fenállásának biztosítására fellépjen oly tanok vagy cselekmények ellen, melyek a status fenállását veszélyeztetik. Ez a status fogalmából eredő jog, mely minden statut egyaránt megillet».

IX.

EGYHÁZAK ALAPÍTÁSA, PÜSPÖKSÉGEK ÉS PLÉBÁNIÁK SZABÁLYOZÁSA, ÉS A PAPHÖVELDÉK RENDEZÉSE.

Midőn királyaink püspökséget, prépostságot vagy apátságot alapítanak, az annak céljaira szolgáló birtokokat vagy jövedelmező jogokat nem a püspöknek, apátnak, vagy prépostnak, hanem mindenkor az illető egyháznak adományozták. A püspök vagy prépost egyházi családját képezték az egyházkormányzatban annak tanácsosaiul alkalmazott különféle egyházi fokozatu papok, kik kanonokoknak nevezettek, és a kik kezdetben vele egy fedél alatt is laktak s általa láttatták el az adományozott birtokok jövedelmeiből. E vagyonszösség Magyarországon a kereszténység felvétele után csak 2—3 század mulva kezdett megszűnni, midőn a vagyonnak a püspök és káptalana közti megosztásával a közös lakás is megszűnt.

Említettük azt is, hogy midőn sz. István és későbbi királyaink a püspökségeket alapították, annak nemcsak birtokai határait jelölték ki világosan, hanem a püspöki joghatóság területi kiterjedését is körvonalozták. A birtokokat nemcsak alapítványleveleikben biztosították az elfoglalások, megtámadások, rongálások ellen, hanem törvényekkel is megvédelmezték, mert úgy királyaink, mint országgyűléseink is mindenkor felismerték az egyház jelentőségét; különösen az alakulóban volt magyar állam mindjárt kezdetben erős támaszt talált a nemzeti egyházban; és azért az állam is védszárnyai alá vette az egyházat, az egyházi személyeket pedig jeles kiváltságokkal ruházta fel. El kell ismerni mindenkinek, hogy az egyház sem volt hálátlan az uralkodók és a nemzet irányában; hűsége mellett együtt működött közre az állam java előmozdításán,

és magyar nemzeti jellegéről sohasem feledkezett meg. E hasábkon fogunk néhány példával találkozni, melyek ezt igazolandják. Meg kell említenünk azt is, hogy királyaink sz. István alapítványainak oly annyira elsőséget tulajdonítottak más alapítványok felett, hogy ezeket még századok mulva is, diplomáikban más királyi alapítványoktól megkülönböztetve mindenkor szent István király egyháza «ecclesia s. Stephani» elnevezéssel jelölék meg, bizonyynyal nem egyéb okból, mint arra való emlékeztetésül, hogy sz. István minden egyházi főbb beavatkozástól menten, egészen függetlenül és önállólag rendezé be a magyar egyházat. És valóban a történelemből tudjuk, hogy VII. Benedek pápa Piligrint a lorchi püspököt érsekké nevezvén, az ő joghatóságát kiterjesztette az avarok és morvák tartományaira, alsó Pannonia vagy Moesia területeire és az azon vidéki szláv nemzetekre, felruházván őt azon joggal, hogy ő és utódai hatalommal birjanak ezen területekre püspököket és papokat rendelni. Az imint említett területek egy része a honfoglaláskor nemzetünk birtokába jutott; első királyunk azonban egyáltalában nem volt tekintettel Benedek pápa és Piligrin érsek intézkedéseire, hanem a magyar birodalomban önállólag 10 püspökséget alapított; ezek egyházi joghatóságának határait kitűzte, a magyar egyházat pedig az esztergomi érsekéig alá helyezte, őt főegyházzá és a többiek októrájává rendelvén.¹ És ezen önállóságának mindjárt első alapítványi leveleiben határozott kifejezést is adott, irván, hogy «valamint hatalmam volt, hogy mindenütt vagy bármely helyen, a hol akarok, egyházakat és monastorokat állítsak: ugy a római szék legfőbb papjától volt hatalmam, hogy a mely egyházaknak vagy monastoroknak akarok, szabadságokat és méltóságokat adhassak». Tehát az alapítást és rendezést önállólag tette és csak a kiváltságok osztására nézve vette igénybe a pápai felhatalmazást.

Szent István példáját követte sz. László, midőn a zág-rábi püspökséget alapította, kinevezvén arra püspökké Duht.² Mint az ország második apostola és sz. István nyomdokainak buzgó követője, a pápai székkal szemben — bár ezen akkor VII. Gergely, a nagy pápa trónolt — teljesen fentartotta függetlenségét, csak azon pápai rendeletekhez járulván, melyek

kir. tekintélyével vagy az ország érdekeivel nem ellenkeztek. Példakép csak azt hozzuk fel, hogy ámbár azon időtájt a római kuria a papok nötlenségét erélyesen sürgette, sz. László mégis ideiglenesen megengedte azon papoknak a feleségeikkel való együttélést, a kik első és törvényes házasságot kötöttek. És hogy László elődei is hozzá hasonlólag cselekedtek, kiteszik II. Urbán pápának Kálmán királyhoz irt leveléből, melyben panaszkep emliti föl, hogy «országod már régen elpártolt az apostoli szék iránti engedelmességtől».⁵

Általában véve, aligha volt Árpádházi királyaink között egy is, a kinek emlékét püspökség, monostor vagy zárda fenn nem tartaná s mindezen alapításaiknál mintaképül az első király alapítványait vevék. Aligha tévedünk, ha állítjuk, miszerint csak a királyi kincstár nyomasztóbb helyzetének volt az tulajdonítható, hogy Kálmán királynak — ki különben az egyházi téren annyi érdemekkel ékeskedik — nagyobb alapítványaival vagy csak adományaival is történelmünk lapjain nem találkozunk.

Tehát az egyházak alapítása királyainknak semmi más hatalomtól nem feltételezett önálló joga; hogy azonban ily esetekben királyaink alapítási szándékukról az egyház fejét mindenkor értesítették, s hogy annak alapításaikhoz való hozzájárulását kikérték, az az egyház hierarchikus szervezetéből következik. De alapítványi leveleikben mindenkor kifejezést adtak annak, hogy «az apostoli szék beleegyezésével legfőbb kegyuri jogon» önállólag intézkednek. A sok közül II. Endrének a topiczai apátság 1205-ik évben kiadott alapító levelére hivatkozunk, melyben szó szerint ezek foglaltatnak: «Autoritate juris patronatus nostri regii, quod in conferendis omnibus ecclesiasticis praedicti regni nostri Hungariae beneficiis instar aliorum regum Hungariae habere dinoscimur».

Ezen jog magában foglalja a következőket:

1-ör az *egyházmegyék határainak kijelölését*. Így — hogy többet ne említsünk — sz. István a pécsi püspökség alapító levelében ezeket írja: «Püspökség felállítását határoztuk el, mely pécsinek fog neveztetni és ebbe püspökül Benipertet tevén, azt kiváltságokkal és határokkal rendeztük és megerősítettük, az első határt tettük Zemegny falucskához» stb. Hogy

az egyházmegyék határainak kijelölésénél az ország politikai felosztása és egyéb állami czélok mindenkor tekintetbe vétettek. azt alig szükséges említenünk.

A határok megjelölési jogából önkint következik, hogy ha ezek valamely módon megzavartatnak, azok a fejedelem által bármikor helyreigazíthatók. Így már az 1093. évről fennmaradt okmányban olvassuk⁴, hogy sz. László és az országnagyok, valamint az esztergomi érsek minden segédpüspökével együtt a pécsi püspökség keleti határait Dezső kalocsai püspök ellen, a ki azokba beütött, sz. István intézkedéséhez képest megigazították. Imre 1201-ben a vaskai apátság birtokait a zágrábi püspöknek adta, II. Ferdinand a topiczai utóbb toposzkoínak nevezett cistercita apátságot megszüntetvén, azt örökre a püspökséggel egyesítette. A vaskai apátság utóbb a zágrábi püspök joghatósága alól kivételt és a pécsi alá helyeztetett⁵ stb.

Az újabb időben is találkozunk ily intézkedésekkel; így Mária Terézia 1779-ben Temes, Krassó és Torontálvármegyét, meg az ottani határörvidéki területet 200 évi elszakítás után a csanádi egyházmegyéhez csatolta⁶. Ugyancsak a horvát határörvidék felállításával a zágrábi püspöki megye határai is nagy változáson mentek át; 1777-ben a királynő Muraközt a szombathelyi püspökséghez csatolta, a vaskai főesperességet a veszprémi püspökséghez.

2-or a *püspöki és egyéb javadalmi székhelyek kijelölése* is a legfőbb kegyur joga. Nemcsak szent István és későbbi királyaink alapítványai tanuskodtak erről, hanem számos törvényeink is; így az 1597 : 38. elrendeli, hogy miután Eger a török által elfoglaltatott, a káptalan székhelyét a város visszahódításáig Kassára helyezze; az 1599 : 42. t.-cz.-ben pedig esedeznek a Karok és Rendek, hogy a győri káptalannak a régi királyok által engedélyezett székhelye Győr város visszaadassék. Legtöbb vándorlásnak volt kitéve az egrí káptalan, mert alig hogy a fennebbi t.-cz. szerint Kassára helyeztetett át, már az 1609 : 10. ideiglenesen Nagyszombatba, 1613-ban pedig már Jászóra s miután ezen hely is kitéve volt a török pusztításoknak, 1649-ben ujolag Kassára helyeztetett át, míg végre az országos viszonyok javultával ősi székhelyére ismét vissza-

származott. A királyi kegyuraságból eredő ily intézkedésekről tanuskodik az újabb idő története is. I. Leopold, miután a török 1686-ban Szegedről már kiűzetett és a csanádi püspöki egyházmegye a török iga alól legnagyobb részben felmentetett, a nevezett király a csanádi püspöki megyére nézve akkép intézkedett, hogy a püspöki székhely Szeged legyen, habár ezen városhoz az esztergomi érsek, sőt a váci püspök is igényt tartott; a püspök lakhelyéül a kincstári élelmezési házat jelölvé ki. Midőn később a Bánát is kitisztított a töröktől és gr. Nádasdy László püspök ezt is egyházmegyéjéhez visszacsatoltatni sürgette, 1719 aug. 22-ről kelt kancelláriai rendelettel ezen kérelmének hely adatott és az 1723 aug. 7-ről kelt udvari rendelettel a kormányzéknek meghagyatott, hogy Temesvárott is adjon a püspöknek alkalmas székházat. Az 1720 márcz. 1-i rendelettel a püspök főszékhelyéül Szegedváros jelöltetett ki, azonban 18 év mulva már Temesvárott új székesegyház, püspöki és káptalani lakok rendeltetvén államköltségen építtetni, ezzel egyidejűleg kimondatott, hogy a csanádi püspöki és káptalani székhely Szegedről Temesvárra tétessék át.⁸

Az 1578:20. t.-cz.-ben olvassuk, hogy a török foglalás miatti félelemből a vasvári káptalan Szombathelyre helyeztetett át; viszont megszűnvén ezen ok, t. i. a törökbeütés, a mi miatt az esztergomi káptalan székhelyéről Nagyszombatba menekült, a hol neki e végből az 1638:36. t.-cz. ötven évre nyolcz háznak megvásárlását megengedte, — az 1723:55. t.-cz. elrendelte, hogy a nevezett káptalan most már Esztergomba térjen vissza s állandólag ott is maradjon, s minthogy a káptalan mindig késedelmeskedett az átmenettel, az országgyűlés sürgetésére az 1802:17. t.-cz. szerint megígérte a király, hogy az átmenetelt a legközelebb kinevezendő érsek által eszközöltetendi és ezen köteleiséget az adománylevélbe is beszöveni.

Általában a most idézett törvény elhatározta, hogy a főpapok és minden egyházi javadalmasok, az ország vagy az egyház fontosabb ügyei által akadályozva nem levén, egyházmegyéikben és székhelyeiken tartózkodjanak, mely intézkedést az 1741:16. t. cz. azzal ujitott meg, hogy a törvénynek nem engedelmességet ő felsége mint legfőbb kegyur jövedelmeknek elvonásával fenytessen. A kalocsai káptalant a török ki-

üzése után III. Károly király ősi székhelyére visszahelyezte; minthogy azonban ezen intézkedés törvényhozáson kívül történt, az 1751: 7. t.-cz. ezt utólagosan helybenhagyta. A Karolina resolutio a győri püspökségből a szombathelyit kiszakítván (l. alább 3. pont), ez utóbbinak székhelyévé ugyanazon várost tette.

A karok és rendek kérelmére az 1802: 18. t.-cz. szerint a felség megígérte, hogy a zalavári apátságot a gottvitzitől függetleníti, a mi a most lefolyt legközelebbi években meg is történt; ez ismét oly tény, mely a legfőbb kegyuri jog magas foku érvényesülésére vall.

3-szor. *Az egyházmegyék és javadalmaik szabályozása.* Azon gazdag alapítások folytán, melyekkel az egyházak mindjárt a magyar kereszténység első évtizedében elláttattak, — bekövetkezett az egyház rohamos gazdagodása, a melylyel kapcsolatos befolyás már nemcsak a világi főurak tekintélyének, hanem magának a királyi udvar fényének is hátrányára kezdett lenni, elannyira, hogy alig mult el a szent király halála óta félszázad s már is Kálmán király szükségesnek látta törvényileg korlátozni az egyháziak vagyonszerzését⁹, a sz. István által adományozott javak kivételével a többit saját kincstára részére rendelvén visszaadatni; ugyancsak ő a monostorokra és egyházakra nézve is elhatározta, hogy minden fölösleges halastavat visszaadjanak, az erdők, szőlők, földek, házak általok továbbra is megtartathatván. Példáját követte IV. Béla¹⁰, 1237 nov. 10-ről kelt intézkedéseiben általában kimondván, hogy az illetéktelen adományozások visszavonassanak s ezen működés a papi javakon kezdessék meg. Elsőben is az egri és más cisterცი rendü apátságok, meg a jeruzsálemi templomról nevezett ispotályosok hivattak fel jogaiknak igazolására, a mi miatt a király Honorius pápa neheztelését vonta magára.

Az egyházmegyék másképeni rendezésének nyomára akadunk már szent László idejében. Említettük, hogy a kalocsai püspökséget első királyunk alapította, de sz. László annak egy részéből 1094-ben már a bácsi érsekséget állította fel, a másik része pedig későbben szerémi püspökség nevet kapott, mely jelenleg djakovári néven ismeretes.

De térjünk át az újabb idők történetére, midőn a régi

püspökségek határai új püspökségek felállítása által lényeges változáson mentek át. Az 1733 évi márcz. 7-ről kelt Karolina resolutio¹¹, azon indokból, «hogy a hivek gondozása, az isteni tisztelet és a józan tanítás előmozdítások, az egyházi fegyelem pedig jobban megtartathassék, a lelkiismeret vezérléséből is» a győri püspökséghez csatolta Zalavármegyét a Muraközzele együtt, ennek megtörténtével a győri püspökséget kétfelé osztotta, győrre és szombathelyre ugyanazon székhelyekkel. A besztercebányai 1776-ban az esztergomi érseki megyéből lön kihasítva, a székesfehérvári pedig 1777-ben a veszprémi és esztergomi egyházmegyék részeiből alakított; majd 1804-ben az egr-i püspökség egy részéből alakított a szatmári és kassai püspökség, a rozsnyói pedig 1775-ben az esztergomi érsekségből szakított ki; — a szepesi 1776-ban, és végre az eperjesi 1816-ban. Az utolsó félszázad alatt is történtek új egyházmegyei alakítások, nevezetesen az ötvenes években állítottak fel a szamosújvári és lugosi gör. kath. püspökségek, és emeltetett a fogarasi gör. kat. püspökség gyulafehérvári érsekségre (1868:39. t.-cz.); továbbá a görögkeleti vallásu románok részére felállított önálló, a szerbekével egyenjogú metropolia; nemkülönb az erdélyi görögkeleti vallásu püspökségnek érsekségre emeltetése; melyek az 1868:9. t.-cz. által törvénybe iktattattak; újabb bizonyosságául annak, hogy a magyar szent korona legfőbb kegyuri jogán királyaink nemcsak alapítottak püspökségeket, hanem ha egyházi vagy politikai érdekek úgy hozták magukkal, a létező püspökségeket feldarabolták, azokból új püspökségeket alkottak, vagy joghatósági körüket a körülményeknek megfelelőleg újra szabályozták. Nem szabad megfélekezünk azon egyházi rendezésekről sem, melyek a megszállt tartományokban a megszállás ideje óta foganatosítottak, mert a magyar szent korona legfőbb kegyuri joga ezekben is érvényesül.

Mindezen új egyházmegyék alakításánál természetesen az azokat megillető javadalmak is szabályoztattak királyaink által. Hogy minő gyökeres változtatásokat eszközöltek ilyenkor fejedelemünk, és hogy a legfőbb kegyuri jogot ily alkalmakkor minő mérvben érvényesítették, a sok közül csak egy példával világítjuk meg. A még sz. István, mások szerint sz. László által alapított váradi püspökség¹² Mária Terézia által az 1770

jun. 2-ről kibocsátott rendelet által szabályoztatott «unitis cum sede apostolica consiliis». Előre bocsátja a királynő, hogy már III. Károly ezen püspökség kongruáját 17 ezer forintban állapította meg, és hogy ő ezt «több fontos okból» 20 ezerre határozta; hogy a jövedelem többi fölöslege részint az egyházmegye szükségleteire, részint a plébánosok pénztárába fizetessék be.

Időközben Váradon gör. kath. püspökség is állittatván fel, Mária Terézia érett megfontolás és elhatározás után «legfőbb kegyuri jogánál fogva mint apostoli király elődjei példájára» a már öt év óta üresedésben volt püspökség jövedelmeiből a székesegyházat és a püspöki lakot helyreállítani rendelte, továbbá bizonyos összeget utalványozott ki, a melyből a székesegyház és az egyházmegyének a kegyuraságból folyó kötelezettségei, minők: a templomok, plébániák és iskolák szükségai, fedezhetők legyenek. Az egyházmegyei tanács költségei tekintetében akép határozott, hogy miután a káptalani helynök e czimen ugyis javadalmat bír, a kapcsolatos kiadásokat is viselni tartozik. A tiz tagból álló káptalan különben is elégségesen levén javadalmazva, e tekintetben intézkedések szüksége föl nem merült, a püspök azonban utasított, hogy a káptalan vizsgálatát törvényes módon eszközölje, a mely tekintetben neki részletesebb utasítások is adtak. A káptalanbeliek magángazdálkodását megszüntetvén. közös gazdálkodást és csak a jövedelmek felosztását rendelte el. A káptalannak kötelességévé tette, hogy a káptalani javakon a plébániák, templomok, iskolák szükségleteiről a községekkel együtt gondoskodjék, különösen, hogy a plébánosok 300 fr kongruával, az iskolák pedig tanítókkal és ezek megfelelő fizetéssel ellátassanak. Intézkedett a káptalani házak építése iránt: elrendelte, hogy az eddigi papnöveldei épületek eladatván, a növendékpapok a püspöki lak egyik emeletén helyeztessenek el; a növendékpapok közül a különöbbek bizonyos számban a budai központi intézetbe küldendők évenként, a gör. kath. növendékek pedig a latin szertartásuakkal ezek növeldejében helyezendők el. A hittani folyamat a tanügyben kibocsátott rendeletnek megfelelőleg berendezni és azt a váradi kir. akadémiával egyesíteni és a tankerületi főigazgató alá helyezni kívánta. Új plé-

bániákat csak oly helyeken engedett állítani, a hol elegendő számban találtak hívek, egyebütt missiókat. Az elaggott papok iránt pedig aképp intézkedett, hogy azok a püspöki jövedelmekből a káptalan hozzájárulásával láttassanak el. Ugyan-ezen alkalomból a váradi püspökség fölös jövedelmeinek terhére a munkácsi, a váradi, a körösi gör. egyesült, a rozsnyói, besztercebányai káptalanok részére és más czélokra bizonyos összegeket utalványozott, — a belényesi uradalmat pedig két-ezer forint (!), jövedelmezőségi becsértékben a váradi g. kath. püspökség részére hasította ki.

A mit Mária Terézia megkezdett, azt Ferencz király folytatta, «a püspökségi jövedelmek szabályozását — ugymond — szükségessé tették a papnöveldek és a mindkét szertartású plébánosok, valamint az árvák jobb ellátása és más hasonló czélok. Ez által sem az egyház jogaiból, sem a püspököket megillető javadalmazásból semmi el nem vonatik, csupán csak annyi, a mi fölösleges», ezt pedig *királyi legfőbb jogánál fogva határozta el*¹³ és ugyan: az esztergomi érsek kongruáját évi 150 ezer, a többi érsekét 60 ezer, a püspökökét 40 ezer forintban állapítván meg¹⁴. A király ezen határozata azonban nem ment foganatba.

4-szer. *A papnöveldek rendezése.* A nép valláserkölsös érzülete az állam létalapját képezvén, királyaink mindjárt állami alakulásunk kezdetén a nép erkölsös neveléséről és oktatásáról egyházak építése, püspökségek és lelkészségek felállítása és azok bőkezü adományozása által gondoskodtak, törvényhozásunk is minden előforduló alkalommal érdeklődött az iránt, hogy népoktatók kellő számban legyenek. Már az 1548: 12. t.-cz. az elpusztult zárdák és káptalanok javait tudós papok és világi férfiak nevelésére rendelte fordítani. III. Ferdinand a gazdagon jövedelmező ó-budai prépostságot, a Kollonich-féle egyezvény pedig a végrendelet nélkül elhunyt főpapok tiszta hagyatékának egyharmad részét a papnöveldek czéljaira jelölte ki. Azonfölül a sz. Istvánról nevezett széplaki apátság, valamint a bozóki prépostság fele is az esztergomi egyházmegyei papnövelde részére adományoztatott. Mária Terézia pedig a püspökségek szabályozása alkalmával kiválólag gondoskodott úgy a növeldek felállítása, mint a papnövendékek ellátásáról. Ferencz király a papnöveldek rendezésére nézve javaslatot

készített az udvari kancellária által, melynek alapján azután 1803 aug. 19-ről¹⁶ akép intézkedett, hogy a felállítandó papnöveldek költségei — a mennyiben saját alapítványaik nem elégségesek — a püspöki és káptalani javadalmak jövedelmeiből és az egyszerű javadalmak időközi jövedelmeiből fedeztessenek. Az ó-budai prépostság jövedelmeit a pesti egyetem mellett felállítandó általános papnövelde-re jelölte ki, a melyben az ország minden egyházmegyéjéből képeztesse papok; a gör. katolikus papnöveldeket pedig az esztergomegyházmegyei papnöveldeket tette kötelességévé.

Másutt is említjük azt, hogy a püspökségek és káptalanok által 1848-ik évig várerősítési költségek czimén, továbbá a lelkészi pénztár javára, ugyszinte a szabályozott püspökségek alapjába fizetni kellett járulékok megváltása az 1857. nov. 6-ról kelt legfelsőbb elhatározással megengedtetvén, e czimen három millió fr. töke fizettetett be urbéri kárpótlási papirokban a vallásalapba a papnöveldek javára.

De nemcsak anyagilag gondoskodtak királyaink a papnöveldekről, hanem az azokbani *oktatást* is rendezték. III. Károly 1733 márczius 7. rezolúciójában «komolyan figyelmeztette» a püspököket, hogy a papnöveldebe csak olyakat vegyenek fel, a kik már magasabb tudományokkal is ismertek; hogy a növeldekben a bölcsészeti tanfolyam két évre, a hittani három évre szabassék. Meghagyta, hogy minden egyházmegyében szabályrendelet alkottassék, mely szerint a papok végrendeleteikben a papnöveldekről meg ne feledkezzenek; a papnöveldek feletti felügyelettel pedig az illető püspököket bizván meg, komolyan megparancsolta nekik, hogy ezek állapotáról évenként a helytartótanácsnak jelentést tegyenek. Mária Terézia elrendelte, hogy a papnöveldebeni tanítás az általános közoktatási rendszernek megfelelőleg rendeztessék be. 1777-ben a nagyszombati egyetem Budára helyeztetvén át, a központi papnövelde is ezzel együtt ide tétetett át. Megállapította a papnöveldek tanrendszerét is.

II. József az összes püspöki és szerzetesi papnöveldeket megszüntetvén, azok helyett egyetemes papnöveldek felállítását határozta el és a királynő által megállapított tanrendszert is kibővítette nem hittani tantárgyakkal is.

Ferencz király intézkedett a felveendő növendékek száma iránt, meghatározta a papnöveldei előjáróság számát és teendőit és a tantárgyakra nézve is tüzetesebben intézkedett, a hittani tanfolyamot négy évre szabta, stb¹⁶. Mindezekből pedig eléggé világos, hogy királyaink a papnöveldek tekintetében is legkiterjedtebb mérvben gyakorolták kegyuri jogaikat.

5-ször. *A plébániák és javadalmaik szabályozása.* Verböczy szerint nemzetünk nem apostoli vagy az apostolok hithirdetése, hanem saját királyának tanítása által térítettvén a keresztény hitre: ő volt az első is, a ki itt egyházakat alapított és azokat adományozta. Kezdetől fogva a magyar korona jogaihoz tartozott és tartozik jelenleg is annak meghatározása, hogy az egyházi személyek a végzett egyházi teendőkért hiveiktől minő fizetéseket vagy szolgálmányokat követelhetnek. Mint sok más egyébben, úgy ebben is eltér a mi egyházjogunk fejlődése az általános egyházjogtól. Már sz. István II. 34. elrendelte, hogy minden tiz község egy templomot építvén, azt telkekkel, szolgálkkal és meghatározott számú marhával lássa el. Nálunk tehát a hivek önkintes adományai — az egyházjogilag ugynevezett oblatiok — csak nagyon kis mérvben és csak másodrangulag jöttek tekintetbe a plébániai javadalmak eredeti megállapításánál, mert sz. István a lelkészek javadalmazását nem bizta a hivek tetszésére, hanem ő maga határozta meg azok kötelességeit. Így járt el sz. László is I. 11. és 30, 33. Ide számíthatók a birságok is, melyeket bizonyos bűnök elkövetése esetén a vétkeseknek az egyháziak számára fizetni kellett. A papküldés joga pedig a püspököt illette.

Mikint ezekből láthatjuk, első királyaink nem nagy tért engedtek a hitközségeknek a kegyuri jog gyakorlására, mert a jogokból minél kevesebb, ellenben a kötelmekből minél több jutott ki nekik.

Már a XIV. században a stola is szokásba kezde jönni; a házaspárok buzát, csirkét, a házasulók készpénzt, keresztelekor kalácsot, csirkét, beavatáskor ugyanazt hoztak a lelkésznek, temetéskor 12 denárt fizettek stb¹⁷.

I. Lajos a főszerpapok azon «rosz szokását», a melynél fogva a meggyilkolt emberek eltemetéseért díjat szedtek, törvényileg megszüntette, a mely törvény Albert alatt meg-

ujtattott. II. 39. I. Mátyás VI. 63. azzal ismételte ezt meg, hogy a mely lelkész a törvény ellenére ily díjakat fog szedni, az javadalmától fosztassék meg. A hozott törvény ismét nem tartatott meg, mert már II. Ulászló alatt I. 29. és II. 6. a tilalom azzal ujtatott meg, hogy a ki az ellen vét, annak javadalmát a király szabadon adományozhatja másnak. Zsigmond II. 1. a törvényes mértékeket az egész országra nézve megállapítván, az egyházi személyeknek járó illetményekre vonatkozólag kivételt tett, azt határozván, hogy ezen illetmények az előbbi szokás szerint járultassanak ki.

A lelkészek illetményeinek javítása tekintetéből az 1546: 55. t.-cz. köteletségévé tette a püspököknek, hogy a nekik járó tizedből a tizenhatodot a lelkészeknek kijárultassák, mi által azok jövedelme tetemesen fokoztatott.

Nagy változáson ment át a lelkészek illetményének ügye a III. Ferdinand és Rákóczy György közt létrejött egyesség által. Az 1647. 5. t.-cz. 8. §-a szerint a mely felekezetnek valamely templom oda fog ítélteni, azt fogja illetni a plébániai javadalom is. Az azon évi 11. t.-cz. pedig azt határozta, hogy valamint az evangélikus rendek a katolikus lelkészeknek: úgy viszont ezek amazoknak semmiféle fizetéseket teljesíteni nem tartoznak. A nép tartozására nézve pedig a 12. t.-cz. akép intézkedett, hogy a mely helyeken a katolikus plébánosok jobbágyságot, zsellérséget, malmokat, földeket, szőlőket, réteket s más ilyeket birnak, ily helyeken az evangélikusok semmiféle fizetéssel nem tartoznak, hanem itt köteles a plébános ezen parochialis jövedelmekkel és katolikus híveinek fizetésével megelégedni, a hol pedig az evangélikusok eddig sem fizettek a katolikus lelkésznek, ezentul sem tartoznak semmi szín alatt fizetni, valamint a katolikusok sem az evangélikusoknak; végre azon helyeken, a hol a plébániáknak semmiféle jövedelmeik sincsenek, hanem a plébánosok csak a személyes, azaz a telkek szerinti fizetésekből tartották fenn magokat, e helyeken a «békesség kedvéért» a katolikus és evangélikus lakosok által teljesítendő fizetések két egyenlő részre osztassanak, felé a katolikus, másik fele az evangélikus lelkészt illetván, a stólai jövedelmek pedig mindegyik elkésztt saját hiveiktől egészben illetendik.

Hogy a lelkészek ekép megkevesbült jövedelmének pótlására minő intézkedéseket tettek III. Ferdinánd és utódai, erről a jelen mű egy másik fejezetében emlékezünk meg, e helyütt még csak azt jegyezzük fel, hogy az 1723. 71. t.-cz. elrendelte, miszerint a papoknak a *nép* által teljesítendő ellátásáról a püspökök és az egyházak kegyurai gondoskodjanak; az 1751. 12. t.-cz. pedig felkérte a királynőt, hogy az illetők meghallgatása után a stólák tekintetében általános szabályt állapítson meg és intézkedjék, hogy az e tekintetben fennálló visszaélések megszüntessenek. Ugyancsak a királynő 1754. márczius 4-ről akkép rendelkezett, hogy a *földes urak mint kegyurak* szóltassanak fel, miszerint a kegyuraságuk alá tartozó lelkészeket földekkal lássák el, a hivek pedig azok ingyeni megmunkálására köteleztessenek. Az 1733. márczius 7-ről kelt rendelettel pedig nemcsak méltányosnak, hanem az ország törvényeinek megfelelőnek jelentette ki, hogy a kisebb javadalmakat bíró apátok és prépostok is az ő birtokaikon létező lelkészek javadalmazásáról gondoskodjanak. Az 1770. junius 2-ről kelt rendeletében a felállítandó új plébániák kongruáját 300 frtban állapította meg.

II. József a szerzetesek eltörlését kapcsolatba hozta a lelkészi jövedelmek szabályozásával, ezek vagyonának egy részét a lelkészi pénztár javára, melyet azontul vallásalapnak neveztetett, foglalván le, az általa a helytartótanács kebelében felállított egyházi bizottságnak pedig egyik hatáskörül kijelölvén, hogy javaslatot tegyen arra nézve, hogy a lelkészek és iskola-tanítók részére minő kongrua állapítassék meg, hogy a jobbágyok, zsellérek és nem nemesek minő arányban járuljanak ezekhez, — minő kötelezettségek terheljék a kegyurakat, — hogy minő elvek alapján állitassanak új vagy vonassanak össze régi plébániák, a kolduló szerzetekből hány zárda és mennyi szerzetessel tartandó fenn egyházmegyénként stb.¹⁸ Az 1787. április 24-ről kelt rendeletében a lelkészek illetményét 300 frt, a káplánokét 150 frtban állapította meg; végre részletes irányelveket dolgoztatott ki arra nézve, hogy a plébániái jövedelmek összeírása miképen történjék.

II. Lipót alatt az 1790/91. 67. t.-cz. az egyházi ügyekben

fenforgó kérdések iránti javaslattételre országos bizottságot küldvén ki, ennek utasításul adta, hogy mind a két szer-
tartású katolikus plébániák szabályozása és ellátása iránt a
kincstár, a földesurak és az adózó nép újabbi terhelése nélkül
munkálatot terjeszzen az országgyűlés elébe. Az 1801. július
10-iki kir. rendelet visszafizettetni rendelte a vallásalapba
mindazon összegeket, melyek az egyházi kegyuraknál künn
léteztek és kimondotta, hogy a kongrua-pótlásokat ilyenmű
kegyuraságokban az illető egyházi kegyurak tartoznak viselni.
Együttal pedig minden plébániák jövedelmeinek *az alesperes,*
a vármegye tisztviselője, az illető lelkész, az uradalmi tiszt és a
helybeli lakosok közbejöttével leendő új összeírását rendelte el,
melynek bevégzésére hat havi időt tűzött ki. Mint II. József,
ugy Ferencz király is részletes utasításokat dolgoztatott ki
az összeírás mikinti foganatosítására nézve. A küldöttségi
munkálatok befejeztével, melyekben a plébániák száma meg-
állapított, a lelkészi kongrua összege falvakban 400, kisebb
városokban 600, nagyobb városokban 800 frtra tervezetett az
alapítványos misék és egyéb szolgálatokért fizetni szokásos díjak
kizárásával; a rokkant lelkészek évi nyugdíja 200 frtra javasol-
tatott; a görög katolikus plébániák összevonására, a lelke-
szeknek pedig a latin szertartásuakkali egyenlő kongruávali
ellátására indítványok tétettek, az 1802. január 15-i kir.
rendelet egynémely felvilágosításokat követelvén, különösen
pedig minthogy a vallásalap pénzereje nem terjedt annyira,
hogy a kongrua kiegészítésére szükségelt összegek abból fedez-
hetők lettek volna, az 1815. július 18-án kelt kir. rendelettel
a kongrua szabályozása kedvezőbb időre elhalasztatott.

Az 1827-ik évi 8. t.-cz. által ujonnan kiküldött bizottság
ismét tárgyalta az ügyet, sőt törvényjavaslatokat is készített,
melyek azonban nagyon általánosságban tartvák, az ország-
gyűlés által tárgyalás alá nem vétettek.

Ezen időtől fogva szünetelt a rendezés egész 1882-ik évig,
a midőn Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi minister
azon gyakorta előfordult vitás esetek alkalmából, hogy a
birtokváltozások folytán, ha a birtok katolikus kézből más
vallású birtokosra ment át, ezen új birtokos köteles-e az
előbbi birtokos által a lelkészeknek tett fizetések és szolgál-

mányokat viselni: vegyes bizottságot hívott össze, különösen azon kérdésbeni vélemény-nyilvánítás végett, hogy az e miatt felmerülő peres ügyekben a bíróságok, vagy a közigazgatási hatóságok illetékesek-e? Az adott vélemény alapján a nevezett minister 1882. márczius 22-én 221-ik szám alatt oly rendeletet bocsátott ki, mely szerint «a római katolikus lelkészek kongrua-illetménye ügyében tartott vegyes bizottsági tárgyalások alapján s a m. kir. belügyi és igazságügyi minister urak e tárgyban véleményeinek kikérése után elrendelendőnek találta, hogy a róm. katolikus lelkészek párbér-ügyeiben, mindazon a vallás- és közoktatásügyi ministeriumhoz felebbezett konkrét esetekben, midőn azon peressé vált kérdés eldöntése válik szükségessé, vajjon birtokhoz kötött, vagy személyi járandóságnak tekintendők-e az illető kongrua-illetmények? ezentul a rendes bíróság vétessék igénybe».

Ezen ministeri határozat azonban meg nem oldotta azon kérdést, hogy ezen szolgálmányok behajtása közigazgatási vagy birói uton eszközöltessék-e. Erre csakhamar a kir. kir. kuria adott választ, midőn 1883. évi szeptember 4-ről 3650. sz. a. egy hozzá felebbezett ügyben hozott ítéletével kimondotta, hogy «az egyházi személyek fizetésének behajtása a közadókkal egyenlően első sorban közigazgatási uton eszközendő».

A panaszos ügyek azonban folyton szaporodtak; a bíróságoknál is különböző felfogások érvényesültek, minek folytán az 1885-ik évi november 7-ről kelt kuriai teljes ülési határozat kimondotta, hogy «ha a katolikus lelkész részéről párbérszolgáltatás iránt folyamatba tett ügyekben panaszlott fél a kötelezettségi alap jogosultságát támadja meg, illetőleg midőn az a kérdés vált vitássá, ha vajjon a párbérszolgáltatás ingatlan birtokhoz kötött dologi teher vagy pedig személyes viszonyokon alapuló kötelezettség természetével bír-e? az ügy eldöntése a polgári bíróságok hatásköréhez tartozik».

A másik határozat pedig ekkép szól: «az *magában véve*, hogy egyes helyeken a visitatio canonica feljegyzései szerint a párbér minden ház vagy telek után szolgáltatik ki, nem képez alapot arra, hogy a kérdéses helyeken a párbér ingatlanokon nyugvó dologi tehernek tekintessék».

A lelkészi kongruáknak a birtokváltozások folytán bekövetkezett megrövidülése 1885-ben arra bírta Trefort ministert, hogy az elégtelenül javadalmazott lelkészek segélyezését az ország primása által a püspöki karnál szóba hozza, s e végből közölte a közalapítványi kir. ügyigazgatónak azon előterjesztését, melyet ő a papi szolgálmányok és adózások mikinti rendezésének megkezdése tekintetében készített. A püspöki kar a ministerhez 1885. december 16-ról az ország primása útján intézett átiratában a rendezéshez működésével hozzájárulni készségét nyilvánította s az ügyigazgató véleményéhez képest «mindenekelőtt a javadalmak pontos jövedelmi összeírásának szükségét hangsúlyozta» s azon nézetnek adott kifejezést, hogy az eljárási irányelvek megállapítása tekintetéből vegyes bizottság hívassék egybe. A minister a vegyes bizottságot a püspöki kar, továbbá a bel-, igazság-, pénz- és vallásügyi ministeriumok kiküldötteiből, meg a közalapítványi ügyigazgatóból összeállítván, ezen bizottság hosszabb tárgyalások után egy utasítást készített, melyben az összeírásnál szem előtt tartandó irányelvek kijelöltettek. Ezen dolgot azonban a püspöki kar Simor primás 1886. július 10-ről a ministerhez intézett átirata szerint el nem fogadta, hanem ragaszkodott az egri érsek javaslatához.

Az eddigi munkálkodás eredménye ő Felsege elébe terjesztetvén, 1887. márczius 22-ről azon legfelsőbb elhatározás érkezett le, mely szerint «a mindkét szertartásu katolikus alsóbb világi papság kongruájának — ott, a hol ennek szüksége mutatkozik — feljavítása céljából a megkívántató tárgyalások megindítása» ő Felsege által megengedettetett. De egyszersmind többféle *előzetes* kérdések alapos megvitatása mellözhetlennek jelentetett ki; ily kérdésekül megnevezettek: a kegyuri viszonyoknak további fentartása, szabályozása vagy esetleges megváltása; a községek és hivek különféle adózásai és szolgálmányai, melyekre nézve különösen azon kérdés is megoldandó, vajjon ezen szolgálmányok személyes vagy birtokhoz kötött terheknek tekintendők-e? — a stóla-jövedelmek iránt szabatos és világos határozatok hozatala; a görög-katolikus plébániák szabályozása és annak megtontolása, hogy a kongrua-rendezés Erdélyre is kiterjesztendő-e?

Gróf Csáky vallásügyi minister a legfelsőbb elhatározás utmutatásához képest az ő Felsege által kitüzött kérdések tárgyalása és általában a kongrua-ügyben javaslatok tétele végett az eddigi bizottságot nagyobb számra kibövítette, mely bizottság immár meg is kezdette munkálkodását.

Látható ezekből, hogy a lelkészi illetmények meghatározása századokon át képezte ugy a törvényhozás, mint királyaink gondoskodását, hogy tehát ezek tekintetében is a felségjogok minden korszakban érvényesültek.¹⁹

Jegyzetek:

¹ Bartal szerint ezen püspökségek voltak: Esztergom, Kalocsa, Veszprém, Bács, Győr, Pécs, Vác, Nyitra, Eger, Csanád, Gyulafehérvár és Várad. Utóbbit Bunyitay szerint sz. László alapította. Eldöntetlen kérdést képez a történétírók közt az is, hogy tíz püspökséget alapított-e és hogy a 10 püspökségben az esztergomi is benfoglaltatik-e?

² Bartal Comment., Pesty Frigyes Száz levél Horváth Mihály A kereszténység első százada.

³ Bartal u. o. IV. 39. l.

⁴ Mon. Eccl. Strig. I.

⁵ Pesty Fr., Száz levél.

⁶ Oltványi Pál, A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak rövid története.

⁷ Pesty Fr., u. o.

⁸ Oltványi P., u. o.

⁹ Kálmán I. 1, 15, 16.

¹⁰ «Etsi quibuslibet bene neritis liberalitate regia donatum irretactabile debeat perdurare... tamen... cum nos dispositione divina regni regimine per successionem ad nos devoluto superfluas et inutiles quorundam antecessorum nostrorum donationes de communi baronum nostrorum ac totius regni consilio decrevissemus retractandas.» Ime első nyomai a későbbi holtkézi törvényeknek.

¹¹ A magyar országgyűlés képviselőháza által kik. biz. jelentése a vallás- és közokt. ministerium felügyelete és kezelése alatt levő különféle alapok és alapítványok jogi természetének megvizsgálásáról. 9. sz. okmány.

¹² Bunyitay V., A váradi püspökség története.

¹³ Képviselőházi bizottság jelentése. 32. sz. okmány.

¹⁴ U. ott. 75. sz. okmány.

¹⁵ Képviselőházi bizottság jelentése. 31. sz. okmány.

¹⁶ L. Pauler Tivadar, A magyar királyi egyetem története.

¹⁷ Bunyitay, u. o. I. 148. jegyzet.

¹⁸ 1782. szept. 10. rendelet.

¹⁹ Ide vonatkozólag l. szerzőnek A lelkeszi congrua és Előadmány a congrua ügyben című műveit.

X.

AZ EGYHÁZI NAGYOBB JAVADALMAK ADOMÁNYOZÁSA; ÉS E JOG VÉDELMÉBEN A RÓMAI SZ. SZÉKKEL IDŰNKINT FOLYTATOTT VITÁK RÖVID TÖRTÉNELMI VÁZLATA.

A kereszténység első századaiban különféle neme volt szokásban a püspöki székek betöltésének; egyik volt, hogy a püspökök a papság és a hitközség által választottak, mely választást azután, annak megvizsgálása után, hogy a választott egyén alkalmas-e, a szomszéd püspökök megerősítettek s ennek megtörténtével a választott felszenteltetett; már az V. században a választást az üresedésbe jött szék szomszéd-püspökei és a papság eszközölték, a nép pedig a választást megerősítette, ekkor tehát már a hivek a választásból ki voltak zárva és csak a beleegyezés tartatott fenn számukra; a metropoliták választását a patriárcha, ezét a pápa hagyta helyben. Ismét később a fejedelmek tartották fenn magoknak a megerősítést. A X-ik században pedig már, főleg a német birodalomban, a püspökségek adományozása a királyi kegyelemnek volt fentartva s így a választási jog teljes megsemmisítésével a püspöki székek betöltése kir. kinevezési joggá fejlődött, mert az egyháznagyok a javadalomba csakis a fejedelem adományozásából juthattak.

Ezen időszakba esett a magyar kath. keresztény egyház megalakulása is, s mindjárt első királyunk egész terjedelmében belépett ezen jog gyakorlatába, melyben őt II. Sylvester pápa sem akadályozta, sőt valamint őt ebben megerősítette, úgy utódait is felhatalmazta ezen jog gyakorlására. A nagy legenda mindenkor választott püspököket említ, a kis legenda VI.

fejezete szerint pedig első királyunk: «Az egyházakban éltök érdeme szerint püspököket és papokat rendele». Sz. Gellért is választatott püspöknek neveztetett Vita S. Gerardi, VIII. fejj., habár ugyanott sz. Istvánnak e mondat tulajdonittatik: «Ne akarj Jeruzsálembé menni, mert nem is eresztelek; ime, ma neked adám a marosvári püspökséget».

Már Kálmán király alatt azonban a káptalanok kezdték azon jogot élvezni, hogy püspököket választhattak, de a választást kir. helybenhagyás alá voltak kötelesek terjeszteni; azonban a káptalanok e szabadalmat a XIV. század elején már inkább csak névlegesen bírták. V. Kelemen. avignoni pápa maga részére követelte a püspöki székek betöltési jogát és kijelenté, hogy az esetleges káptalani választásokat semmieseknek fogja tekinteni. A H. K. I. R. 10. 3. §-a ezen felségjogot a mily szépen ép oly körülményesen ekép határozza meg. «Továbbá: fejedelmünk minden főpapok és egyházi férfiak, valódi és törvényes örököse, nem mint a javak és jogoknak az egyháztóli elvétele és lezárolása, hanem mint az üresedésben levő főpapi székeknek az egyház kormányzatával másnak adományozása által, — fentartatván az érsekségek és püspökségek megerősítési joga, a mely egyedül a római sz. szék joghatóságának ismertetik el», a 11-ik czímbe pedig ezek foglaltatnak: «Tudni kell pedig, hogy ámbár a pápánál vagyis a legfőbb papnál, mind a két hatóság megvan, tudniillik a világi és a lelki: mégis az időnkint üresedésbe jövő egyházi javadalmak betöltésében ezen országban a pápának semmiféle joghatósága nincs, a megerősítés tekintélyén kívül; és ez négy okból: 1-ször az egyházak alapítása okából; *minthogy a magyar királyok egyedül lévén minden egyházak, püspökségek, apátságok, és prépostságoknak ez országban alapítói, ezen alapítványozás által a kegyuraság minden hatalmát, a nevezést, választást és a javadalmak adományozását maguknak megszerezték és követelték.* A mely okból, t. i. a kegyuraság okából, ez országban az egyházi javadalmak adományozása királyainkat illeti meg; 2-ször a kereszténység felvétele okából, minthogy a magyarok nem apostoli vagy az apostolok hirdetése által, kiknek a földöni helyettese a pápa, hanem saját királyuk t. i. sz. István oktatása által térítették a kath. vallásra; a ki mindenki között.

első alapított az országban püspökségeket, apátságokat, prépostságokat, és mindezen egyházak főpapjait és javadalmait a pápa beleegyezéséből egyedül *ő adományozta azoknak, a kiknek akarta*; 3-szor az elbirtoklás okából; mert Magyarország királyai sz. István uralkodása óta egész mostanig mindenkor valóságos és békés gyakorlatában és birtokában voltak az egyházi javadalmak adományozási jogának; 4-szer, mert a magyar királyok ezen joga Zsigmond király alatt az ország egyéb jogaival együtt a konstanci zsinaton elismertetett és esküvel megerősített¹. Ez azért nevezetes, mert Zsigmond alatt 1407-ben nem kevesebb mint 15 érseki és püspöki szék volt üresedésben; ő nem engedett meg sem pápai kinevezést, sem káptalani választást, hanem hivatkozva a magyar királyok ős apostoli jogára, maga nevezte ki a püspököket².

Hogy ezen kiváltságos jog kitünő voltát kellőleg méltányoljuk, ismernünk kell az egyházi törvények által előirt választási módot; ezt III. Coelestin pápa decretuma következőleg állapította meg³. «Midőn a pásztorától megfosztott egyházon segíteni kell, a választók a választási helyre jöjjenek össze, és a sz. lélek malasztjának kikérése után egy személyt nevezzenek, — ha akár a személyben, akár a választási módban valami hiba találatnék, mindaddig más személyt kereszenek, míg az üresedésben levő egyháznak részére alkalmas egyént nem találnak; mi megtörténvén, nem tiltjuk el, hogy a király, vagy a patriárka beleegyezése kikéressék, de e miatt a választást nem akarjuk megakadályozni». Ezt III. Incze egy hozzá felterjesztett választás elleni fellebbezés folytán azzal toldotta meg, hogy a felebbezés a választást meg nem akadályozhatja, mivel abban semmi olyas nem találatik, a mi a királyi méltóság sérelmére volna, minthogy nem egyszerű nevezés, hanem ünnepélyes választás terjesztendő a fejedeleni elébe, hogy ez postulatiójával tanusítsa beleegyezését. A választásnak három módja van: a) a quasi inspiratió, midőn közfelkiáltás által választatik meg valaki; b) a szavazás; c) a megbizás, midőn a választás egy vagy több meghatalmazott által történik.

A mi királyaink azonban a nagyobb egyházi javadalmak, névszerint az érsekségek, a püspökségek, és a kir. adományo-

zás alá tartozó világi apátságok és prépostságok betöltésénél a fennebbi alakiságok megtartásához soha se érezték magokat kötelezetteknek: «Nem kívánnak, vagy jelölnek, hanem neveznek érsekeket, püspököket stb. és ugyanezen teljes hatalommal adnak és adományoznak egyházi javadalmakat⁴. Így nyilatkozik Kollár is⁵, irván, hogy «királyaink választanak, nem pedig jelölnek vagy kívánnak főpapokat s azoknak javadalmakat nem kérnek, hanem adnak, adományoznak». Különös állami érdekek is megkövetelték azt, hogy az egyházi főbb hivatalokrai kinevezések a koronának legyenek fentartva, mint a melynek nevében és megbizásából teljesítettek némely közműködéseket, ilyenek voltak: a törvényszolgáltatás, örökfelvállások, határjárások eszközlése, okiratok kiállítása stb.

A kinevezés hatálya legfeltünőbbben abban nyilvánul, hogy a kinevezett egyén a pápai megerősítés előtt is a javadalom élvezetébe lép annak a kormány kiküldötte közbejöttével szabályszerű átadása által,⁶ püspöki ruházatot viselhet, «nevezett püspök» czimet visel,⁷ a főrendiházban őt megillető helyet elfoglalhatja.

Nevezetes intézkedés emlékét őrizte meg a kegyuri jog terjedelmének gyakorlási módjára nézve a Carolina resolutio. Ez a győri püspökségből a szombathelyit alakítván, azt mondja, hogy miután ezen új püspökségre még püspököt nem nevezett, arra ifj. Forgách Pál váradi kanonokot — a kit pozsonyi préposttá nevezett — *helyettesi* joggal és czimmal *quo ad jurisdictionalia et pontificalia* alkalmazza, egyszersmind a Szombathelyen volt társas káptalant székes káptalanná emelte. Nevezetes ez azért, mert ezen nagyobb mérvű joghatósági körrel történt helyettesítésre nézve nem említi a király, hogy arra pápai beleegyezést kért.

Hogy kezdetben királyaink, a gyűrű és pásztorbot átadásával az investiturai jogot is több mint száz éven át gyakorolták, kitetszik azon vitából, mely e miatt II. Paskál és Kálmán király közt támadt s a minek következtében azután a király ezen jogról lemondott; de ugyanakkor továbbra is fentartotta magának a püspökök választása, letétele és át-helyezése tekintetébeni jogot, csak oly ígéretet tevén, hogy amennyiben az elmúlt időben a személyválasztás körül netán

valami kánonellenes hiba követetett volna el, ez jövőben kerültetni fog. Engedett tehát Kálmán a gyűrű és bot, mint püspöki jelvények általi beiktatás kérdésében, de a javadalom adományozását és a hűségi esküt magának és utódainak fentartotta.⁸

A káptalani méltóságokat és tisztségeket: a főespereseket és a kanonokokat is (régibb idő óta) ő felsége nevezi ki, a püspökök előterjesztései alapján, bár a király ezen előterjesztéshez egyáltalában nincs kötve. A káptalanbani fokozatos előléptetések is ő felsége által történnek.⁹ A kanonokok kinevezése eredetileg a püspök jogköréhez tartozott; de a XIII. századtól fogva fordultak elő esetek, hogy a pápa nevezett,¹⁰ később mind gyakoriabbakká lettek ezen kinevezések, főleg az avignoni pápák által. Megtörtént nem egyszer, hogy ugyanazon javadalomra itthon is, a pápai udvarnál is neveztek ki egyéneket. Zsigmond király erélyesen kelt ki a bullások ellen; II. Ulászló alatt törvény hozatott¹¹, hogy királyi beleegyezés nélkül a püspökök semmiféle üresedésbe jött egyházi javadalmat nem adományozhatnak. Verböczy I. 12. is azt mondja, hogy az egyházi javadalmak adományozása kizárólag királyainkat illeti meg, s azért ők a királynak hódolati esküt tartoznak tenni. És hogy többet ne említsünk, az 1526: 21. t.-cz.-ben világosan az olvastatik, «hogy egyedül a király van jogosítva egyházi javadalmat adományozni, nem pedig a főpapok, a kik csak az egyszerű kanonokságot adhatják». De I. Ferdinand a kanonok kinevezést is már kizárólag a maga részére követelte.

Megtörtént főleg az ország zavarosabb időszakáiban, hogy királyaink legfőbb kegyuri jogaikat egyes püspökökkel megosztották, illetőleg felhatalmazták őket, hogy egyházmegyéjökben minden javadalomra vagy egyesekre nevezhessenek ki alkalmas férfiakat. Így hatalmazta föl I. Ferdinand Zabardy Mátyás váradi püspököt. Viszont annak is van nyoma, hogy a pápa is adott ilyen meghatalmazásokat; így Vancsai István esztergomi érsek prænestei bibornokká neveztetvén ki, különös érdemeinél fogva IV. Urbán pápa által felhatalmaztatott, hogy egyházi méltóságokat és javadalmakat adományozhasson.¹²

E kinevezési jogon kívül esnek azonban azon javadal-

mak, melyek akár a püspök szabad adományozása, akár pedig magán kegyuraság alá tartoznak; ezekre nézve csakis a megerősítés joga áll fenn.

A szerzetbeli apátságok és prépostságokra a kinevezési jog szinte a királyt illeti meg, de csak azon három egyén közül, kiket a rend káptalanja a vallásügyi minister által kinevezett biztos — többnyire a megyés püspök — elnöklete alatt a kánonok által előirt szabályok szerint megválaszt. A szent-benedeki fiókapátságokra (tihanyi, bakonybéli, dömölki) a főapát által kijelölt egyént szintén a királyi felség nevezi ki.

*

A magyar királyok ezen kitünő joga azonban a római szék tekintélyének gyarapodásával nem egyszer támadásoknak volt kitéve. Azon hosszas és erős küzdelmek hullámcsapásai, melyek a német birodalmat ostromolták, Magyarországot sem hagyták érintetlenül. A római szék kormánya a XI. és XII. században egymásután erős kezekbe került; tudjuk, hogy az egyház szabadsága biztosításának ürügye alatt az egyház világhuralma és ezzel kapcsolatban a pápák teljhatalmának megállapítása miatt kezdték meg és folytatták VII. Gergely, II. Paskál, III. Coelestin és III. Inceze pápák a német császárok ellen a kétszázados harcot; ennek folyamában hozták meg a «de electione» szóló választási törvényeket, a melyek kifolyása volt az is, hogy a magyar király nevezési jogát is korlátozni akarván, ismételt kísérleteket tettek annak megnyirbálására. Ezen vitályokból szükségesnek tartok néhányat fölemlíteni annak begyözeesül, hogy ezen joghoz királyaink minden időben erős kitartással ragaszkodtak, s azt mai napig teljes épségében fentartották. Sz. István 38 évi uralkodása alatt a pápai szék nem kevesebbszer, mint hétszer üresedett meg s ezen hét pápa közül egy sem volt, a ki a sz. István által az egyházi ügyekben gyakorolt hatalmat korlátozni megkísérelte volna, pedig kezdetben legkönnyebb leendett ezt a római szék részére megtartani, még mielőtt e jog a nemzet örökévé vált. Így volt ez egész Kálmán királyunkig bezárólag; csakhogy a kinevezés a fölszenteltetés eszközlése végett Rómába bejelentetett. Az egy-

ház világoralmát megállapítani akaró nagy pápa VII. Gergely volt az első, a ki a Salamon és Béla fiai: Géza és László közt a trón birtása miatt fenforgó viszályt a sz. szék hatalmának terjesztésére akarván kizsákmányolni, 1074-ben Salamonhoz irt levelében észrevételezte azt, hogy Salamon az országot III. Henrikől mint hűbért fogadta el, holott sz. István ezt «minden joggal és hatalommal sz. Péternek ajánlotta fel» s ennélfogva «Magyarország a római egyház sajátja»; egyszersmind kijelentette a pápa, hogy Salamon csak azon esetben számíthat a pápára, ha az országot a pápa nevében birtoklandja. Megújította ezen felszólamlását VII. Gergely azon alkalmából, midön sz. László ült a trónra, a ki királylyá történt választatását a pápával csak levélileg tudatván, ez Nehemias esztergomi érsekhez irt levelében felszólította a királyt, hogy «az apostoli szék iránti köteles tiszteletnél fogva akarátát és hódolatát alkalmas követek által tudassa». ¹³ Hogy sz. László mennyire figyelmen kívül hagyta a pápa ezen az ország alkotmányába ütköző figyelmeztetését, kitetszik azon számos törvényhöl, melyeket egyházi ügyekben a római széktől függetlenül hozott és különösen III. 15. fejj., melyben kimondja, hogy az, a ki a király törvényeit megszegi, ha ez püspök, akkor a király akarata szerint ítéltessek el.

VII. Gergelynek az egyházi hatalom kiterjesztésében méltó és erélyes utóda lett az 1098-ik évben pápává választott II. Paskál. Kálmán uralkodása alatt 1102-ben a kalocsai szék megüresedvén, arra a király Ugolint nevezte ki. Ez a palliumért Rómába folyamodván, a pápa csak azon esetben volt hajlandó azt neki megküldeni, ha a VII. Gergely pápa által Rómában 1079-ben tartott zsinaton meghatározott esküt leteszi. Mint-hogy azonban ezen eskü az ország alkotmányába ütközött, ebben egyebek közt az foglaltatván, hogy «a római egyházat a világi katonaság által hűségesen segitendem, ha erre föl-hivatni fogok» és a királyi legfőbb kegyuri jog korlátozását is magában foglalta, minélfogva a király ezen esküt eltiltotta. Ugolin a király s az országnagyok véleményére hivatkozva, a pápa kívánságát teljesíthetőnek nem tartotta. A pápa erre Ugo-linhoz levelet intézett, melyben az eskü szükséges voltát magyarázgatja, s többek közt mint a római szék sérelmét sorolja

fel, hogy az érsek előde egy püspököt a pápa tudtán kívül kárhoztatott, ezt pedig a kánonok meg nem engedik; «mit szólnak — írja a pápa — a püspökök áthelyezéséről, a mely nálatok nem az apostoli tekintély, hanem a király tetszése szerint eszközöltetik». Ezen és egyéb «rossz» elkerülése tekintetéből kívántatik az eskü. Azon megjegyzésre, hogy a zsinatokban nincs nyoma az eskü szükségének, az abszolút hatalom teljes birtokában feleli a pápa, hogy vajjon a római egyháznak a zsinatok szabtak-e törvényt s nem-e inkább a római egyház tekintélye által létesültek a zsinatok és nyertek megerősítést. Ugyanazért — kérdi az érseket — a király és az országnagyoknak az esküröli véleményét evangéliumi ítéletnek tartja-e? Vajjon a magyar királynak mondatott-e: és te megtérvén, erősítsd testvéreidet? Minthogy tehát az apostoli szék-től kéri a méltóság jelvényeit, melyek sz. Péter testéről vétetnek, ő is adja jelét az apostoli szék iránti hódolatának és alárendeltségének, mint ezt más püspökök is teszik.¹⁴

II. Géza és a pápa közt már élesebb vita fejlődött ki a püspökök letétele és áthelyezése miatt, melyben azonban a király kénytelen volt egynémely föltételek kikötése mellett engedni. Ugy látszik, hogy a sz. szék nem bizott ezen egyezmény állandóságában, mert már III. István — Kollár szerint III. Béla — által azt követe útján megerősíteni kérte; ezen okmányban a király kijelenti, hogy saját belátásánál fogva, a római egyház bibornokának buzdítására, valamint atyja Géza király iránti kegyeletből a püspökök letétele és áthelyezése fölötti intézkedést, t. i. hogy a pápa és utódainak megkérdezése nélkül püspököket le nem tesz és át nem helyez, megerősíti, és ezt mind maga, mind utódai által megtartatja. Azonfölül a régi szokástól eltávozva, úgy magára, mint utódaira nézve szentesítette a király, hogy a püspökök elhunytával a püspökségekbe világiakat nem helyez, hanem csak egyházi személyeket, a kik egyházaik vagyonából nem fényüzően, hanem csak a szükséghez képest kapjanak élelmet, a többit pedig egyházaik és a püspöki és a kanonoki házak jó karban tartására, valamint a szegények, özvegyek és árvák javára fordítsák. Igéri a király, hogy sem ő, sem utódai ezen vagyonyból saját használatukra ezentul semmit sem fordítanda-

nak, ha csak az ellenség nagy erővel be nem tör az országba, vagy valami más égető szükség ezt nem kívánandja, és ekkor is a püspököket megkérdezendi. Kijelenté a király, hogy a régi szokástól eltérőleg, ezentul a királyi nevezéstől függő prépostok és apátok az ő méltóságaik és javadalmaikból — kivéve, ha valami bűn miatt törvényesen elmarasztalva lesznek — letétetni nem fognak.

Ezen közjogilag nevezetes okmányból a következők tetszenek ki:

1-szor, hogy királyaink már azelőtt is gyakorolták azon jogokat, melyekről most a pápa iránti tiszteletből lemondottak, és hogy azelőtt a pápák ezen jog miatt föl nem szólaltak, csakis VII. Gergely kezdette ellenjogait feszegetni.

2-szor, hogy a legfőbb kegyuri jogok gyakorlása az egyház alkotmányaiiba nem ütközött, mert ez esetben királyaink azokat nem gyakorolhatták volna.

3-szor, hogy sem II. Géza, sem III. Béla a püspökök át-helyezésének vagy a javadalomtöli megfoszthatásnak jogáról föltétlenül le nem mondtak.

4-szer, hogy ezen okmány szerint a király nem valamely visszaélés folytán gyakorolt jogról — mely ez esetben nem is leendett jog — mondott le, hanem királyaink által mindenkor élvezett és gyakorolt jogot engedett át a pápának (*domino papae Alexandro noscitur concessisse*).

Alighogy lecsillapult ezen viszály s már is új keletkezett a király és Sándor pápa közt a spalatói érseki szék betöltése miatt. A spalatóiak ugyanis csak imint kerülvén a magyar király jogara alá, a pápa támogatásával önmagok választottak metropolitát, míg a király a saját jelöltjét ültette az érseki székbe, daczára a pápa közbenjárásának.¹⁵

Mellőzzük bővebb ismertetését az Imre király és III. Incze pápa közt a vérfertőzéssel vádolt Kalán pécsi püspök ügyének, a kit a pápa a király követelése ellenére székéből kimozdítani nem akart; inkább foglalkozzunk azon esettel, mely III. Inczének Imre királyhoz intézett levele szerint a következő: A pápa értesülése szerint Boleszlav váci püspök kano-nokjaival együtt az estéli isteni tiszteletet tartván, a király a templomba ment s ott a kincstár kulcsait magának átadatni,

a püspököt pedig a templomból távozni parancsolta; midőn pedig a püspök az engedelmességet megtagadta, a király a zárat feltöretni rendelte és a püspököt megtámadván, az oltár legfelsőbb lépcsőjéről a padozatra vonszolta s a templomból kivezettette, a templom kincseit pedig, a püspök magánvagyonával együtt, melyet az egy általa alapított rendháznak szánt, elfoglalta. Miután pedig a püspök e miatt a megszentelt templomban az isteni tisztelet tartását tiltotta, a király megtiltotta a püspök részére a tizedkiszolgáltatást, a püspök követeit pedig szemvesztés büntetésével fenyegette, ha az országból távozni s a pápa előtt panaszt emelni merészkednének. A pápa tehát inté a királyt, hogy az elkövetetteket tegye jóvá, különben ellene és országa ellen az egyházi fenytéket fogná alkalmazni. Hogy mit felelt a király, vagy mikép intézkedett ezen pápai irat folytán, nem tudjuk, annyi bizonyos, hogy a váczai püspök elleni eljárás az ő hűtlensége miatt történt, mert azon időben több püspök András mellé pártolt, a kiket e miatt úgy III. Incze, mint előde Coelestin is egyházi fenyték alá vont. Föl kell említenünk a következő esetet is 1202-ből. Imre ugyanis III. Incze pápához irt levelében, de küldöttjei által is kijelentette, hogy a kir. apátságok és prépostságok a vagyoni dolgokban a királyhoz, a lelkiekben pedig a pápához tartoznak *minden közbenső beavatkozás nélkül*. A pápa 1203 máj. 5-ről az esztergomi érsekhez irt levelében kijelenti, hogy miután az érsek szerint az egyházi jurisdictio hozzá tartozik, ezen jogában őt megerősíti. A király ezen pápai intézkedést egykedvűleg el nem hallgatta, hanem megírta neki, hogy ha Jób érsek hozzá fog járulni legatiót vagy mást kérvén, a mi az országban elégedetlenséget okozna, azt ne teljesítse a pápa, mert ha őt követté kinevezné, azt a király el nem tűrné.¹⁶

Imre király uralkodásának alkonyán az esztergomi érseki szék üresedésbe jöven, midőn II. Endre a trónra lépett, ezen székre neje Gertrud fivérét Jánost a kalocsai érseket nevezte ki, a kiben a kanonokok is megnyugodtak. Ezen kinevezés visszatetszést szülvén a segédpüspökök közt, a kik Kalán pécsi püspököt óhajták, a király is megváltoztatta szándékát s Kalánt nevezte ki és kérte a pápa által megerős-

síttetni. De a pápa ezen kinevezést nem fogadta el, hanem «a püspökök választásáról» legújabbán hozott kánonokat kívánta Magyarországon is érvényesíteni és azért a királyhoz intézett levelében kijelentette, hogy ezen kinevezést, mely «a szabályszerű rend figyelmen kívül hagyásával parancsunk formája ellen» történt, jóvá nem hagyja és nehogy az érseki szék továbbra is betöltetlenül maradjon, megparancsolta az esztergomi kanonokoknak, hogy kánonszerű választást vagy egyértelmű kívánalmat (postulatio) terjesszenek elő, mit ha egy hó leforgása alatt nem eszközölnének, akkor kötelessége és apostoli teljhatalmánál fogva ő fog gondoskodni alkalmas pástorról. Ezekután az történt, hogy azok, a kik a kalocsai érsekben megnyugodtak, újra ezt kívánták, akik pedig a pécsi püspökökhöz szítottak, ezt kérelmezték. A pápa ily körülmények közt kijelentette, hogy egyik fél kívánalmát sem teljesíti és ekép az esztergomi szék betöltése reá tartozik, de minthogy az ország személyeit nem ismeri, idegent pedig nem akar behelyezni, annál fogva a kalocsai érseket, akiben — habár különböző idöben — mindnyájan megegyeztek a kalocsai érseki szék kötelékétől felmenti és szabadságot ad neki az esztergomi érseki székbe átmenni.

Ezen áthelyezés újabb vitás ügyet szült; ugyanis a király a megüresedett kalocsai székbe Bertoldot, babenbergi prépostot János érsek ifjabb fivérét s így a királyné testvérét is kívánta kinevezni. A megerősítésért a pápához járulván, ez a királyhoz intézett levelében elmondja, hogy miután ő a prépost koráról és tudományáról bizonyosságban nem volt, a salzburgi érseket utasította, hogy ezek tekintetében vizsgálatot eszközöljön, kijelentvén a királynak, hogyha Bertoldban csak elégséges tudományt és a püspöki szék elnyeréséhez megkívántató, habár nem is teljes, de legalább megközelítő kort találand, akkor a király kívánságának eleget teend. Az érsek a kalocsai érsekség két segédpüspökével vizsgát tartván, azt találta, hogy ő az olvasásban, az olvasottnak saját nyelvén megmagyarázásában és a grammatikai szöfűzésben járatos; egy katonának, Bertold tanítójának, esküje szerint pedig 25 éven túl volt és e kornak testi termete is megfelelt. Minthogy azonban a prépost ugy az egyházi jogban, mint a szónoklat-

ban igen gyenge volt és életkora is nem volt megfelelő, ezen hiányokkal pedig a lateráni zsinat határozata ellenére senki sem választható meg, a pápa a király kivánságának eleget nem tehetett, hanem felhívta a királyt, hogy a nevezett prépostot a theologiai és a kánonjogi tudományokban műveltesse ki, hogy így idővel annak előmenetele eszközölhető legyen. Mindezek daczára is a király szándékát meg nem változtatta, hanem nevezett sógorát a kalocsai érseki javadalomba helyezte, nem tekintve a pápai consecratio hiányára, melyet az négy éven át meg sem kapott.

IV. Béla alatt sem szüneteltek a kir. legfőbb kegyuri jogok miatti kérdések. Sándor váradi püspök halála után a káptalani tagok fele szavazatával az előkelő Osl nemzetségből származó Benedek esztergomi kanonok választott meg, kit IV. Béla király is támogatott; de IX. Gergely pápa Primogenitust, az ő alszerpapiját akarta behelyezni; mindennek ellenére Benedek iktattatott be s a királyi leveleken is ő szerepel mint váradi püspök, ámbár a pápa őt még Primogenitus halála után sem akarta elismerni. Hogy sokszor mennyire személyes érdekek vezették a sz. székét ezen ellenkezéseiben, kitetszik ez esetből is, mert a tatárok pusztítása után Benedek a győri káptalan által egyhangulag püspökké választván, e székben őt IX. Gergely utódja IV. Incze már «élénk dícséreték közt» megerősítette.¹⁷⁾

Örökké emlékezetes marad azon erélyes fellépés, melyet az országnak a tatárok általi teljes feldulása után az ország újjáalkotásának nehéz gondjai között is a királyi jogok védelmében a római szék ellenében IV. Béla királyunk kifejtett. A Sajó melletti gyászos emlékü ütközetben Mátyás esztergomi, Ugolin kalocsai érsekek, György győri, Rajnold erdélyi és a nyitrai püspök más főpapokkal együtt elvérezvén, az üresedésbe jött főpapi állások betöltése főgondjai közé tartozott a fáradhatlan királynak. Nem is késett ezeknek általa történt betöltését a pápának tudtul adni s tőle a választottak consecratióját kérni. IV. Incze pápa azonban a már említett választási szabályzatra hivatkozva, úgy tüntette fel a dolgot, mintha nem a király, hanem a káptalanok választottak s kérték volna a választottak megerősítését, azért nemak irány-

hoz, hanem a káptalanokhoz intézte leveleit, feloldván a győri püspökké postulált nagyváradai püspököt ezen püspökség köteleke alól s megengedte, hogy győri püspök lehessen; a kalocsai érsekké választott fehérvári prépostot és az esztergomi érsekké választott váci püspök választását apostoli tekintélyével megerősíté és mindnyájoktól a sz. szék iránti hűségi esküt az általa átküldött minta szerint kivenni s aláírottan magának megküldetni rendelte. Ezen levelek szerint a magyar királyi jogok két oldalról sértettek meg, ugymint a király választási jogának el nem ismerése, és a hűségi eskü követelésé által. Nem szenved kétséget, hogy ezen vizály — habár a vonatkozó okmányok még napfényre nem kerültek — a magyar királyi jogok sérelmének orvoslásával fejeztetett be, mert már a következő évben, 1245-ben, a király panaszt emelt a pápánál azon okból, hogy habár *«az ország régi és mindenkor megtartott szokásánál fogva a püspökök választásánál a királyi beleegyezés kívántatott meg»*, mégis a veszprémi kanonokok ezen szokás ellenére az ő jóváhagyását ki nem kérve Zeland mestert, kanonoktársukat választották püspökké.¹⁸ A pápa ennek következtében a kalocsai érsekhez írva kijelenti, hogy ő az annyi megpróbáltatással sujtott király iránt atyai érzelmekkel viseltetvén, annak javát előmozdítani akarja, s azért megparancsolta az érseknek, hogy a panaszok miben léte iránt vizsgálatot tartván, neki az eredményről intézkedés végett jelentést tegyen.

Alig mult el ezen vizály s máris újabb és elkeseredettebb kezdődött. Vancsa István, kit a tatárpusztítás után maga a király szemelt ki különös kegyből a váci püspökségből esztergomi érsekké, megfélekedvén a kir. kegyekről már Zeland választásánál is a kir. jogok megrövidítésére törekedett, most pedig a pápa által praenestini püspökké és bibornokká nevezetvén ki, a király a megüresedett esztergomi székbe Benedek kalocsai érseket kívánta behelyezni. Azonban Vancsa tanácsára, ki az esztergomi érseki javadalmat is megtartani kívánta, a pápa ismételten megtagadta beleegyezését. Akkor a király a pápához levelet intézett, melyben kiemelve Benedek érdekeit, őt ismét az egész ország kívánságára megerősíttetni kérte, egyuttal azonban kijelenté, *«hogy sem ő, sem az esztergomi*

káptalan, sem az ország nagyjai, sem az ország többi emberei másba bele nem egyeznek; és bárki is és bármily méltósággal fényeskedő (célzás Vancsa érsekre). ha mindjárt maga az angyal volna is, ki mást javasol. annak semmi esetre se higgyen». A pápa azonban harmadszor is ellenkezett, mire a király a Nyulak szigetéről 1250 quinta idus maji a pápához intézett hosszabb előterjesztésében mindenekelőtt sajnosan felpanaszolván azt, hogy valakinek hamis és ellenséges indulatu besugásai miatt az ő legigazságosabb és tisztességes kérelmei érdemtelenül visszautasítatnak s ezek miatt Benedek érseknek az esztergomi érsekségre az egyház, az egész ország papsága és a nép egyértelmű és mintegy sugallatszerű választása tárgyában meg nem hallgattatott, s hogy e miatt zavarba jött, sőt pírulnia is kell; felhozta a király azt is, hogy már elődei is mily nagy érdemeket szereztek magoknak a kath. egyház irányában, ő pedig a kunok megtérítése és a ruthenoknak az apostoli szék engedelmessége alá való visszahozása által; kéré a pápát, «hogy a törvényesen tett kívánalomnak engedjen, mivel ellenkezőleg nemcsak az ő (a király), hanem az isten akaratának fogna ellenszegülni, minthogy az egész papság, a nagyok és a nép, a szegények és gazdagok Benedeket kívánják, már pedig a nép szava isten szava».

A pápa erre sem hajolt, ennek oka pedig az volt, mert a praenestini bibornok nem türhetvén az olasz éghajlatot, az esztergomi érsekségbei visszahelyezését kérte a pápától. A pápa — bár kelleetlenül — engedélyt adott neki az esztergomi egyházbai visszatérésre, de oly feltétel alatt, hogy azon évi mindszentek napjáig az esztergomi érsekség birtokába lépjen, ha ez addig meg nem történik, akkor akár ezen határnap előtt, akár utána szabadjon neki visszatérni az apostoli székhez. Ugyanezen alkalomból a káptalanhoz intézett levélben pedig azt mondja a pápa, hogy a bibornoktársak tanácsából és különös kegyelemből Vancsának az esztergomi érsekséget adományozza, intvén a káptalant és parancsolván neki, hogy őt szívesen fogadja s neki engedelmes legyen. A királyhoz intézett levélben pedig — tudtván intézkedéseit — kéri a királyt, hogy a pápa és az apostoli szék iránti tiszteletből az érseket szívélyesen fogadja. A pápa kívánsága azonban nem

teljesült, mert az esztergomi egyházmegyei névtár szerint 23-ik érsek II. István (Vancsa) mester volt 1247 jul. 7 től egész 1252. novemberig; ettől fogva két éven át vagyis 1254 végéig üresnek van írva az érseki szék, mint a mely idő alatt a fennebbi vitály tartott; 1254-ben pedig már II. Benedek foglalta azt el a király kinevezése folytán, miben a pápa is megnyugodott. Vancsának a pápa a csallóközi tizedeket és az esztergomi érsekség jövedelméből évi 300 márka ezüstöt utalván ki.¹⁹

IV. Béla uralkodása alatt ugy látszik folytonos viszálykodások voltak a pápai székkal. IV. Kelemennek 1266. január 21-ről a királyhoz irt leveléből²⁰ kitetszik, hogy Béla Timót zágrábi püspököt, a kit mind ő, mind előde Urbán pápa ajánlott a királynak, ez mint alacsony származásu és kevésbbé művelt embert elismerni vonakodik; az ország nagyjai is irtak a pápához e miatt, kiknek levelét azonban a pápa a bibornokok előtt fel nem olvastatta, «mert csupa valótlanságot tartalmazott»; kijelenté tehát a pápa, hogy Timót ügyét el nem ejtheti. Ennek daczára a király 1266 ápr. 27-ről ujra irt a pápának, kijelentvén, hogy a pápa Timótot nem pártolná, ha a besugók által meg nem tévesztetett volna; ugyanazon évi jul 4-ről a pápának az esztergomi érsek és Timót püspökhöz irt leveléből kivesszük, hogy a pápa engedett a királynak, mert tudatja, hogy a zágrábi püspökség ügye egyéb módon elintéztetvén, zágrábi püspökül Farkas mestert, fehérvári prépostot és kir. alkorklátnokot erősíti meg. Ugyancsak Kelemen 1267. február 11-ről Demeternek kalocsai érsekké történt választását veti vissza; de leghosszabban tartott az esztergomi érseki szék betöltése iránti viszálykodás. Ugyanis II. Benedeket még Béla király idejében a Churla nemzetségből származó Fülöp követte 1265-től 1272-ig, ennek halála után rövid székiüresedéssel II. Miklós következett, a ki azonban pápai megerősítést nem nyervén, csak választottnak iratik s négy havi széketöltés után majdnem egy évi üresedéssel III. Benedek mester ismét csak mint választott, tehát a pápa által meg nem erősített érsek fordul elő a névtárban; ennek három évi birtoklása után II. Miklós ismét visszahelyeztetett; de ez többszöri idézésre sem jelenvén meg Rómában és a káptalan által időközben választott Péter veszprémi püspök

sem fogadtatván el, nehogy a további széküresedés az egyház hátrányára váljék, a pápa kijelenté, hogy «ezuttal a szék betöltését az apostoli széknek tartjuk fenn», Fülöpöt pedig apostoli követül az országba küldé, hogy az érsekség minden javait és jövedelmeit foglalja le a jövő érsek számára. Majd másfél év után ismét egy éves üresség állt be, mely idő alatt a pápai követ adminisztrálta az érsekséget, míg végre Lodomé de genere Monoszló 1279 jun. 13-án Nagyváradról a pápa által az esztergomi székbe áthelyeztetett, s ezt IV. László királynak is megírta, felhíván őt, hogyha az érsekség birtokából valamit elfoglalt, azt Lodomérnak adja vissza. Lodomé 1298-ig ült az esztergomi székben²¹, utána ismét 1298—1303 Gergely mint választott fordul elő az érsekek sorában.²² Ezen gyakori változásoknak okát — habár az erre vonatkozó okmányaink hiányoznak — nem lehet másban keresnünk, mint a szt. székkeli vitákban, a mely vélekedésünk alapjául szólnak a következők:

IV. Béla halála után fia V. Istvánnak két évi rövid uralkodása következett s ugyanez évben halt meg Fülöp érsek is. Ekkor IV. László lépven a trónra, mindjárt kezdetben kitérték a villongások az érseki szék betöltése végett. László ifju korá, a kunokkal, s különösen a nökkeli szabadabb társalkodása, ebből folyólag az uralkodói gondok elhanyagolása s a minden oldalról lábra kapott féktelenség következtében a világi, de főleg az egyházi kormányzatban beállott rendtelenség III. Miklós pápát arra bírta, hogy Fülöp firmani püspököt mint az apostoli szék követét Magyarországba küldje, azon utasítást adván neki, hogy a királylyal, az országos férfiakkal, egyháziakkal s minden rangú és rendü világiakkal tárgyalásokba bocsátkozzék mindazokra nézve, melyek «az isteni tisztelet, az apostoli szék tekintélye, az egyház szabadságának helyreállítása, a kir. tekintély megerősítése, a köztisztesség helyreállítására stb. vonatkoznak. László az apostoli követ küldését zokon vette, később azonban mégis tárgyalásokba bocsátkozott vele s ezek következtében 1279-ik évben a koronája alá tartozott minden országokhoz kibocsátványt intézett, melyben következőket mondja: «Sz. István példáját kívánván utánozni, a kunokat is a keresztség által a hit

egységében kívánja egyesíteni Fülöp pápai követ közreműködésével» s azért ünnepélyesen megígérte, és megesküdt, hogy a katolikus hitet és az egyház szabadságát megtartandja és megtartatja minden országaiban és hogy kir. szent. elődei- nek intézkedéseit és törvényeit, azoknak jó szokásait, valamikép mindazt, a mit elődei a koronázás alkalmával esküvel fogadtak, sértetlenül megtartandja; végre, hogy Fülöp pápai követnek az eretnekek elnyomása és az országbéli kiűzésére nézve egész hatalmával segédkezendik. Továbbá megesküdt, hogy a katolikus hitet és az egyház szabadságát, valamint a keresztények és kunok állapotát szabályozó 9 törvényt valósággal végrehajtandja, megtartandja és alattvalói által is megtartatja, végre hogy az alábbi czikkeket, melyek a hit-egységére vonatkoznak, s a melyekhez Uxne és Tolon kunfőnökök önmagok és a kunok nevében hozzájárultak, hűségesen megtartandja; ezen czikkek a következők:

az összes kunok, minden kor és nem szerint felveszik a keresztiséget, felhagynak a bálványok tiszteletével és minden pogány szokásokkal, elhagyják sátraikat és keresztény módra házakban fognak lakni és magokat mindenben a keresztény szokások és erkölcsökhöz alkalmazni. Ezeken felül az országban és a hozzá tartozó részekben minden kegyetlenségektől és emberölésektől, a keresztények lemészárlásától tartózkodni fognak; a kun főnökök saját és megbizóik nevében lemondanak minden monostorokról, egyházakról, ezek javairól és készek azokat visszabocsátani. Megígérte a király, hogy a mit a pápai követ a legközelebb összehivandó gyűlésen a keresztény hit terjesztése, az egyház szabadsága, a kir. szék fényének emelése és az ország békéje érdekében rendelő- nek találand, elfogadja és megtartandja és hogy a kunokat is szükség esetén fegyverrel is ezek megtartására kényszeríteni fogja²³. Ez azon nevezetes okmány kivonatilag, melyben a király előre megesküdt oly határozatok megtartására, melyeket nem ismert. Ezen gyűlés 1279. augusztus és szeptember hónapokban Budán meg is tartatott, s annak tárgyunkra vonatkozó határozataiból egynémelyeket ide iktatunk; Minthogy sokak állításából az apost. követ annak jött tudomására, hogy sok egyházban, monostorban és egyéb

egyházi javadalomban az egyházi személyek szabad és törvényes beleegyezés nélkül, a kiket pedig egyedül illet meg a választás, a kánokok ellenére világi hatalom által helyeztetnek be, rendeljük, hogy *bárminő tekintélyi vagy állásu világi az egyházi javadalmakba senkit becsempészni ne merészeljen*, érintetlenül fentartatván az illető valódi kegyurnak joga, a mint ezt az egyházi kánonok rendelik; *mindazok, a kik a világiak kezéből ily javadalmakat elfogadnak, tőlök kérelmeznek, azok az egyházból kiközösítés alá esnek*. Továbbá elültjük, hogy az alsóbb fokú prelatások a püspökök, ezek az érsekek, a metropoliták pedig az apostoli szék engedélye nélkül az ingatlan vagyont elidegenithessék; ismét: rendeljük, hogy az elhunyt püspökök és az alsóbb fokú világi és szerzetesi főpapok, a rendbeliek és az üresedésbe jövő egyházak javait bárminő magas méltóságú világi ember semmiféle ürügy alatt el ne foglalhassa.

A zsinat ezen határozmányai, melyek a királyi kinevezési jog megsemmisítésére voltak irányozva, valamint a megüresedett egyházi javaknak a koronára való visszaszállását hiúsították volna meg, s általában véve a kegyuri jognak oly értelmezést engedtek, melyek a fennebb említett újabb kánonoknak megfelelnek ugyan, de a melyeket a mi királyaink magukra nézve érvényeseknek soha el nem ismertek, maguk ellen zúditották az ország közvéleményét s valószínűleg ennek hatása alatt történt, hogy a király a zsinatot, mielőtt az működését befejezte volna, szétoszlatta, Fülöpöt pedig az országból kiűzetni rendelte.²⁴

III. Miklós pápa ezek hallatára még ugyanazon év végén terjedelmes és hizelgésekkel teljes levelet intézett IV. Lászlóhoz, melyet — habár ismétlésekbe bocsátkozunk is, — történelmi nevezetességénél fogva szükségesnek látunk megismertetni. A pápa felsorolván mindazon bajokat, melyek az országban a keresztény egyházat és híveket fenyegetik, kijelenti, hogyha állása és a mindenfelől felmerülő ügyek intézése megengedné neki, személyesen jött volna az országba, hogy a királyt és a népet személyes jelenlétének befolyásával és a lelki kegyelmek kiosztásával megóvna a veszedelemtől. Ezen okok miatt azonban maga helyett Fülöp firmani püspököt, mint a béke angyalát küldi apostoli követkép, hogy ő mind-

azt, a mi istennek tetsző s az országnak és királynak üdvére szolgál, megismerjén, előmozditsa. Biztosítja a királyt, hogy atyai indulatokkal szól hozzá, hogy javát óhajtja s örvend jó sikereinek és hogy atyai intelmeivel és fenyegetéseivel olykor csak azért él, hogy cselekedeteiért bünbánóvá válván, isten előtt kedves, neki pedig választott fia legyen. Ezek előre bocsátásával felemlíti a pápa, hogy habár nem tetszett neki, hallván, hogy a király a pápai követnek az országbai jövetelét megengedni nem akarta, később azonban örvendő hallá, hogy magát a követ intelmeihez alkalmazta és az evangéliumra megesküdü, miszerint a keresztényeket a kunok uralma alól felszabadítandja, a kunokat állandó lakhelyekre szorítandja, a megkeresztelteket a bálványok lerombolására szorítandja, olyakat, kik kiközösítéssel sujtattak, vagy hitetlenek, kir. hivatalnokokká vagy az udvarhoz nem alkalmazand, és hogy úgy ő maga, mint a kunok, elhagyván a pogány szokásokat, magokat a keresztény szokásokhoz, ruházathoz és hajviseléshez alkalmazandják, hogy a kunok által elfoglalt egyházakat és monostorokat visszaadatja, az eretnekeket visszaterítendi és más az ország javára czélzó intézkedések fogantatására az oltár előtt a keresztre ismételten *magyar módra* kir. hittet megesküdü. Midőn pedig a pápa mindezek fogantatását várná, ezek be nem következtek, habár a kunok mindezeket, annak kivételével, hogy szakállaikat leborotválják és hajokat rövidre nyíratandják, elfogadták. És habár belátván a király, hogy súlyosan vétkezett, midőn esküjét meg nem tartva, ígéreteinek beváltását halogatta és beismerte, hogy e miatt az ország méltán vettetett egyházi tilalom alá, mindamellett mégis, nem tekintve esküjére, a követnek nem engedelmeskedett, sőt tőle a hozzá csatlakozó főpapokat is fenyegetésekkel és büntetésekkel elidegeníteni törekedett. Mi tehát — folytatja a pápa — nehogy elhanyagolni látszassunk kötelességünket, habár még a kir. követek hozzánk meg nem érkeztek is, a te és országod üdvéről eleve gondoskodni kívánunk. Azután édes szavakkal figyelmeztetvén a királyt, hogy viselkedése minő sérelmével történik a királyi névnek és tekintélynek, az egyháznak és az országnak, melynek annyi érdemei vannak a kereszténység körül, s a mely annyi hősöket nevelt

az egyháznak, azt mondja, hogy a katolikus hit iránti kötelességénél fogva és a király és az ország javára, ha szükség leend, nemcsak lelki, hanem világi fegyelmeket is alkalmazand, inti a megtérésre és arra, hogy a római szék követében a pápa személyét tisztelje, annak engedelmeskedjék, intézkedéseiben megnyugodjék és az elkövetetteket tegye jóvá.

A királyt a pápa ezen levele megindította, mert 1280-ban iratot intézett a koronája alatti összes országokhoz, melyben tudatja, hogy ifjui felhevülésből és némelyek rossz tanácsai által félrevezetve s azon vélelemben, hogy a zsinat az ő sérelmére tartatik, súlyos büntetés terhe alatt parancsolta meg a budavári polgároknak, hogy a firmani püspök által megtartott zsinatra összegyűlt papokat a várból zárják ki s oda senkit se bocsássanak be és hogy azoknak és hozzátartozóiknak élelmet ki ne szolgáltatassanak; a pápai követ szelidsége által azonban az ellenkezőről győzetvén meg, minthogy a bűnök alamizsnálkodás által enyhíthetnek, azért a követ parancsára 100 márka ezüstöt rendel örök időre, utódai által is fizetendő, melyen a szegények, szükölködők és betegek számára az országban, ott, a hol a pápai követ rendelendi, menház építtessék.

IV. Lászlóban azonban teljesen hiányzott az állhatatosság erénye, a következő év már ugyanazon vétkek fertőjében találja őt, melyek által nemcsak a sz. székkel hanem országa jobbjáival is üsszeütközésbe jött. A pápai követ átokkal sujtja őt és makacsul ragaszkodik a budai zsinat határozataihoz. László ellenben — s ez dicsőségére szolgál — III-ik Miklós pápa folytonos zaklatásai daczára is védi kir. jogait s ezek szakadatlan sértegetéseit III. Miklós utóda IV. Márton pápa előtt fel is említi. Erre a pápa szelidebb hurokat kezdett pengetni; figyelmezteti a királyt, hogy szent elődöktől származik, tehát azok nyomdokait kövesse, a katolikus hitet teljes meggyőződéssel vallja, az idegen szokásokat a ruházatban is hagyja el, a rossz tanácsadókat távoztassa el, az igazak tanácsait kövesse. Hogy pedig a király az apostoli széknek irántai jó akarataról meggyőződjék, kijelenti a pápa, hogy nincs szándékában a kir felség jogait megsérteni, vagy vele fondor-

kodólag bánni, hanem inkább mint legkedvesebb fiát apostoli kegygyel védelmezni.

A pápai szék IV. Lászlóvali hosszú harczának véget vetett a király 1290-ik évben bekövetkezett erőszakos halála, de nem egyszermind az országgali harcznak. Mert a pápa a magyar trónra nem III. Endrét, hanem Martel Károlyt kívánta ültetni, a kit követe által meg is koronáztatott magyar királylyá. De minthogy őt sem az országnagyok, sem különösen Lodomér eszt. érsek mint nem általa koronáztatat²⁵ Magyarország királyául, sem pedig a pápa azon jogát, hogy Magyarország királyt adhasson és koronáztasson, el nem ismerték,²⁶ a szent szék meg nem szünt szítani a király ellen az ellenségeskedés tüzét; midőn pedig 1298-ban Lodomér érsek meghalálozott, a pápa (már VIII. Bonifác) és a király közt az érseki szék miatt új viszály keletkezett. Lodomér halála után kétségtelenül Endre befolyásával a káptalan által Gergely fehérvári prépost választatott érsekké, a király pedig őt alkanczellárjává nevezte. Mivel a római szék III. Endrét királynak el nem ismerte, követe által az ország nagyjait is ellene izgatta. Ezek azonban Gergely kivételével Pesten országgyűlésileg összejöven, kijelentették, hogy Endrét ismerik az ország természetes urának. Gergely tehát a római szék pártosaihoz szegődött, bizonynyal azért, hogy a pápa által is megerősítessék az érseki székben; valóban a pápa őt 1299-ben az esztergomi egyháznak procuratorává nevezte a szent szék tetszéséig s egyszersemind fehatalmazta őt, hogy az ellenpárton levőket egyházilag fenytse meg. Az ország azonban röviden végzett Gergelylyel, hűtlenségbe esettnek nyilvánítván, az érseki szék a király által megüresedettnek jelentetett ki; a többi egyháznagyok szinte nem ismerték el őt az érseki szék adminisztratorának. Az ügy kiegyenlítése végett a király országgyűlést hívott össze, melyben a király az ügyet a főpapok és más jeles férfiak megítélése alá bocsátá; de Gergely se személyesen, se meghatalmazottjai által meg nem jelent, sőt a főpapokat Veszprémbe azon kijelentéssel hívta össze, hogy ha neki az engedelmességet megtagadják, egyházi átokkal fognak sújtatni. Ekép a kibékülés lehetetlenné tétetvén, az országgyűlés elhatározta, hogy őt úgy az egyházi, mint a világi hatalomtól meg-

fosztja, s minden intézkedéseit, mint nem az apostoli széktől eredetteket, semmisenek nyilvánította,³⁷ a király pedig az esztergomi várat minden népeivel együtt, melyek az érsekséghez tartoztak, Jaroslaw (Iroslav) és Barbo grófoknak kezelésére bízta.

Nevezetes ezen ügy azért is, mert úgy Imre váradi püspök, mint Miklós mester az erdélyi egyház kanonokja, az első a király, a püspökök és főurak, utóbbi Péter erdélyi püspök nevében a szent székhez felebbezett a miatt, hogy Gergely vál. esztergomi érsek a kibékítés végett összehívott országgyűlésen meg nem jelent, magát pápai követül viselte, a lázadókkal tartott és Péter erdélyi püspököt minden ok nélkül kiközösítette. Megjegyzendő, hogy a pápa is óvakodott öt valószínű esztergomi érsekké kinevezni, hanem csak adminisztrátorrá s hogy VIII. Bonifác is, midőn a kalocsai érseket, a miért Venczelt megkoronázta, megróttá, mivelhogy a koronázás az esztergomi érsek jogköréhez tartozik; 1301 október 17-ről kelt levelében Gergelyt szinte csak választott esztergomi érseknek nevezi.

A Venczel — Károly Róbert közti időszakban felmerült pártoskodás az egyházi téren is sok szabálytalanságot idézett elő. A pápa azon ürügy alatt, hogy ha az esztergomi és kalocsai érseki székek alkalmas személyek által töltenének be, az ország könnyebben és jobban lenne átalakítható (t. i. Károly Róbert érdekében), a pápai követhoz intézett iratában az üresedésbe jött kalocsai érsekség betöltését is «ezuttal» az apostoli székek tartotta fenn. Ugyanez időben XI. Benedek zágrábi püspökké traguri Agostont nevezte, kit ilyenül a magyarok elismerni nem akartak. S midőn bajor Ottó is rövid uralkodás után az országból távozni volt kénytelen: Gentilis bibornok apostoli követ ujitott erővel fogott hozzá, nemcsak hogy Károlyt a magyar szent koronával megkoronáztassa, hanem hogy a budai zsinatnak határozatait — még ujjakkal is megszorítva — elfogadtassa. Károly Róbert a pápa iránt érzett halálból a királyi jogok csorbitása miatt fel nem szólalt, az országban dult pártoskodás pedig a Gentilis cikkelyeivel foglalkozást meg nem engedte, így történt, hogy azon időben a főpapok választása több egyházban a többször említett budai zsinati és a Gentilis-féle cikkelyek értelmében

a királyi jogok figyelembe vétele nélkül eszközöltetett. De még Károly sem kedvezett feltétlenül az egyháznak. Tudomásunkra van több eset, hogy a király az egyház javait országos célokra elfoglalta, a mi miatt a püspökök a pápánál panaszt is emeltek, ki azután Csanád esztergomi érseket bizta meg, hogy az ügyben vizsgálatot tartson.

I. Lajos királyunk uralkodása sem mult el a nélkül, hogy a pápai székkal a királyi jogok miatt összeütközése ne lett volna. 1347-ben az esztergomi érsekségből a Kárpátok aljai terület egy részét ki akarta szakítani s abból a szepesi püspökséget alakítani, mi végre a szt. Mártontól nevezett szepesi prépostsági egyházat székesegyházzá emelte, Szepesfalut várossá tette, az új püspökség határait kijelölte s a püspöki asztal ellátására szolgáló jövedelmeket meghatározta, kérvén a pápát, hogy mindezekhez megegyezését adja. VI. Kelemen pápa a pécsi püspököt küldötte ki, hogy meghallgatván az esztergomi érseket és minden érdekeltet, jelentést tegyen neki, hogy a kijelölt terület elégséges lesz-e az új egyházmegye alakítására, valamint a meghatározott jövedelmi források a püspök ellátására. Péterfy szerint az új püspökség felállítása az esztergomi érsek ellenzésén szenvedett hajótörést; valószínűbb azonban, hogy a királyt feltett szándéka kivitelében a Johanna elleni olaszországi hadjárat akadályozta meg.

Még más összeütközést is feljegyzett a történelem Nagy Lajos és XI. Gergelyről. A király ugyanis a pannonhalmi apátságot a lengyel uralkodóház egyik tagjának adományozta, a pápa ezt ellenezvén, Erzsébet királynéhoz intézett levelében kérdi a királynét: «Ha vajjon kívánatos-e az egyházra nézve, hogy minden egyházi méltóságok és javadalmak nem a szent szék, hanem a fejedelmek által adományoztassanak; ezt nem a kath. királyok, hanem a tyrannusok cselekszik»; «gondolja meg a királyné — folytató a pápa — hogy ha ő a király minden kívánságait teljesitené, mire vezetne ez?» Azért kérte a királynét, hogy a királyt az ellenkezőre birja, de Lajos nem változtatta meg akaratát.

A magyar királyi jogoknak a pápák által — mint eddig láttuk — szakadatlanul megkísérlett megszorítása birhatta reá Zsigmond királyt, hogy az ügyet a konstanczi zsinat elébe

vigye, mely királyainknak szabad kinevezési jogát a korona egész területére elismerte.²⁶

A pápák azonban nem nyugodtak, hanem minden alkalmat megragadtak és ürügyet felhasználtak a magyar korona már akkor is ötödfél százados jogának elhódítására, a mi azután minden viszályok legnevezetesebbikét hozta létre. Alkalmat erre a következő eset szolgáltatott. A várnai csatában I. Ulászló királyal együtt elesett a nagyváradi püspök is. Hunyady János mint az ország kormányzója Jánost nevezte püspökké s kérte Rómában annak megerősítését. A pápa azonban a kormányzó e jogát elismerni vonakodott. Hunyady úgy a pápához, mint több bibornokhoz írt leveleiben felemlítvén, hogy a választás az egész ország által helyeseltetik s hogy a török berohanásának nagyon kitett azon vidéken, a hol az üresedésbe jött püspökség birtokai immár nagyrészben el is foglaltattak s maga az egyház is majdnem romban hever, a rend és béke helyre állítása tekintetéből a püspöki szék mielőbbi betöltése szükséges, hivatkozva a kereszténység körül tett saját érdemeire is, kérte a pápát intézkedéseinek jóváhagyására. A sz. szék engedett is a kormányzó akarátának. De csak nagyon rövid tartamu volt a sz. székkeli béke, mert már a következő évben vagyis 1446-ban újra fellángolt a régi viszálykodás. A kormányzó a zágrábi és egri püspökségekre új főpapokat nevezett s kérte IV. Jenő pápától azok megerősítését. A zágrábi püspökségre a nagy családból származó és kifogástalan életű Csupor Döme tinnini püspököt nevezte; más befolyások azonban ellene dolgoztak Rómában. A pápa Hunyadytól felvilágításokat kért, de ez kijelentette, hogy: «Szándéka és akarata — Csupor Döme tinnini püspök iránt, kit életmódja, származása és az említett egyház terheinek könnyítése tekintetéből mindenkor alkalmasnak tartott — változatlan». Erre IV. Jenő, majd utóda V. Miklós is, a választásba beleegyeztek, mindamellett Döme püspök különféle fondorkodások miatt még két év mulva sem foglalhatta el a püspöki széket; ugyanezért Hunyady 1448 szept. 6-ról levelet intézett a pápához, melyben ezeket írta: «Nem hiszem, hogy szentséged előtt ismeretlenek volnának azon zavarok, melyek az országot a zágrábi egyház miatt érték, és a melyek még növekedni fognak

ha szentséged alkalmas orvoslásról gondoskodni nem fog, a mint erről Julián bibórnokkal, szentséged követével személyesen értekeztem. Megvallom, nem tudom, hogy mi lehet annak oka, hogy Döme püspöknek, kit előbb Jenő, azután pedig szentséged megerősítettek, áthelyezése mindeddig foganatba nem mehetett, a mi által annyi vizzálykodásnak véget lehetett volna vetni, főleg miután azon áthelyezés által az ország szabadságának is elég tétetett volna. De mivel úgy az áthelyezés, mint a nevezett egyház ellátása ez ideig megakadályoztatott, e miatt ezen ország nevezetes sérelmet szenved, a miből — mint előre bocsátám — valószínűleg nagyobb meghasonlás fog támadhatni». Ugyanazért kérte a pápát, hogy szorgos gonddal vegye kezébe az ügyet és ekép megszüntetvén minden perlekedést, intézkedjék, hogy mind Döme püspök jogai, mind pedig az ország szabadsága még ne sértessenek.

A megkezdett harcz mindinkább elmérgesedett a következő évben a kalocsai érseki, az erdélyi és a váczai püspökségek betöltése alkalmából; Hunyady mindegyik tekintetében külön — sőt ismételve is — irt. Rómába. Az elsőre nézve 1449 jun. 28-ról azt írja, hogy az ország rendezése tekintetéből szükségesnek találta, hogy a régi rossz szokástól eltérőleg az üresedésbe jövő egyházi javadalmak mielőbb betöltessenek. «Irtam — ugymond — könyörögtem, folyamodtam alapos okokból s tekintetekből és forrón óhajtottam, hogy szentséged is ezt eszközölje, miért is, ha helye volna a panasznak, méltán panaszolkodhatnám, hogy ezen ügyben meg nem hallgattattam. Ugyanis szentséged lehetett rólam azon véleményben, hogy ezen ügyben semmit sem irtam jó és állandó alap nélkül, mert habár legujabb gyűlésünkben (congregatio) is a mondott egyházért többen versenyeztek, végre mégis a főpapok és ország-nagyok tanácsából abban állapodtam meg, hogy előbbi leveleim szerint Mátyás erdélyi püspök helyeztessék át a kalocsai érseki székre és hogy ennek áthelyezésével Miklós dékán az erdélyi székekben örököljön», — ugyanazért ismételve kérte a pápát, hogy az ügyet továbbra el ne odázza.

Ugyanazon kelet alatt a váczai püspökség betöltése tekintetében következőket írta: «Hogy a kalocsai és erdélyi székek betöltése tekintetében mit talált hasznosnak és kívánatosnak, azt már

előbbi levelében megmondotta. Ha azonban Miklós dékánnak más szándéka volna, azon esetre tudtul kívánja adni a pápának, hogy azon egyházak ügyében mit szándékozik tenni. Ugyanis ez esetben elhatározott, hogy Miklós dékán helyett az erdélyi egyházba Péter váci püspök, az ország kancellárja helyeztessék át, ennek helyére Vincze váradi kanonok neveztetett általa: minthogy pedig ezen kinevezésekre pápai intézkedés nem történt, a kormányzó megbízásából a váradi püspök irt Rómába, arra is kérve a pápát, hogy miután az erdélyi püspök a kalocsai érsekségre átmenni vonakodik, — találjon módot, hogy az áthelyezésbe beleegyezék, mert a nevezett egyháznak érdeke ezt hozza magával. Az erdélyi püspök azonban megmaradt elhatározása mellett; ekkor Hunyady 1450 jan. 18-ról a pápához intézett átiratban kijelentette, hogy erőszakot nem akar a püspök ellen alkalmazni, s ugyanazért a főpapok és országnagyok tanácsára és mindnyájok elhatározására Péter váci püspököt nevezte ki, hosszas vonakodása daczára is ezen igen terhes állásra, minthogy az érsekség az olasz származású János alatt elpusztult állapotba jutott, kérvén a pápát, hogy a nevezettet az egyházi kötelék alól oldja fel. Még nem jött meg Róma válasza s Hunyady tiz nappal később a fennebbi levél után ismét irt Rómába, hogy az üresedésbe jövendő váci püspökségre a főpapok és országnagyok megegyezésével Vincze váradi kanonokot nevezte ki. Egy nappal később az országgyűlés is irt Rómába, előadván, hogy a kalocsai érsekség betöltése ügyében mindnyájok egyhangu megegyezésével a kormányzó már tett előterjesztést, ugyanazért kéri a pápát, hogy a kormányzó és az ő kívánságuknak mielőbb tegyen eleget, valamint a váci püspökségnek is az ő beleegyezésükkel a kormányzó által bemutatott Vincze váradi kanonok által leendő betöltésében nyugodjék meg. Még ez sem volt elég, hanem ugyanazon napról Hunyady a bibornoki testülethez is fordult, kérvén őt, hogy mind a két szék betöltése iránt tett előterjesztéseinek elintézését a pápánál szorgalmazza, sőt evvel sem elégedvén meg, Miklós dékánhoz az országnak a sz. széknéli követéhez is irt, hogy Péter mestertől, ki már harmadizben volt Rómába küldve, bővebb értesülést szerezvén, azon legyen, hogy a kérdéses egyházak mielőbb megkapják főpásztoraikat

Ha már az eddigiek is eléggé igazolják azt, hogy Hunyady János minő erős küzdelmeket volt kénytelen a sz. székkal a magyar királyi jogok védelmében megvívni, — még inkább feltűnteti az ő erélyét azon vitály, mely a dömösi prépostság iránt 1449-ben felmerült. Ugyanis a dömösi prépostságot Hunyady a sz. Tamásról nevezett prépost Sándor mesternek adományozta, míg a pápa azt Valentini pálos-szerzetesnek, pápai gyóntatónak adta; felhatalmazván őt, hogy rendelkezésének egyházi fenytékek alkalmazásával is érvényt szerezzen. De szóljanak azon közjogilag érdekes levelek, melyeket a tárgyban a pápa V. Miklós, Hunyady János kormányzó és az országgyűlés irtak s a melyek kivonatos tartalma ez:

Hunyady ezeket írta: A béke malasztjainak ápolásán kívánt fáradozni, midőn egy *szokatlan dolog* jutott az ország tudomására. «A dömösi prépostság ügyéről szólok — írja a kormányzó — és azokról, melyek frater Valentinra, szentséged kisebb poenitentiariusára és az őt általa véghez vitt és megkísérlettekre és különösen a fenytékekre és perekre (melyeket tudniillik István prépost ellen, ki az apátságban ült, alkalmazott. Szerző.) vonatkoznak, a mely ügyet illetőleg nem könnyű eltalálnom, hogy mit szóljak . . . ismerem ugyanis országom gondolkozását, mely a fenytékek által csak makacsabbá tétetik és ismerem azon szemrehányásokat, melyekkel megrónák a miatt, hogy gondatlanságom miatt növekedett fel ennyire a baj». Beismeri a kormányzó, hogy azon országgyűlésen, melyen Valentin is jelen volt, ugy az apostoli tekintély tiszteletben tartása, mint a személy iránti jó indulatból a követ kívánságának nem elég erélylyel állott ellent, de miután kívánságával elkésett, többé már neki nem kedvezhetett, minthogy akkor már a *prépostság betöltése iránt a kir. kegyuri jogon intézkedett*. Minthogy tehát a követ már más intézkedés által megelőztetett, beláthatta, hogy fáradozása czéltalan, azonfölül a kir. kegyuri jog és az ország szabadságának előtérbe tolása valamint az apostoli szék tekintélyét nem sérti, ugy a mienket sem tekintetheti meg, e végből szerényebben járt volna el, ha akadályokat nem gördít, melyeket most már, midőn a közvélemény ellene zudult, ugy sem tarthat fenn, mivel a kormányzó nem támogathatja őt a közvélemény és az ország

jogai ellenében. O tehát a felett gondolkodván, hogy mi módon óvassék meg úgy az apostoli szék tekintélye, mint az ország békéje és szabadsága, azt találta, hogy attól kér orvoslást, a ki a bajt felidézte; ugyanazért kéri a pápát, ne engedje az ügyet még inkább elmérgesédni, hanem akép oldja meg a kérdést, hogy úgy ez ügyben, mint más hasonlóknban a régi gyakorlat fentartassék és a prépostság ügye az ország kívánságához képest intéztessék él. Valentinra nézve pedig megjegyzi, hogy ildomosabban cselekszik, ha látván a sok akadályt, kívánságától eláll, mert különben csak irigységet és gyűlöletet von magára.

Az országgyűlést is felháborította a szent szék vonakodása; ugyanazért ez is intézett levelet a pápához s abban ezeket írta: «Annak előre bocsátásával, hogy hallgatásuk által ne látszassanak a történetbe beleegyezni, felszólalnak, a halandók közül senkinek sem vétethetvén az zokon, ha a szabadságról levén szó, erélyesebben nyilatkozik. Ugyanis miután a dömösi prépostság, melyet az olajfák hegyéről nevezett testvérek Zsigmond király intézkedéséből bizonyos időkig birtak, azok eltávozása után nemcsak átadva, hanem nyomorultan elhagyva lett, — azonnal gondjaink alá vettük és nehogy a névvel együtt²⁹ az alapítvány is jellegét veszítse, ájtatos szándékkal intézkedtünk, hogy a prépostság alapítványi eredetére, nevére és állapotára visszavezettessék. Továbbá kártalanítására és jogainak hasznára kívánván lenni, elhatároztatott, hogy bizonyos királyi kápolnához, mely diszes építkezésű és a budai vár közelében van, de alapítvány nélkül szűkölködik, isten és országunk dicsőségére csatoljuk és eképen azután tisztelendő István mesternek, az esztergomi sz. Tamásról nevezett prépostnak, országunk protonotáriusának adományoztassék, a kit alkalmasnak és tehetségesnek íteltünk arra, hogy az elhanyagolt és nem kevésbé eléktelenített egyházat és annak jogait helyre állítsa, a mely ügyben mit sem cselekedtünk olyat, a mi az apostoli szék visszautasítására okot szolgáltatathatott, és semmi olyat nem követeltünk, a mit tenni a jelen zavarokban kötelességünkben nem állott volna s azért hódoló bizalommal kértük szentségednek nem tetszése, hanem inkább köteles segélyét (non praecarium, sed magis debitum opem exposcere). Azonban nem volt szerencsés

hiedelmünk; mert a prépostság a sz. Pálról nevezett remete-rend prioratusára mondatik alapítottnak és a prioratus azon rendbeli Valentin fraternek, a ki egyike fenségéd penitentiáriusainak, mondatik adományozottnak. E tekintetben ő a legközelebbi évben tartott gyűlésünkben bizonyos bréveket és bullákat mutatott fel szentségedtől, a melyekből láttuk, hogy ha szentséged azon egyház állapotáról és a mi szándékunk és intézkedéseinkről alaposabban lett volna értesülve, meg nem engedte volna, hogy azon egyház a nevezett frater tehetetlen kormányára és kezére kerüljön. Ismerte ő e tekintetbeni bizalmas nyilatkozatainkat, a melyek ugy az apostoli szék iránti tisztelethez, mint a mi észszerű mentségünkhöz méltók voltak. Azonfölül kértük is őt, hogy a *szabadságunk megháborítására czélzó gyanút, sőt ennek világos jelet* magáról elhárítani igyekezzék és ne adjon okot azon vélekedésünkre, hogy nem a vallás hanem saját előnyeit kívánja előmozdítani. E közben egy év pergett le, s nekünk most országgyűlésileg összejötteknek tudtul adatott a mi roppant visszatetszésünkre, hogy a prioratusi ügyben per folytattatott és többrendbeli ítélet és fenytékek hirdettettek ki, melyek által Valentin frater czélját elérni törekszik, meg nem gondolván, hogy régóta legyőzni nem birt szabadságunkon erőszak kíséreltetik meg».

Elmondja azután az országgyűlés, hogy ezen ujtás nem méltó az ő hódolatukhoz és hogy a *megsértett szokás, törvény és szabadság megvédetmezésére alkalmas gyógy módokról gondoskodtak*; előbb azonban panaszait bizalmasan az apostoli székhez viszik, a melynek főleg érdekében áll, hogy az országok jogait inkább fentartsa, mint korlátozza, követelvén ezen ország minden javadalmait iránt a rendelkezést és a kir. kégyüri jog adományozását, az ország szabadalmait, szabadságát és törvényét, mely emberemlékezetet meghaladólag érvényes. Ehhez járul a gyakorlat is, melyet az elmúlt időkben a pápák mindenkor beismertek. «Mindezeket atyailag megfontolván, méltóztassék szentségednek ezen akadályokat elhárítani, a melyekben mi nem István prépost, hanem a mi közönséges szabadságunk igaztalan megsértését szemléljük; — ne is engedje a kir. korona jogait, mint eddig, megvetni, ugy ezentul gunynak kitenni, mert csak akkor lesz elég téve ugy a kérdéses egyház, mint a

mi várakozásunknak, ha a fenyítékek és perek megszüntetésével, a zaklatott egyháznak neve és eredeti állapota, valamint említett igazgatója visszaadatik, és ekép úgy kormányzónk, mint a mi intézkedésünk által nem az apostoli tekintély, hanem a mi nyugtalanságunk fog megkisebbitetni». Ugyanezért ismételve hódolatteljesen kérték a pápát a mondott értelembeni intézkedésre, «mert ha ez esetben és ez ízben is figyelmen kívül fognak hagyatni, és Valentin frater a perek és fenyítékek mellett meg fog maradni, *nyíltan kimondjuk, hogy követelhet ugyan-de kétséges, hogy nyerhessen is, különösen ha szabadságunk megsértésével a kir. kegyuri jognak is sérelmet okozand, mert tisztelve az apostoli tekintélyt, kétség nem lehet az iránt, hogy mindnyájunk közös akarata az, hogy azon egyház előbb megnyitja kapuit az ellenségnek mint ily vendégnek, mert ha valamely országban a szabadságnak vége van, vége van az országnak is. Ha tehát szenteséged hitben és kötelességben hódoló Magyarországot kíván, engedje azt szabadnak is lenni, a minék megvédelmezése tekintetéből talán hosszasabban is nyilatkoztunk*».

Még ezen nagyszerűen erélyes föllépés után sem szűnt meg a római szék a legfőbb kegyuri jog csorbitására kísérletet tenni; alig néhány év után már ismét háborgott a magyar közvélemény a pápai beavatkozások miatt. Szerencsére oly király ült a magyar trónon, a ki elég erélylyel rendelkezett ezen támadások visszaűzésére. I. Mátyás az általa esztergomi érsekké nevezett aragoniai Jánoshoz — a kit több ügy elintézése végett Rómába küldött — irt levelében a sz. szék elleni többféle panasz elősorolása után ezeket mondja: «Nehezünkre esett az is, hogy (a pápa) az ország főpapjainak választási ügyébeni jogunkban — mely reánk királyi elődeink által származott át — akadályozni akart, a mi sérelmünkkel és jogaink hátrányával másoknak akarván kedvezni, a modrusi püspökségre nézve, mely mindenkor a mi nevezésünkhöz tartozott és tartozik. Nem fontolja azt meg, hogy minő sérelmünkre van ez, és mennyire lehetetlen nekünk ez ügyben a pápának engedni és azt eltűrni. Hisszük, hogy ezt nem cselekedné, ha tudná, hogy ez nálunk magyaroknál minő fontosnak tartatik, a mi a legközelebbi napokban is nyilvánvaló lett, midőn egymely országglakosokat összehívánk, a kik annyira megtá-

madtak minket, a miért jogainkat elhanyagoljuk, hogy valóban féltünk attól, nehogy az egész nép fellázadjon. És hogy világosan felismerje a helyzetet, biztosan tudnia kell a pápának, hogy a kettős keresztet, mely országunk czimere, a magyar nemzet inkább hármásra cseréli fel⁸⁰, mintsem hogy abba bele egyezzek, hogy a javadalmak és az egyházi főméltóságok, melyek a korona jogához tartoznak, a szent szék által adományoztassanak.»

Mátyásnak még egyéb kellemetlenségei is voltak a szent székekkel. A zágrábi püspökség ügye 1433 óta a legnagyobb zavarban volt, hárman is jogot tartottak a püspökségre: Csutor Demeter tinnini püspök, kit még Ulászló nevezett ki, Debrenthei Tamás sz. mártóni apát, kit László nevezett ki s a pápa megerősített és Boltizsár plébános, kit Cillei Ulrik igyekezett besegíteni; Mátyás király Csutor részén állott, de utóbb ezt Váradra, a váradi püspököt Vitéz Jánost pedig Zágrábba akarta küldeni. Vitéz vonakodott Zágrábba menni, de Mátyás nem engedett, s így Vitéz mégis csak elment Zágrábba, azonban a pápa válasza tagadó volt s így Vitéz visszakerült Váradra, de már Szécsi Dénes primás halála után 1465-ben az esztergomi székbe helyeztetett.

Majd Pruisz János váradi püspököt olműtzi püspökké nevezte a király, a pápa ellenben ifj. Vitéz János szerémi püspököt nevezé, de Mátyás király határozottan megmaradt főkorlátnoka mellett. E viszálynak a király közbejött halála és János püspöknek zárdába vonulása vetett véget.

A gyenge II. Ulászló alatt oly magas hullámokat vert a kir. jogok épségeérti küzdelem, hogy már szigorú törvények is hoztak annak védelmére; az 1495: 31. t.-cz. nagy büntetést szab azokra, kik ezen jog ellen vétének, kimondván, hogy a kik egyházi javadalmakat másoktól mint a királytól vagy az országban kegyuri jogokkal bíróktól kérelmeznek — vízbe fojtassanak.

II. Lajos alatt pedig az 1518: 15. t.-cz. hozatott meg, mely szerint akár a király, akár elhunyt atyja által bárkinek adományozott kegyuri jogok visszavonatnak.

II. Lajos király halála után a szent szék újra kezdé szelöztetni a Hunyady János alatt felvetett azon kérdést, hogy

csak a törvényesen koronázott királynak van joga püspököt nevezni, s minthogy úgy János, mint Ferdinand koronája kezdetben kérdéses volt, sem a Szapolyai, sem a Ferdinand által nevezett püspökök a szt. szék által meg nem erősítették. De más baj is keletkezett: a János király által birt országterületen is nevezett Ferdinand püspököket s azért a mohácsi vész után Váradnak két püspöke volt, t. i. a János részéről nevezett Czibak Imre és a Ferdinánd részéről nevezett Maczedoniai László, de a javadalmat tényleg Czibak élvezte. Erdélyben is két püspök volt, u. m. a János részéről nevezett Statileo János és a Ferdinánd részéről nevezett Gerendi Miklós. János király Czibak után Frater Györgyöt, Ferdinánd Perényi Gábort nevezte ki; a váradi béke után (1538 febr. 24.) Róma is megerősítette a mindkét király által kinevezett püspököket.³²

A Habsburg-Lothringeni házból származott királyainkban is erős védbástyára talált a legfőbb kegyuri jog. 1635-ben a czimzetes püspökségek adományozási joga vonatott kétségbe a pápa által a tridenti zsinat vonatkozó határozatai alapján. II. Ferdinánd királyunk Pázmán Péter bibornokérseket hívta fel az iránti véleményezésre: 1-ször hogy a kir. felségnek csak más kegyurakhoz hasonlólag van-e joga ajánlani, vagy inkább a korona különös jogánál fogva választhat-e főpapokat és adományozhat-e egyházi javadalmakat? 2-szor, hogy a czimzetes püspökségekre a kinevezési jog kit illet meg? Hatalmasabb védelmezőre alig találhatott volna a király, mint a bibornokra, a kinek pedig a római szék iránti tántorithatatlan ragaszkodása történelmileg be van győzve. A bibornok írásbelileg előterjesztett véleményében ezeket írta: habár a bullák és egyéb okmányok hiányoznak is, szétdulatván Buda, a kir. okmánytár széke, a török által; mindazonáltal az erkölcsi ügyben elég bizonyítékul szolgál az akkoron még egészen katolikus ország, annak begyőzésére, hogy a magyar királyoknak valóban van joga egyháznagyokat választani és azoknak a javadalmakat adományozni, épségben maradván a pápának joga a választott felszentelésére és a király által választottnak — ha méltó — megerősítésére, vagy ha méltatlan lenne, visszautasítására. Ezek előre bocsátásával ez ügyről az én vélemé-

nyem ez: 1-ször Magyarország főpapjainak sem nem lehet, sem nem kell megváltoztatniok a szokásos beszédmódot, hanem *ugy kell szólaniok, mint másoknak, tudniillik, hogy a magyar király adja, adományozza a javadalmat*; oka az, hogy az ország törvényei felségsértési bűnnel terhelik azt, a ki az ország törvényei ellen feltámad. *Minthogy tehát ország törvénye az, hogy a javadalmakat a király adjá, a pápának pedig csak megerősítési joga van*, annál fogva ferde helyzetbe jönne az, a ki a régi és szokásos beszédmódtól eltérne. Ez volt oka, hogy a nagyszombati tartományi zsinaton összegyűlt főpapok ez ügyben semmit sem találtak megváltoztatandónak. 2-szor így állván a dolgok, (a hármaskönyvben felhozott négy okból) minden kétségen fölül áll, hogy a magyar királyoknak nemcsak mint más kegyuraknak joguk van jelölni, hanem választani és javadalmakat is adományozni. És habár Magyarország levéltárai elvesztek is, de azon időben, midőn azon törvény iratott, fenléteztek és a bullák és egyéb okmányok is megszereshetők voltak. Nem is vonható észszerűleg kétségbe az, hogy azok, a melyek az említett négy okban felhozatnak, igazak-e vagy nem? ugyanis azon időben az írott törvény volt — — — és nem hihető az, hogy az egész ország a királylyal és főpapokkal azon indokolásokat elfogadta volna, hacsak bizonyos és kiderített nem lett volna az, hogy úgy a bulla létezik, mint a többi felhozott okok is igazak.»³³

*

Felidéztük történelmünk nevezetesebb tanuit koronánk egyik legjelentékenyebb jogának védelmére; az újabb és legújabb kor sem volt ily támadásoktól; ezeket azonban nem látjuk szükségesnek szellőztetni, mert királyunk ez idő szerint teljes birtokában van mindazon jogoknak, melyeket a fenebbiekben az egyházi nagyobb javadalmak adományozására vonatkozólag előadtunk. De nemcsak tényleg van birtokában, hanem minden egyes kinevezési okmányban világos szavakkal hivatkozás történik a legfőbb kegyuri jogra s így minden kinevezés egyszersmind egy-egy új okmány az utókor számára.³⁴

Jegyzetek:

¹ A konstanci zsinat szavai: Potestas nominationis, electionis et collationis» e zsinaton, mely 1414-ben tartatott, Magyarország részéről 2 érsek, 3 püspök, 14 praelatus és a nádor több világi méltósággal volt jelen.

² Bunyitay, i. m. I. 228. s köv.

³ Szükségesnek tartjuk ezt azon okból megismertetni, hogy a pápák és királyaink közt a nevezési jog miatt folytatott vitályokat kellőleg megérthessük.

⁴ Cziráky, Jus publicum 478. §.

⁵ Kollár, Hist. dipl. 152. l.

⁶ II. Paskál és V. Henrik közt 1111-ben létre jött egyezés az egyházi vagyon háromféle minőségét különbözteti meg: a regáliákat, a közvetlen egyházi vagyont, azaz, a mit az egyház nem az államtól birt, minők az oblatiok, ingóságok, és végre a magánalapítványokat. L. Geschichte des Mittelalters v. dr. Hans Prusz. Nálunk e vagyonok közt az adományozásnál és a javadalomba való bevezetésnél különbség nem tétetik. A vagyon miképeni átadására nézve l. a szerzőnek «A katolikus főpapi hagyatékok körüli eljárás» című művét és az 1883. évi ápr. 10-iki igazs. ministeri rendeletet.

⁷ Hogy magok a káptalanok is, melyek pedig azon időben az «uj választási kánonok» alapján állottak, a nevezett püspököket is mindenkor valóságos püspökeikül elismerték, kitetszik onnan is, hogy püspöki névtáraikba ezen püspököket is mindenkor beiktatták, és csakis az «electus» vagy «benigne nominatus» megkülönböztetést tevén; de kormányzási működésüket mindenkor a kinevezéstől számítják.

⁸ Kollár i. m.

⁹ L. Szeredy, Egyházjog II. 326. §.

¹⁰ IV. Urbán megparancsolta az esztergomi prépostnak, hogy András papot kanonokká tegye. Mon. Eccl. Strig. I.

¹¹ 1498: 67. t.-cz. 2. §.

¹² Knauz, Mon. Eccl. Strig. I. 396. l.

¹³ U. o. I. 60. l.

¹⁴ Kollár, Hist. dipl. 108. l.

¹⁵ Kollár, u. o. 129. l.

¹⁶ Mon. Eccl. Strig. I.

¹⁷ Bunyitay V. i. m. I. 100. l.

¹⁸ Mon. Eccl. Strig. I.

¹⁹ U. o. I.

²⁰ U. o. I.

²¹ Lodomér volt az első, a ki VIII. Bonifác bullája által primási méltóságot nyert. Mon. Eccl. Strig. II. Bartal szerint Kanizsai János

esztergomi érseknek Zsigmond király eszközölte ki a *legatus natus* címet; ugyancsak Bartal Comm. Ladomért «*acerrimus autonomiae regni adversus dominatum Pontificum romanorum vindex*» nevezi. — Posthumus László Rómában jártakor kieszközölte V. Miklós pápától, hogy az esztergomi érsek primas és szül. követi címeket viselhesen; a pápa azonban ezek adományozásánál az ország politikai ügyeibe is beavatkozott, irván: «*Nos pontifex modernum et pro tempore existentem Archieppum Strig. sicut post regem praefatum primus existit, ita etiam in parlamentis et quibusvis aliis actibus egregiis post ipsum regem primum locum et primam vocem obtinere debere*». Tudjuk, hogy törvényeink szerint a király után a nádor volt az első személy. Az 1741: 10. t.-cz. szerint biztosítá a királyné az országot, hogy az esztergomi érseket primási méltóságába és törvényes joghatóságába *visszahelyezi*.

²² L. Esztergomegyházmegyei névtár.

²³ L. Kollár, Jus patr.

²⁴ Péterfy, C. Hung. I. 102. l.

²⁵ Fennebb már jegyzetileg érintettük azon vitát, mely a koronázás miatt az esztergomi érsek és a veszprémi püspök közt fenforgott, most meg kell emlékeznünk az esztergomi és kalocsai érsek közt amaz megelőzőleg támadt hasonló egyenlenségről, minek folytán 1211 febr. 12-én a két érsek közt egyezség jött létre, mely szerint a koronázás az esztergomi érseket illeti meg, de ha ez rosszlelkűleg nem akarna koronázni, vagy pedig az esztergomi érseki szék üresedésben volna, akkor a kalocsai koronázzon; ha a pápa ezen egyezséget helyben nem hagyná, akkor maradjon minden a létező állapotban. III. Incze pápa, tekintettel arra, hogy a király is az eszt. érsek részére kérte a szabadalmat megadatni, primam sedem, primamque vocem az esztergomi érseknek adta, tekintettel arra is, hogy ha a koronázási jog több egyházfőnek adatnék meg, ebből az egész országra és a kir. örökösökre nagy veszély támadhatna, Mon. Eccl. Strig. I. 198. l.

²⁶ A pápa Lodomér érseket megfeddé, hogy IV. László halála után az ország állapotáról Rómába jelentést nem küldött s azért János esini püspököt küldötte az országba «*cum autem regnum ipsum ad romanam ecclesiam ab antiquo etiam pertinere nosceretur*». Mon. Eccl. Strig. II. 274. l.

²⁷ Mon. Eccl. Strig. II. 473., 476.

²⁸ L. H. K. I. 11.; 1498: 63. t.-cz.

²⁹ Álmos vezér, II. Géza fia és III. Béla atyja, 12 kanonokkal világi prépostsággá alapította, Zsigmond király pedig azt szerzetes apátsággá alakította át. Ezen átváltoztatásra céloz az országgyűlési előterjesztés.

³⁰ Czélnás a pápa hármaskoronájára és a Rómától független nemzeti egyház alakítására.

³¹ Bunyitay V., A váradi püspökség története.

³² Bunyitay i. m. A középkorban az egyházi rendek bírása nélkül is lehetett főpapi javadalmakat kapni, mindazonáltal oly kikötéssel, hogy az illető legfeljebb 3 év alatt pappá szentelteti magát. Így kapott Nagy

Lajos alatt Deméni László orvos nyitrai püspökséget; így lett Perényi Ferencz alig 8 éves korában 1508-ban erdélyi, majd váradi püspök, ki azután a mohácsi mezőn lelte hős halálát. Frater György csak egyszerü áldozár volt, s azért oldala mellett fölszentelt püspököt tartott; de az egyházmegye kormányát ő vitte.

³³ L. Kollár id. m. 264. és 265. l.

³⁴ Az ujabbkori kinevezési okmányok ismeretesek; azért az 1553—1568-ig esztergomi érsek kinevezési okmányából idézzük a következőket: «*Jus patronatus nostrum regium, quod scilicet in eadem ecclesia... sicut etiam aliis quibusvis regni nostri Hungariae ecclesiis more praedecessorum nostrorum Hungariae divorum regum habere dignoscimur, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem domino Nicolao Olaho archiepiscopo tamquam metropolitano duximus dandum et conferendum, damusque et conferimus per praesentes etc.*»

XI.

A KIVÁLTSÁGOK ADOMÁNYOZÁSA.

Egyik nevezetesebb nyilvánulása a legfőbb kegyuri jognak a kiváltságok (privilegium) adományozása. A kiváltság azon jog, mely egyes személynek vagy testületnek az általánosan kötelező törvény határain tul, tehát ez alóli kivételkép, következőleg mint kedvezmény adatik. A közönséges egyházi jog a kiváltságok adományozásának csak két kutfejét ismeri u. m. a pápát és az egyházi törvényhozást. A mi királyaink azonban a magyar keresztény egyház bölcsőjétől kezdve gyakorolták a kiváltságok osztogatását; ezen kiváltságok nemcsak egész rend vagy szerzetnek, hanem egyes kolostoroknak, vagy egyes apátságoknak a területi püspök joghatósága alóli felmentésére vagy valamely másnemű kedvezmény adására vonatkoznak; nehányat felsorolunk ezekből:

Szent István a pannonhegyi apátságot alapítván¹ ezen monostort mindazon szabadságokkal felruházta, a melyekkel a casinohegyi birt; különösen is megemlítvén, hogy szabadságukban álland a szerzeteseknek apátot választani, azt *tetszés szerint bármely püspök által* felszenteltetni, az egyházi *rendekeket bárkitől s bármely helyen* felvenni. Szt. István ezen intézkedésére hivatkozik Ferencz király 1802 márcz. 12-től kelt azon oklevelében, mely által a sz. Benedekrendet visszaállítja, mondván hogy, «fő és apátságaiba minden felszerelvényeivel és *mindazon jogokkal és kiváltságokkal*, a melyekkel az 1786-ik évben történt felosztásuk idejében birtak, semmit sem akarván abból elvenni, a melyeket sz. István *bőkezűsége ezen rendnek érdemeinél fogva adományozott*» ezen kiváltságok között felemlíti a visszahelyezési okirat, hogy *a főapát az ország bölcsőjétől kezdve püspöki joghatósággal birt, hogy egyik püspök meg-*

keresésére sem tartozik a rend birtokán kívüli plébániákra rendbelét kiküldeni, hogy az érsekek és püspököknek azok feletti joghatósága megszűnik, a kik a felosztatás után világi papok-kint lelkészetekre alkalmaztattak, és hogy a felosztatás után az egyházmegyéjükben alkalmazott benczéseket a pannonhegyi monostorba visszabocsássák; a főapát kinevezésére nézve pedig a jogot akép tartotta fenn magának, hogy a konvent három jelöltet terjeszthet fel; a fiókapátságokban pedig az apátok kinevezését a rendbelik meghallgatása mellett a főapát jogai közé sorozta, ezekre nézve magának csak a megerősítést tartván fenn. Hasonló kiváltságokkal ékesíté fel az ugyanakkor visszahelyezett prémontrei és czisterczita rendeket is.

A pécsváradi apátság alapításakor ugyancsak szt. István ezen apátot a püspöki joghatóság alól kivette és csakis az esztergomi érsek hatósága alá helyezte, kötelezván őt az ünnepélyes zsinatokoni megjelenésre.

A zalavári apátság alapító levelében megengedi az apátnak, hogy ünnepélyes alkalmakkor főpapi diszruhákat használhasson. A bakonybéli apátot pedig az alapító levélben minden püspök joghatósága alól kiveszi, és csak az esztergomi érseknek rendeli alá, egyuttal feldiszíti őt püspöksüveggel, gyűrűvel és pásztorbottal.

A kiváltságok sorában van helye felemlíteni azon újabbkori intézkedéseket is, melyek szerint a görög katolikusok a latin szertartásu püspökök joghatósága alól kivétettek és saját püspökeik alá rendeltettek; valamint a görögkeleti vallásuaknak két egymástól független egyháztartományra lett elválásának törvényileg történt megengedését és egyházi ügyeiknek önálló intézhetését.

Itt kell megemlékeznünk a zágrábi püspökségnek 1853-ban érsekségre történt emeléséről, mely által az az eddigi egyházi kötelékek alól felmentetett; ilyen az, hogy a pozsonyi nagy prépost egyszersmind főesperes is; hogy a zágrábi nagy-prépost Ferencz király intézményénél fogva mindenkor auraniai perjel is; ilyen az, hogy az egrí káptalan a saját tagjai közül az egervári prépostot választja; ilyek az érsekeknek adományozni szokott valóságos belső titkos tanácsosi czimek, az azzal járó excellentissimus, és a püspököknek az illustrissimus

megszólítások; az egyes káptalanoknak engedélyezett jelvények; s végre itt kell megemlítenünk azt is, hogy Mária Terézia a pápák által egyes káptalanok vagy prépostjaiknak a püspöki jelvények használhatása tekintetében adott kiváltságokat fel-függesztette, a mi által ujlag jelét adta annak, hogy kiváltságok osztogatása csakis a kir. jogok sérelme nélkül történhetik.

Jegyzetek:

¹ Midőn az ismeretes sz. István-féle alapítólevelekre hivatkozunk, nem törünk lándzsát azok eredetisége mellett; az e fölötti vitatkozás jelen mű keretén kívül esik; mi azért hivatkozunk reájok, mert a benők felhozott kiváltságoknak az illetők már ezen alapítólevelek keletkezése előtt birtokában voltak, különben ezen — utólagosan készült — okmányok pápai ellenmondás nélkül nem maradtak volna; és hivatkozunk reájok azért, mert az adományozott rend ezen kiváltságoknak csakugyan birtokában volt és van; és végre mert királyi hivatkozás is történik a sz. István által adományozott kiváltságokra, sőt azokat időnkint a pápák is elismerték és megerősítették.

XII.

A LEGFŐBB KEGYURI JOG ÉRVÉNYÜLÉSE A SZOROSÁBB ÉRTELEMBEN VETT EGYHÁZI ÜGYEKBEN.

Szent István az általa és a népe által felvett keresztény vallást államvallássá, és az általa berendezett egyházat magyar nemzeti egyházzá alkotta. Kitetszik ez minden intézkedéseiből; tekintsük akár az országnak egyházmegyékre általa minden pápai beavatkozás nélkül történt felosztását, akár a püspöki kinevezéseket, akár a monostorok alapítását és ezeknek adott kiváltságokat,¹ akár az egyházi ügyekbeni törvényhozást² — mindenütt a nemzeti önállóság eszméjét látjuk kifejezve. Szent István kétség kívül korának színvonalán állott. A középkor kezdete mindenütt a nemzeti egyházak alakítására törekedett. Ismerjük ezt a pápáknak a frank-német királyokkal fennebb vázolt harcaiból. Nálunk magyaroknál többszörös ok volt az önállóságnak az egyházi téren is lehető megőrzésére; mert a szabadságára mindenkor féltékeny nemzet nem hajolt volna meg a keresztény tanok előtt, ha azok elfogadása által nemzeti önállóságát és függetlenségét bárminő kis mértékben veszélyeztetve látta volna. Talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a magyar kereszténység első századában a gyakoribb és nagyobb mérvű lázadások nem annyira annak voltak tulajdoníthatók, hogy az ősi szokások a keresztény erkölcsökkel cseréltettek fel, mint inkább annak, hogy első királyunk a püspökségek alapításakor azok jövedelmét főleg a tizedre fektetvén, a szabad nemzet szűz vállainak ezen tizedekkel megterhelését nehéz szívvel tűrte.

Nemcsak vélelmek, hanem számos írásbeli bizonyítékaink is vannak arra nézve, hogy királyaink a legfőbb kegyuri jogot

a szorosabb értelemben vett egyházi ügyek terén is minden előforduló alkalommal érvényesítették. Szent István törvényeit «isten intézkedéséből» hozza, és «királyi hatalmánál fogva» határoz; Kálmán király öntetszéséből ad törvényt az egyházaknak; II. Endre 1222-ben az egyházi rend szabadalmait megerősítvén, ekép ír^s «nos itaque universis rerum dispositionibus regalem in saecularibus, clericalem in spiritualibus praefereutes dignitatem, omnibus in regno nostro constitutis sacerdotibus... talem ac tantam *autoritate regia* conferimus libertatem etc. Általában az Árpádok alatt a nemzeti egyház létesítésének szándékát ismerjük fel. Szent István, László, Kálmán királyaink törvényei között számosak azok, melyek egyházi ügyekkel foglalkoznak; nemzeti zsinatokat ők hívnak össze, azokon ők elnökölnek s meghallgatják nemcsak a püspökök, apátok véleményét, tanácsát, hanem a meghívott világi főurakét is. Az egyházi kánonok egyszerű átvételéről sehol sincs szó, hanem törvényeink önállóság intézkednek egyházi vonatkozású ügyekben is Róma megkérdése nélkül. A vegyes házbeli királyok alatt hozott törvényeink közt is szárossal találkozunk, a melyek egyházi ügyekkel foglalkoznak. Látni fogjuk azt is, hogy a habsburg-lothringeni ház uralkodása alatt is hozattak egyházi vonatkozású törvények és bocsáttattak ki királyi rendeletek «de plenitudine potestatis», «*po exigentia regio apostolici muneris*», «*qua summus patronus ecclesiarum*» mindezekben pedig az egyházi önállóságnak mai napig fentartott jelét lehetetlen fel nem ismernünk.

A magyar koronának ezen kiváló joga kezdet óta a következőkben érvényesítettett:

1-ször, a *zsinatok tartásában és azok határozatainak jóváhagyásában*. Alig szenved kétséget — habár erre vonatkozó okmányaink ekkorig hiányzanak — hogy sz. István az egyházi ügyekbeni törvényeit zsinatokon hozta, mert nem feltételezhető az, hogy ő, a ki az egyháznak és egyházi rendnek a királyi udvarban a hit után az első helyet rendelte ki, és a ki Imre fiához intézett intelmeiben is a főpapok tanácsának kikérését annyira szívére kötötte, ő maga azok tanácsát mellőzni akarta volna. Hogy egyébiránt ő ezen tanácsokat csakugyan igénybe vette: az alapító leveleinek szövegéből is kitetszik. Sz. László első törvénye már világosan kifejti,

hogy 1092-ik évben Szabolcsban *szent* zsinatot, «synodus» tartott, a melyen ő maga személyesen elnökölt.⁴ Kálmán I. 2. elrendeli, hogy minden püspökségben évenként két zsinat tartassék, a melyen mindenki — *a pecséttel meg nem hivottak is* — megjelenni tartoznak, ez tehát nem biráskodás, hanem tanácskozás vala. Hogy pedig nemcsak egyházmegyei, hanem tartományi, sőt nemzeti zsinatok is tartatni szoktak, arról fenmaradt okmányaink tanuskodnak; midőn pedig II. Ulászló idejében a püspökök buzgósága a zsinatok összehívásában hanyatlani kezdé, az 1498: 68. t.-cz. elrendelte, hogy a püspökök a kánonjog alapján tartozván zsinatot tartani, eltiltatik nekik, hogy pénzváltáság mellett a plébánosoknak az azokoni megjelenést elengedjék. Erélyesebben intézkedett az 1559: 41. t.-cz., mely kötelességévé teszi a püspököknek, hogy az egyházi ügyekbeni kötelességeiket el ne mulasztják, *zsinatokat tartsanak*, a melyen minden plébános és lelkész üdvös oktatásnyerés végett megjelenni tartozik; ha pedig ezeket a megjelenéstől bárki is visszatartaná, azt ő felsége az egyházi jogok és szabadságok megvédése tekintetéből keresztényi fejedelmi tisztje és kötelességéhez képest fenytse meg.⁵

I. Ferdinand alatt az országban az új hit már nagyon el volt terjedve, a miből az következett, hogy a kath. egyházban is a vallási fogalmak összetévesztettek s általában az egyházi fejelem is nagyon meglazult; az 1548-iki országgyűlés tehát megkérte a királyt, hogy mind saját, mind pedig császári tekintélyével oda hasson a pápánál, hogy az a vallási ügyek rendezése tekintetéből egyetemes zsinatot hívjon össze; ha pedig a pápa az összehívást halogatná, akkor *ő felsége találjon módot abban, hogy a zsinat megtartása továbbra ne halasztassék*. Azon okból nevezetes ezen törvény, hogy a magyar országgyűlés annyira jogosítottnak tartotta magát a vallási ügyekre is befolyást gyakorolni, hogy még a római széket is szükségesnek tartotta kötelességének teljesítésére mintegy figyelmeztetni.

Megjegyeztük már, hogy a nemzeti zsinatok határozatai csak azon esetben hajthatók végre, ha azokhoz fejedelmi jóváhagyás járul; most még az egyetemes zsinatok határozatairól kell szólnunk. A magyar alkotmány egyik sarkalatos elve az, hogy az országlakókat csak az kötelezi, csak az tekintik

törvénynek, a mely az országgyűlésen hozatik s a felség szentesítésével megerősítetik; továbbá vannak törvényeink szerint a királynak az egyházi ügyek intézésére vonatkozólag különös jogai, melyeket ő részint a törvényhozás útján, részint legfőbb kegyuri jogánál fogva gyakorol. Ezen elveknél fogva Magyarországon — a hitágazatokra vonatkozókat kivéve — *csakis azon egyetemes zsinati határozatok bírnak érvénnyel, melyek a törvényhozás által elfogadtatnak és kihirdetésük elrendeltetik.* Ezen törvényhozói működés által a zsinati határozatok mintegy polgári törvényekké válnak. A kihirdetés meg nem történte okából a trienti zsinatnak határozatai soha sem nyertek polgárjogot hazánkban.⁶

Minden negyedik évbni zsinattartási köteleiséget rovott ki az esztergomi érsekre III. Ferdinánd azon hat ezer frtnyi alapítványi összeg kiosztásának ellenőrzése tekintetéből, melyet a szegényebb lelkészek javadalmazására kirendelt.⁷

2-szor *az egyházi ünnepek körüli intézkedésekben.* A magyar szent korona főkegyuri joga nyilvánul különösen az ünnepek körüli intézkedésekben is. Az egyetemes egyházjog tanítása szerint az egész egyházban megtartandó ünnepet a pápa rendeli el;⁸ a mi királyaink azonban kezdettől fogva fentartották magoknak a jogot e téren is önállólag intézkedni. Igen sok törvényünk van, mely egyházi jelleggel bír. Már sz. István II. 7., 8., 18. nemcsak büntetést szabott azokra, kik a vásárnapot meg nem ünneplik, hanem megparancsolta azt is, hogy nagyja s apraja vásárnapokon templomba menjen, különben büntetékép nyirassék meg; a ki pedig a mise alatt nyugtalanodik vagy beszélget: ha tekintélyesebb, megdorgáltatván üzessék ki a templomból, ha pedig közönségesebb sorsu, megkötötztetvén megostoroztassék. Sz. László I. 11., 12. már nem csak a vásárnapokon, hanem a nagyobb ünnepeken is kötelelességgé teszi a templombani megjelenést; a vadászat is eltiltattott e napokon, valamint a kereskedés is, még a zsidóknak sem volt megengedve e napokon valami munkát végezni. I. 26. Sőt még az ünnepek előestéi is megtartatni rendeltettek. Ünnepekül pedig kijelöltettek: Karácsony, sz. István első vértanu, sz. János evangelista, apró szentek, Krisztus körülméltetése (uj év), vizkereszt előestével, gyertyaszentelő bold. asszony, husvétkor négy nap, sz. György, Fülöp és Jakab előestével, kereszt feltalá-

lása, az ur mennybe menetele, pünkösdkor négy nap, keresztelő sz. János, Péter és Pál apostolok, Jakab, Lőrincz, Mária mennybe menetele, sz. István király, Bertalan, Kisasszony nap, kereszt felmagasztalása, Máté apostol és evangelista, Gellért püspök, Mihály főangyal, Simon és Judás, minden szentek, szent Imre herceg, sz. Márton, András, Miklós, Tamás apostol és mindegyik egyház saját védnöke. Kálmán törvénye szerint II. 14. megbüntettetett az, a ki ezen ünnepeket meg nem tartotta. Ugyancsak Kálmán elrendelte, hogy a sz. háromság ünnepe pünkösöd nyolczadán tartassék. II. 72. II. Endre pedig elhatározta, hogy sz. István napját minden évben Fehérvárott ünneplendi. I. Mátyás II. 25. eltiltotta, hogy vasárnapokon és a bold. szüz ünnepein vásár tartassék, az 1723: 29. pedig elrendelte, hogy a fennebb elősorolt ünnepnapokon törvénszünet tartassék. Az 1713 ápr. 6-iki Carolina resolutio szerint a róm. kath. ünnepek külsőleg a protestansok által is megtartandók voltak, a czéhek pedig tartoztak a körmenetben jelen lenni.

Idő folytán még az egyház is szaporította az ünnepek számát, mi által a nép munkájában nagyon akadályoztatott; Mária Terézia tehát a pápától az ünnepek számának leszállítását kérte, mit XIV. Benedek pápa 1753 szept. 1-én brevejével meg is cselekedett. Ugyancsak a királyné 1772 és 1774-ben kibocsátott intézkedéseivel országos ünnepé sz. István napját rendelte, melyen a hivek misét hallgatni és a szolgál munkától tartózkodni köteleztettek, — a helyi egyház ünnepe a templomban ugyan megtartandó volt, de ezen napon a hivek misét hallgatni és a szolgál munkától tartózkodni kötelesek nem voltak. A bucsujárások tekintetében pedig akép intézkedett, hogy az egynapi járáson túl terjedők megszüntessenek, a többi bucsujáró helyek iránt pedig felhívta a püspököket, hogy véleményt adjanak arra nézve, mely helyek tartassanak fenn ilyekül s mely időben engedtessek meg a bucsujárás. Az 1791: 26. t.-cz. a szokásban levő kath. ünnepeket külsőleg a protestánsok által is megtartatni rendelte, az 1868: 53. t.-cz. pedig kimondotta, hogy egyik vallás tagjai sem kötelezhetők arra, hogy más vallásfelekezetbelieknek ünnepeit megtartsák.

Az ünnepekkel kapcsolatosan meg kell emlékeznünk arról is, hogy első királyaink az *egyházi* böjtök iránt is rendelkez-

tek, így sz. István II. 9. elrendelte, hogy a négy kántorböj-
tön hust senki se egyék, a ki pedig pénteken hust evett, az
egy heti böjtre büntettetett, II. 10. Kálmán, I. 71. szintén el-
rendelte, hogy a kántorböjtök megtartassanak.

3-szor az *egyházi személyek személyes ügyeire* is kiterjedt
királyaink és országgyűléseink figyelme; sz. László I. 17. az
országba jövő idegen papok iránt vizsgálatot rendelt el azok
erkölcsi minősítése tekintetében. A kik pedig ide bejöttek és
valamelyik püspöknek alárendelték magukat, azoknak csak
azon esetben volt szabad eltávozniok, ha a király előtt bebi-
zonyították az irányokbani méltatlan bánásmódot. I. 18.

Nagy jelentőségűek a legfőbb kegyuri jogra nézve azon
törvényeink, melyek a *papok házasságára* vonatkozólag hozat-
tak. Az előzményekből tudjuk, hogy az egyháznak a chlui-
aczi elvek szerinti átalakítására irányzott nagy mozgalom
azon időszakra esik, midőn hazánkban a kereszténység meg-
honosodni kezdett. Azon reformmozgalom egyik jelentősebb
kivánalma volt a papok házasságának megszüntetése. Sz.
László a szabolcsi zsinatban foglalkozott ezen ügygyel és az ott
hozott intézkedések azért nevezetesek, mert azok elütnek VII.
Gergely pápa rendeletétől. A magyar törvény I. 1. nem köve-
telt nőtlenséget a papoktól, hanem csak azt rendelte el, hogy
azon papok és szerpapok, a kik második házasságban élnek,
elválasztassanak; a kik nem akarják törvénytelen nejeiket el-
bocsátani, a kánonok szerint lejjebztessenek, az elbocsátottak
pedig szülőiknek adassanak vissza, és mivel házasságuk nem
volt törvényes, ha akarnak, újra férjhez mehetnek. Továbbá:
ha valamely pap szolgálóját feleség helyett magához társítja,
adja el; ha nem akarja ezt cselekedni, akkor árusittassék el
s a vételár adassék át a püspöknek. De legnevezetesebb azon
törvény I. 3., mely által azon papoknak, a kik első és tör-
vényes házasságban élnek, «a béke kedvéért és a sz. lélek-
beni egyesülésért» ideiglenesen megengedett a házasság, a
mig ez ügyben a *pápa a királylyal megegyezik*. Tehát a király
VII. Gergely 1074-ik évben kiadott rendeletének és a zsinatok
határozatainak ellenére megengedte a házasságot a papoknak.

A többnejűség azonban nem könnyen volt kiirtható a
papság közt; ugyanazért Kálmán is törvényt hozott, mely sze-

rint a kétnejűek, az özvegyek és elvált nők férjei a törvénytelen házasságot szüntessék meg, vagy pedig a papi tisztségtől fosztassanak meg. I. 67. Nemsokára megújított ezen törvény, kimondatván, hogy ha a kétnejű pap felesége miatt az isteni szolgálatot elhanyagolja, minden egyházi méltóságtól fosztassék meg. II. 4., — majd ismét elhatározott, hogy ily lelkészek minden egyházi javadalmaktól is megfosztassanak, — egy püspöknek se szabadjon pedig szerpappá vagy felebbvaló egyházi tisztre valakit előmozdítani, ha csak előbb nőtlenséget nem fogad. II. 9. Ha pedig valamelyik pap ágyast tartana, az tőle elvétsék. II. 12. A püspököket illetőleg pedig sz. László törvénye akép intézkedett, hogy a mely püspök ezen határozatok ellenére a törvénytelen házasságtól megválni nem akaróknak javadalmat ad, vagy megengedi, hogy ilyen valamely papi teendőt végezzen, az a király és püspöktársai által ítéltessék el.

Még a papság ruházatára is kiterjedt Kálmán király figyelme, eltiltván, hogy a papok világiak ruházatát használják és meghatározta a papi ruhát I. 70.

Az egyházi fegyelem tekintetében is találunk törvényeinkben intézkedéseket. Sz. László I. 21. kötelességévé teszi az apátoknak, hogy területi püspökeik iránt alázatosak legyenek; — megparancsolta, hogy a püspökök évenként vizsgálják meg a zárdákat az ottani életmód és fegyelem tekintetében, és elrendelte, hogy egy püspöknek se szabadjon azontul szerzetest vagy zárdanőt bizonyos hely czime nélkül felavatni.

Elrendelte a törvény (1492:44.), hogy minden konventben tartozzanak a főnökök tiz, vagy nyolcz, vagy legalább hét papot tartani, hogy továbbá ezen szerzetesek főnökük hatalma alatt álljanak, kinek jogában áll őket vétségükhöz képest megfenyíteni.

I. Mátyás VI. 12. elrendelte, hogy a püspökök minden évben kétszer megvizsgálják a konventeket, ha pedig elfoglalva lennének, akkor helyetteseket küldjenek ki, a kik ha azt tapasztalják, hogy az apátok vagy prépostok a rend szabályait meg nem tartják, feslett életet folytatnak, vagy püspökeik iránt engedetlenek, — akkor őket foszszák meg állásuktól és ezt más jó erkölcsű férfiúnak adják; ha pedig a fráterek lenné-

nek rossz erkölcsűek vagy engedetlenek, akkor azokat üzzék el a konventből.

II. Ulászló alatt szokásba jött, hogy a főpapok a plébánosokat tizedbeszedésre alkalmazták; minthogy pedig e miatt «sokan gyónás és áldozás nélkül, a csecsemők pedig megkezeszeteletlenül multak ki», elrendelte a törvény III. 36., hogy a főpapok a lelkészeket sem tizedbeszedésre, sem másféle ügyek ellátására ne alkalmazzák. Az 1559: 41. t.-cz. meghagyja a püspököknek, hogy zsinatokat tartsanak és a földiakonokat az egyházak vizsgálatára küldjék ki.

Az egyházi főbb hatóságoknak az alájok rendelt személyek irányábani tulkapásait is mindenkor meggátolni igyekeztek törvényeink; így a győri káptalan a püspök ellen panaszt tevén, az 1647: 102. t.-cz. kimondotta, hogy a KK. és RR. a káptalanok szabadságát is megvédelmezni akarván, elhatározzák, hogy ezentul a püspök a káptalan joghatóságába bele ne avatkozzék; az üresedésbe jövő javadalmakat és kánonoki állásokat az adományozási jog elvesztésének terhe alatt a kánonokban kiszabott határidőn belül betöltse, a káptalani javak kezelésébe be ne folyjon, a lelkészek törvényileg biztosított szabadságait meg ne sértse.

De említésre legméltóbbak Mária Terézia és különösen II. József intézkedései. Utóbbi az ismeretes nyiltparancsában, — mely által a szerzeteket eltörli — egy egyházi bizottságot állítván fel a helytartótanács kebelében, annak tárgyalási hatáskörébe utalta mindazon ügyeket, melyek az egyházakat, a rom. és gör. katolikus egyházi személyeket, az alapítványokat, továbbá a melyek a jó rendet, a köznyugalmat, a melyek az egyházi külső fegyelmet és a külső isteni tiszteletet érdeklik; szóval mindazokat, a melyek a hit ágazatait, a szentségek kijáruztatását és a belső egyházi fegyelmet nem érintik. Elrendelte a császár azt is, hogy a kolduló szerzetesek által üzött koldulás megszüntetése tekintetéből a szükséges nyomozások megtétesenek.

Legmélyrehatóbb intézkedéseket tett II. József császár az eltörlött szerzetek és rendek tekintetében 1782-ik jan. 26-iki rendelettel; *hivatkozva «apostoli királyi tisztére és legfőbb kegyuri jogára, melyet Magyarország minden egyházaira nézve dicső*

elődeinek szokása szerint gyakorol», az igaz hit javát és gyarapodását az által vélte előmozdítani, ha az egyház kormányzatát és az egyházi külső fegyelmet aképp rendezi be, hogy az az állami intézményekhez alkalmazkodjék. Ennek folytában elrendelte, hogy azon szerzetesek, a kik már fogadalmat tettek, a feloszlási rendelet kihirdetésétől számítandó öt hó alatt még zárdáikban maradhatnak, hogy ez idő alatt püspökeiktől felmentményt eszközölhessenek, vagy jövődő életök módjáról másképp gondoskodhassanak, a kik pedig még szerzetesi fogadalmat nem tettek, azok négy hét alatt tartoztak a zárdát elhagyni, mindkét rendbeliek mindazt, a mi egyéni tulajdonuk volt, megtarthatván. Az áldozároknak és a magasabb méltóságban levőknek megengedtetett, valamint az apácáknak is, hogy más idegen országok hasonló szerzeteibe átmelessenek, a mely esetben nekik szabad távozási engedély és megfelelő uti költség engedélyeztetett. Az itt maradók bizonyos nyugdíjat kaptak, a távozók erre igényt nem tarthattak. Végre azok, a kik valamely szerzetes rendbe átlépni akartak, bizonyos évi segélyben részesültek. Szabadság adatott nekik — megfelelő minőség birtokában — arra is, hogy világi papokká lehessenek, a fogadalom alóli feloldás tekintetében tartozván a püspökhöz fordulni. Azoknak, a kik rendjök szabályai szerint csendességben éltek — szabadságukra hagyatott más zárdába átmenni, — a feloszlott zárdákban csak azok maradhattak, a kik igen öregek, vagy oly annyira betegek voltak, hogy sem más zárdá, sem rokonaik által e miatt el nem vállaltattak.

Azon apácák, kik más zárdába nem mentek, egy nekik kijelölt zárdában továbbra is együttesen élhettek; ezek életmódját a püspök egyetértésével a helytartótanács határozta meg, főnököket a püspök nevezé ki a helytartótanács jóváhagyásával; ennek a többiek engedelmeskedni tartoztak. A remetéknek pedig meghagyatott, hogy a remeteruhát 14 nap alatt levetkőzzék és ha netán fogadást tettek, akkor tanács végett forduljanak gyóntatójukhoz.

Ennél nagyobb mérvben már alig lehetett a legfőbb kegyuri jogot gyakorolni!

4-szer. *Az isteni tisztelet és a vallási szertartások rendezése körül.*

Kálmán király törvényeiben több ide vonatkozó intézkedésekre találunk; így:

a) elrendelte, hogy mise csak megszentelt helyeken tartassék és csak szükség esetén engedhető meg sátorban vagy más illő helyen. I. 68.;

b) hogy a szentek ereklyéi csak papi személy által vitethessenek. I. 69.;

c) hogy a keresztények temetése csak a templomoknak előcsarnokában engedtetik meg. Sz. István II. 11. elrendelte, hogy a ki megátalkodásból meggyónni nem akar, az minden egyházi tiszteletadás nélkül temetessék el; ha pedig a szülők vagy rokonok mulasztanak el a lelkészt meghívni s így az illető gyónás nélkül halna meg, a szülők e mulasztást a lelkész által kiszabandó böjttel bünhődjék. A ki pedig hirtelen halállal hal meg, minden egyházi tisztelettel takaríttassék el.

Szokásban volt hajdanta, hogy a meggyilkolt emberek a lelkészek által el nem temetettek, sem ilyeknek a temetőben hely nem adatott, ha csak a szokásos temetési költségeken fölül még egy márka ezüst vagy négy arany nem fizettetett. Már I. Lajos és utána Albert törvényileg eltiltották ezt, mindamelllett a lelkészek a régi szokáshoz ragaszkodtak. I. Mátyás alatt tehát ujlag törvény hozatott VI. 63., mely a lelkészek «telhetetlenségét, a melynél fogva méltányos és valódi jövedelmekkel meg nem elégednek» megróván, ezen «visszaélést, romlottságot, szentségtörést és a simonia egy nemét» azzal törölte el, hogy a mely lelkész ezen zsarolást elkövetendi, az javadalmát veszítse el. Megjegyzi a törvény, hogy ez már Károly király idejében az ő kérelmére pápai bullák által is megszüntetve lön.

5-ször. Ide sorozhatjuk az I. Lajos alatt hozott I. t.-cz.-t is. Szokásban volt azelőtt — mondja a törvény — hogy a *főpapok a világiakkal perlekedvén, a per folyama alatt ellenfeleiket kiközösítéssel sujtották*, vagy ellenök egyházi tilozatot mondtak ki. A nevezett törvény világosan kijelentette, hogy ezt a király tudta nélkül cselekedniök nem szabad. Továbbá, hogy törvényeink több esetben felhatalmazták a királyt arra, hogy ha valamely egyházi személy a világi törvényeket meg nem tartja, attól a javadalmat (az egyházi beiktatás ellenére és

minden ellene indítandó per mellőzésével) elvehesse és tetszése szerint másnak adományozhassa. 1495: 6. t.-cz.

Nem csekély fontosságot kell tulajdonitanunk azon állásfoglalásnak is, melyre törvényhozásunk a *Gergely-féle naptár-nak* hazánkban befogadását illetőleg helyezkedett. Tudvalevőleg a juliani naptár, melyet a keresztény világ is elfogadott, a XVI. században már 10 napi eltérést mutatott, a miből azután a keresztény ünnepek meghatározására nézve zavar keletkezett; ugyanazért XIII. Gergely a Lili Alajos csillagász által készített naptárjavítást elfogadván, az eddigi Julius Caesar-féle naptár használatát 1582-ben a keresztény egyházra nézve megszüntette és a megjavítottat hozta be, mely az ő nevéől Gergely-féle naptárnak neveztetik. Azonban az új naptár, melyet Gergely *bulla által* kívánt életbe léptetni, több államban s különösen nálunk sem fogadtatott el. Rudolf király az ügyet az országgyűlés elé terjesztette, mire az 1588:28. t.-cz. kijelentette, hogy habár a karok és rendek inkább a régi naptárhoz ragaszkodnak s azt, mint a melyhez a szegények és gazdagok szokva vannak, továbbra is megtartani akarnák, mindamellét a király felhívásának engednek s az új naptár használatába beleegyeznek, mindazonáltal világosan kijelentik, hogy *azt senki másnak, mint ő felsége egyedüli és kizárólagos tekintélyével behozottnak fogadják el*, a mi által annak akartak kifejezést adni, hogy a pápai bulla tekintélye előtt meg nem hajolnak.

6-szor. A *papi tized* kivétele és beszéde minden időben sok akadályra és ellenzésre talált, mert temérdek visszaélésekkel járt. Törvényeink ugyan — melyek száma tekintélyes — részletesen körülírták a kivétel és beszéd módját, szigorubb büntetések is szabván mindazokra, a kik a tized kiszolgáltatása, mind pedig azokra, a kik a tized beszéde körül visszaéléseket követtek el; mindamellét az egyházi személyek a világi törvények intézkedéseivel nem elégedtek meg, hanem *egyházi fenytékeket* is alkalmaztak a dézsmakötelezettekre. Ugyanazért már II. Ulászló II. 37. elrendelte, hogy az egyházi tilozat előbb ki nem mondható, mint a kiszolgáltatásra törvényileg kitűzött határidő lejártá után, — a földesurakra pedig azért, mert a parasztok a kiszolgáltatásban akadékoskodnak,

tilozat nem alkalmazható. Minthogy pedig folyton érkeztek panaszok a törvénytelen dézsmaszedés és a kötelezettek egyházi fenytékekkel sújtása miatt, annálfogva az 1507:23. t.-cz. akép intézkedett, hogy ezen panaszok a király s illetőleg a helytartó által ítéltessenek el, a kötelezettek panaszának alaposága esetében a főpapok erősebb pénzbüntetésekkal fenytetvén.

7-szer. Az 1504:26. t.-cz. ekép szól: «Némely főpapok az egyházmegyéjőkbeli plébánosokat arra szokják kötelezni, hogy miután a plébániára megválasztattak, magokat mindjárt a püspöknél bemutatni, annak esküt tenni és e fölött írásbeli nyilatkozatot kiállítani tartozzanak; minthogy ez világos hátrányára van a nemeseknek, mivel sz. István kora óta mindenkor szabadságukban állott plébánosokat választani, ugyanazért rendeltetett, hogy ezentul egy plébános se tartozzék azt cselekedni és hogy azok közül senki a kegyurak beleegyezése nélkül meg ne erősíttessék». Mely törvényt az 1647:100. t.-cz. megújított.

8-szor. A házassági ügyek törvényes intézését is mindjárt kezdet óta magoknak tartották fenn királyaink. Már sz. István II. 24. elilította, hogy a gyermekekkel hátramaradó özvegy, ha ezeket ápolni igéri, bárki által kényszeríttethessék uj házasságra lépni; továbbá a szülők engedelme nélkül nőül vett leányt szülőinek visszaadni rendelte II. 25.; midön pedig valaki nejét hűtlenül elhagyta, ha a nő várakozni akart férjének visszatérésére akkor senki által sem volt ujabb házasságra kényszeríthető; de ha önkint férjhez akart menni, ezt tenni szabadságában állott II. 28. Sz. László is többrendü házassági törvényt hozott, így: I. 1. a kétnejü papokat elválasztani rendelte, megengedvén, hogy a nők ujra férjhez mehessenek; ha pedig a pap szolgálóját vette nőül, ez eladatott I. 2.; ellenben az egy nővel törvényes házasságban élő papok házasságát megengedte I. 3. Ha pedig valamely püspök vagy érsek az elválasztást nem akarta eszközölni, akkor ez a király és püspöktársak ítélete szerint büntettetett I. 4. Ha zsidók keresztény nőket vettek feleségül. ily nőt szabadnak nyilvánított, elvétetvén az a zsidó férjtől I. 10. Ha pedig valaki nejét házasságtörésen érvén, megölte, második házasságra léphetett I. 13. De ha e miatt a nőt bíróság elébe állította, akkor a kánonok sze-

rint ítéltetett fölötte, és ha a férj akarta, visszavehette őt, ha nem: akkor egyikük sem házasodhatott. Kálmán II. 15. elrendelte, hogy minden eljegyzés a templomban a lelkész és tanuk jelenlétében valamely jegyajándékkal és mindkét fél beleegyezésével történjék, különben nem fog házasságnak tekinteni.

Ezeket azért soroltuk fel, hogy kitüntessük, miszerint királyaink az első idők óta a házassági akadályok megállapítása, a házasság kötésének módja és a házasság érvényessége vagy érvénytelensége tekintetében is gyakorolták felségjogaikat.

9-szer. *Az egyházi méltóságok és címek engedélyezése körül.* Már sz. István kezdette e jogot gyakorolni, midőn az esztergomi egyházmegye élére érseket, a többi egyházmegyék élére püspököket, a monostoroknak, zárdáknak fejevé apátokat, prépostokat nevezett, a mit azután királyaink a későbbi alapítványoknál is cselekedtek, kieszközölvén természetesen az egyházi tekintetből szükséges megegyezését a római széknek.

A létező egyházi méltóságok magasabb fokra emelése is a legfőbb kegyüri jogon gyakoroltatik. A kalocsai püspökség 1735-ben királyi kezdeményezés alapján emeltetett érsekségre s egyesítettettt kánonszerüleg a bácsi érsekséggel; további példával találkozunk az egri püspökségnek 1804-ben szintén érsekségre, majd a fogarasi püspökségnek 1850-ben gyulafehérvári görög. kath. érsekséggé történt emelésében, és végre a zágrábi püspökségnek 1852-ben érsekségre történt felmagasztalásában.

A magyar királyoknak megvan azon joguk is, hogy egykor a magyar koronához tartozott, de idővel ettől elhódított és török kézre került tartományokban, (minők voltak: Szerbia, Bosnia) fennállott egyházmegyék czimére püspököket (episcopi in partibus infidelium), a megszűnt régi apátságok és prépostságok czimére pedig apátokat és prépostokat nevezhessenek. II. Ferdinánd és a pápa közt ezen czimzetes püspökök kinevezése miatt keletkezett vitában Pázmán Péter bibornok által adott véleményt már ismertettük, arra is van nem egy példa, hogy a király legfőbb kegyüri jogán a görög nemegyesülteknek az unióra való áttérése alkalmából — mig püspök neveztetetett ki, — főpásztorokat rendelt ki: így történt ez Nagyvá-

radon és Csanádon, a hol ezen egyházmegyék püspökei rendeltettek ki főpásztorul a gör. kath. hiveknek.

További nyilvánulását látjuk a legfőbb kegyuri jognak a kanonokok kinevezésében is, melyet királyaink 1758-dik évtől kezdve gyakorolnak; II. József pedig 1788 decz. 8-ról kelt rendeletével a czimzetes kanonok kinevezési jogát is a fejedelmi jogok közé sorolta. Az 1859-dik évi szept. 11-én kelt rendelet pedig a csanádi egyházmegyében a főesperességeket visszaállította.

Itt kell megemlitenünk azon rendeleteket is, melyek által az egyházi személyeknek bizonyos méltósági jelvények adományoztattak, ilyenek a kanonoki diszjelvények. Már II. Endréről olvassuk⁹, hogy az ő közbenjárására a pápa a Garan melletti sz. benedeki apátnak és utódának infulát, gyűrűt és sarukat engedélyezvén, a király ezen méltósági jelvényekben az apátot megerősíti, «mivel — ugymond a szabalmi oklevél — a mi-kint minket illet meg az egyházakat és apátságokat adományokkal gazdagítani, a szerint reánk tartozik az is, hogy azokat tiszteletben is gyarapítsuk». A sz. István-féle alapítványi levelekben olvasható tiszteleti kitüntetésekről jelen mű más fejezetében már szólottunk.

Egyházi tekintetben országunk legfőbb méltóságának az esztergomi érseknek egy cziméről kell még említést tennünk, mely habár inkább világi jellegű, de minthogy az ország mindenkori primásának személyéhez van kötve, s így azon kitüntetés ezen egyházi méltósággal állandó kapcsolatba hozott, itt van helye annak, hogy arról megemlékezzünk. VI. Károly alatt Keresztény Ágost szász herczeg ült az esztergomi székbén, midőn az 1715:111 t.-cz. meghozatott, mely így szól: ő főmagasságának a bibornok szász herczegnek, esztergomi érsek és primásnak kérelmére ő felsége a jövődő érsekeket is a római sz. birodalom valóságos herczegéivé tévén s őket a császári herczeg czimével, méltóságával, és minden tiszteleti és kiváltsági előnyeivel felruházván — ezért az ország karai és rendei hálás köszönetet mondanak ő felségének, és ezt törvénybe iktatják.

10-szer. Nem hallgathatjuk el azt sem, hogy országunk s illetőleg királyaink, még hazánk szentjeinek szentté

avattatására nézve is befolyást gyakoroltak, a mennyiben erre vonatkozólag a sz. széknél kezdeményező lépéseket tettek. Így tön V. István, ki a pápánál követei által kérelmezte Margitnak szentté avatását¹⁰.

11-szer. Midőn a legfőbb kegyuri jognak az egyházi ügyekbeni érvényesülését tárgyaljuk, nem feledkezhetünk meg ezen jognak ama nagy jelentőségű gyakorlásáról, melyet a következő eset tüntet föl:

A magyarországi s akkoron még külön fejedelemségkép létezett Erdély területén lakó románok 1697-ik évben Gyulafehérvárott nagy gyülekezetet tartván, közakarattal elfogadták a nyugati egyházakkal való egyesülést a hitágazatiakra nézve, de fentartották továbbra is a szertartások és fegyelemre vonatkozólag a görög egyház szokásait. Ezen hitágazatos egyesülés a király elé terjesztetett jóváhagyás végett, ki azt 1698-ik évi ápr. 14-én és 1699-ik évi febr. 16-án kibocsátott diplomák által szentesítette. Ezen diplomák az ujonan alakított görög kath. román egyházat az esztergomi érsekség felügyelete alá helyezték. De ezen függéstől a román egyházat IX. Pius pápa 1853 nov. 26-án kelt bullája által feloldotta, és a lugosi és szamosujvári püspökségek felállításával ugy ezeket, mint a nagyváradi gör. kath. püspökséget a gyulafehérvári érsekség joghatósága alá rendelte. Két tekintetből fontos ezen eset; először, hogy a hitágazatos vallási egyesülés érvényéhez is megkivántatott a legfőbb kegyur jóváhagyása; és másodsor, hogy a pápa által engedélyezett gyulafehérvári metropoliának joghatósága és a nevezett két püspökségnek felállítása — a melyeknek javadalmazása egyébkint szintén királyi alapítás által történt — jogosnak csak akkor tekintetett, midőn azok országgyűlésileg törvénybe iktattattak.

Jegyzetek:

¹ L. a szentistváni legendákat és az alapító-leveleket.

² L. sz. István II. törvénykönyvét.

³ L. Kollár, De potestate legis. 93. l.

⁴ L. Kollár, De potest. leg. circa sacra 30. s köv. l. Horváth Mihály A kereszténység első százada és mások. Sok századon át a kisebb (tartományi) zsinatok is szent zsinatoknak nevezettek, miglen XIV. Benedek pápa elrendelte, hogy a «sancta» czim csak az egytetemes zsinatok megnevezésénél használtassék.

⁵ Az 1715: 31. t.-cz. a rózsashegyi zsinat határozatait, melyek szerint az ország különféle egyházmegyékre osztatott fel és a róm. kath. hittel ellenkező határozatok hozattak, megsemmisítette és eltiltotta, *hogy bármi néven nevezendő zsinatok vagy gyűlekezések ő felsége tudta és engedélye nélkül tartathassanak.*

⁶ L. Kollár fejtegetéseit, De potest. leg. praefatio.

⁷ Képviselőházi küldöttség jelentése. 2. sz. okmány.

⁸ Szeredy, Egyházjog II. 1442. l.

⁹ Mon. Eccl. Strig. I. 192. l.

¹⁰ A sz. Margit legendában ezeket olvassuk István királyról: «Alazatosan kényyeregveen (a pápánál) hog mykoron az mendenható ur isten ez tyztelendeu zent zuznek myatta zent Margyt azzonnak erdemenek myatta, anne nag sok chodakat myelkedeut, hog ez neki segedelmeet nem hivnya egeb zenteuknek keuzette, igen meltatlan; azért meltolatneek eu zentseges atyasaga zenteuknek keuzyben zamlalnya. Halvan papa István kyralnak alazatos kényyergesseet, kegesen meghalgata es paranchola papa eztergamy Fylep erseknek és vacy pispeknek es Bakony apat urnak» stb. Knauz, Mon. Eccl. Strig. I. 610. l.

AZ EGYHÁZI VAGYON FELETTI FŐFELÜGYELET.

A legfőbb kegyuri jog gyakorlásának körébe tartozik az is, hogy a kegyuralt javakra gond fordítottassék, miszerint azok rendeltetési céljaiktól el ne vonassanak, következöleg hogy azok mindenkor épségben fentartassanak; és sem mások által el ne foglaltassanak, sem pedig a javadalmas által állagukban meg ne csonkítottassanak; hogy továbbá ha ezen javadalmak üresedésbe jönnek, azok alapítványi rendeltetésüknek megfelelőleg minél előbb újra adományoztassanak. Az egyházi javadalmak adományozásának joga tehát bizonyos kötelezettségekkel is kapcsolatos. A H. K. I. 10. szinte megemlékezett erről, mondván: hogy királyunk minden főpapok és egyházi férfiak igaz és törvényes örököse, nem ugyan oly értelemben, hogy a javakat és jogokat az egyháztól elvonhatja és lefoglalhatja, hanem hogy a megüresedett székeket másoknak adományozza.

A legfőbb kegyur figyelme tehát szükségképen és mindekelőtt arra terjed ki, hogy ezen javak alapítványi jellegükhöz képest mindenkorra épségben fentartassanak. Ezen felügyeleti joggal az 1723: 70 és 71. t.-cz. a királyt bizta meg, mely jognak gyakorlását a felség akkoron a helytartótanácsra ruházta át, most pedig vallás- és közoktatásügyi minisztere utján gyakorolja.

A legfőbb felügyeleti jognál fogva:

1-ször meg nem engedheti, hogy azok mások által elfoglaltassanak, vagy bármi módon megkárosítottassanak. Már első királyaink mint az egyházak első alapítói, igyekeztek ezen javakat az által lehető biztonságba helyezni, hogy rólok alapítóleveleket állítottak ki, a melyekben ezen javakat egyenkint és

névszerint, olykor a határok körülményes leírásával és terjedelmük számszerinti megjelölésével felsorolták; sokszor a megtámadókra büntetéseket is szabtak. Így sz. István a pannonhegyi apátság alapító levelében azt mondja, hogy a ki az ő alapítványi intézkedései ellen cselekedendik, tudja meg, hogy ítélet napján az élők és halottak istene előtt fog vele találkozni; a pécsi püspökség alapító okmányában pedig már földi büntetésekkel is fenyegeti azokat, kik a püspökség birtokait megtámadni merik, száz font finom aranyat tartozván az ilyen fizetni, melynek fele a királyi kincstárt, másik fele pedig a püspököt illetvén; azon fölül az atya, fiu, szentlélek isten, a boldogságos szüz anya és szt. Péter apostol örökös átka által kárhózzék el és a Krisztus ítélőszéke előtt számoljon.

De számos törvényünk is intézkedik a tekintetben, hogy ezen javak, ha a világiak által elfoglaltattak, visszaszereztesenek. Már az 1439: 21. t.-cz. rendelkezik az iránt, hogy a király az egyházi javak elfoglalását meg ne engedje (l. az 1454: 7. t.-cz. is.) Az 1435: 21. t.-cz. megtiltja, hogy a királyi kegyuraság alatt álló püspöki, érseki, apátsági, prépostsági egyházakat semmiféle királyi hivatalnok, bán, vagy vajda elfoglalhassa vagy azokról részben vagy egészben intézkedhessék. Az 1588: 39 t.-cz. pedig elrendeli, hogy a király az elzálogosított egyházi javakat váltsa vissza és az ország törvényeihez képest az egyházi rendnek bocsássa vissza. Szinte ily nevezetes az 1567: 31. t.-cz. mely felsorol néhány javadalmat, a melyeket a világiak elfoglaltak s részint elzálogosítottak; a törvény tehát kérte ő felségét, hogy ezen javakat adassa vissza, egyzsersmind pedig kimondja, hogy az ezeket terhelő zálogösszegek elveszetteknek tekintendők.

De nemcsak a királyt, hanem a püspököket is kötelezte a törvény (1550: 20.), hogy az elfoglalt egyházi javakat «királyi tekintélyvel» visszaszerezzék: nevezetes az 1548: 9. t.-cz. mely szerint a püspöki kar legnagyobb része az országos zavarokban megfosztatván birtokaitól, kérték a KK. és RR. a királyt, hogy a pápánál tegyen lépéseket arra nézve, hogy a püspökök megerősítését ingyen teljesítse; ami tekintetben az országgyűlés is közvetlenül a pápához járult. Az 1598: 32. t.-cz. pedig meg nem engedi, hogy az egri káptalan tizedei és

negyedei elfoglaltassanak, mert ezek nélkül a káptalan meg nem élhet; tehát a király figyelmébe ajánlja, hogy a káptalannal akép egyezkedjék, miszerint annak panaszra oka ne legyen. Sőt az 1526: 23 t.-cz. azon alkalomból, hogy egynemely földes urak az általak nem alapított egyházi vagyont a közterhek viselésére eszközölt összeírások alkalmával a saját nevük alatt iratták össze, ezt eltiltotta. Midőn pedig a törökök az ország területéről kiűzettek, I. Leopold 1701 április 9-ről kelt nyílt levelében¹ a törököktől visszafoglalt minden jószágokat, jogokat, és dézsmákat a klerusnak visszaadni rendelt.

Különösen a mohácsi vész után a világi hatalmasok az üresedésbe jött püspökségeket egymás után, elfoglalták. Pázmán Péter «Kalauz»-ában panaszolja, hogy az egri püspökséget Perényi Péter, a nyitrai török Bálint, a váradi Czibak Imre, az erdélyi Dobó Ferencz, a csanádit Perussics Gáspár, a pécsit Szerecseny János, a győrit Bakics Pál foglalta el; ugyanazért 1537-ben törvény hozatott. (19. t.-cz.), hogy a király ezen javakat a világiak kezéből vegye vissza és hogy azokat jövőre senkinek (t. i. a világiak közül) ne adományozza. Ezen időtől fogva majd minden országgyűlés foglalkozott ez ügygyel részint általánosságban, részint a felmerült egyes esetekhez képest, záros határidőket is tűzvé ki, a melyek alatt az elfoglalt javak és jogok az egyházaknak visszaadandók voltak.² A Bocskay-felkelés alkalmával is sok egyházi vagyon foglaltatott el, ugyanazért az 1613: 2. t.-czben — hivatkozva a bécsi békekötésre is — kérte az országgyűlés a királyt, hogy az elfoglalt egyházi javakat a nádor közbejöttével adassa vissza.

A mohácsi véssnap Erdélyben is vezgetes volt az egyházi birtokokra. Sok egyházi férfiú vérzett el a csatasikon, vagy lett egyébkint áldozata a török pusztításoknak, az új hit terjedése is sok helyütt menekülésre készteté főleg a monostorok és zárdák lakóit, végre a Ferdinánd és Zápolya közti ellenségeskedés és az ennek folytán bekövetkezett pártoskodás szinte hátrányos volt az egyházi birtokokra. Főleg János király halála után az általa birt országrészekben egymás után foglaltattak le az egyházi birtokok. Hogy az egyházi testületek ezt megakadályozzák: vagy elzálogosították birtokaikat, vagy pedig a

király által megbízható férfiaknak adományozták oly feltétel alatt, hogy a körülmények változtával az adományt visszaadni tartozzanak. Így adományozta például Ferdinánd király a váradi káptalan szatmármegyei birtokait a káptalan visszaállításáig Kisvárday Mihálynak.⁸ Izabella királyné idejében Erdély rendei a szászsebesi gyűlésen 1556-ban törvényt hoztak, hogy az egyházi javakat a fejedelmi kincstár számára lefoglalják s országuk valamennyi káptalanát és klostromát megszüntették. A királyné ezen végzéseket nem szentesíté ugyan, fentartván magának az egyházi javak feletti végelhatározást; de Várad eleste után Varkocs Tamás a püspökségi javakat lefoglalá, azt adván okul, hogy a káptalan a hűségi esküt le nem tette. A káptalan javainak elfoglalása után elszéledt.⁴ Erdély püspöke Bornemisza Pál pedig székhelyét Gyalut és birtokait önként elhagyván Kassára menekült. Az 1566-iki évi tordai gyűlés egyakarattal végezte, «hogy afféle egyházi renden való személyek, kik az pápai tudományhoz és emberi szerzéshez ragaszodtanak és abból megtérni nem akarnak, az ő felsége János Zsigmond birodalmából mindenünnen kiigazíttassanak. Az váradi káptalannak ő felsége ez jövő virágvasárnapot hagyta, kik ha meg akarnak térni, házokban szőlőkben, marhájokban jószáguktól elválva, kiket ő felsége magának akar tartani, békességgel megmaradhatnak, ha — pedig az istennek ígéjét nem akarják venni, személyekben marhájokkal egyetembe valahová akarnak menni — szabadon elbocsáttassanak». Majd az 1566-iki szebeni országgyűlés is tárgyalta a váradi káptalan ügyét és kimondá határozatilag, hogy «a váradi káptalan helyébe, mert hogy azok megrontattanak az ő bálványozások okáért — tartassék két más pap, Kanisay János és Foris pap, hogy azok, a vármegye nótáriusával egyetemben a hiteles helyi teendőket végezzék». Egyébiránt I. Ferdinánd sem bánt különben a váradi káptalannal; azon okból, mert a káptalan János királylyal és Izabellával békében élt, több borsodmegyei birtokát Serédy Gáspárnak inscribálta.

De nemcsak foglalások által változtak időnkint az egyházi birtokok, hanem cserék és eladások által is. Ezen jogügyletek a régibb időben sokszor királyi jóváhagyás mellett köttettek.

sokszor e nélkül. Már az Árpádok korából is birunk több történeti adatot, a mely a királyi jóváhagyás szükséges voltát igazolja. IV. László 1279-ik évi okmányából tudjuk, hogy az esztergomi keresztéseknek megengedte, miszerint Ujvásár földet Csalló-közben eladhassák.⁶ Ugyanezen király 1274 márcz. 9-ről megerősíti azon szerződést, mely szerint a IV. Béla által az esztergomi káptalannak Jenő helyett adományozott Zalka falu elcseréltetik.⁷ I. Lajos pedig a budai várat építendő, ezen területet az óbudai prépostságtól elfoglalta s helyette más területeket adományozott.⁸ Említettük már fennebb, hogy a mohácsi csata után Perényi Péter az egri püspökség javait elfoglalta, az 1545 : 53. t.-cz. tehát elrendelte, hogy a püspökségi tizedeket és egyéb jövedelmeket a király Perényi kezeiből kiszabadítsa s azokat a győri vár fentartására fordítsa.

A foglalások miatt felmerült számos panasz folytán hoztattak a fennebb felsorolt törvények, melyek az országnak ezen javak épségben tartása iránti érdekelttségéről fényes bizonyítást tesznek.

2-szor, *hogy mivel a javadalmas nem tulajdonosa, hanem csak haszonélvezője a javadalomnak, ő annak állagát meg nem csonkíthatja, hanem abból csak a rendes jövedelmek élvezetére van jogosítva.* A legfőbb kegyur joga és egyszersmind kötelessége mindazt megakadályozni, a mi a javadalmas által a javadalom kárára elkövettethetnék. Az 1559. 51. t.-cz. egy előfordult eset alkalmából kimondotta, hogy az ország jogai és törvényei szerint egy apát sincs jogosítva arra, hogy az egyház javai és jogaiból utódainak hátrányára valamit elidegeníthesen. Az 1567. 31. t.-cz. eltiltja a főpapoknak, hogy egyházi javakat eladhassanak vagy elzálogosíthassanak, mert ily jogügyletek érvénytelenek lennének. Általában a törvény azon óhaját tejezi ki, hogy a király akép fog intézkedni, hogy a KK. és RR-nek alapos okuk panaszra ne legyen.

Az egyházi javak mikénti kezelésére is mindenkor gondot fordítottak királyaink és törvényhozásunk; így már I. Mátyás V. 8. megtiltja a főpapoknak, hogy tizedeiket bérbe adhassák. II. Ulászló V. 65. pedig mindazon szerződéseket, melyeket az érsekek, püspökök vagy más egyházi személyek javaik és jogaikra nézve kötnek, vagy azok tekintetében

bármiféle kötelezettségeket vállaltak — habár arra kir. jóvá-
hagyást eszközöltek volna is ki — vagy jövőben vállalnának,
semmisenek nyilvánítá. Az 1723. 71. t.-cz. pedig azt mondja,
hogy a mely főpap, vagy bármely egyházi javadalom birto-
kosa a reá bizott egyházakat vagy javadalmakat kellőleg nem
gondozza, az épületeket s felszerelvényeket elhanyagolja s
helyre nem állítja, ily egyházi személyek jövedelmei a király,
mint legfőbb kegyur által zár alá vétessenek és az egyházak
és épületek helyre igazítására fordítottassanak. Ezen törvény
alapján III. Károly 1724 decz. 30-áról rendeletet bocsátott
ki, mely szerint a helytartó-tanácsnak kötelességévé tette az
egyházi vagyon feletti felügyeletet s ha valami elhanyagolá-
sokat tapasztalna, azokat a Felség tudomására tartozott hozni.

De ne időzzünk sokáig a régi intézkedéseknél, midőn
tárgyunkra vonatkozólag legújabb időbeli is kínálkozik. A
vallás- és közoktatásügyi minister 1890 február 28-áról
479/eln. sz. a. ö Felsege által jóváhagyott szabályrendeletet
tett nyilvánossá, mely szerint az egyházi főjavadalmasok mind-
azon szerződésai, melyeket ő Felségének legfelsőbb s illetőleg
a vallás- és közoktatási minister jóváhagyása nélkül az álta-
lok haszonélvezett javadalom egyes részei, u. m. szántóföldek,
rétek, legelők, szőlők, erdők, továbbá az épületek, kö- és egyéb
bányák és a hasznót hajtó jogok bérbe adása iránt három
évet túlhaladó időtartamra kötnek, a szerződést kötő java-
dalmas elhalálása vagy a javadalomból egyébkénti eltávo-
zása esetén sem a javadalomra, sem az időközre, sem pedig
az utódra érvényeseknek nem tekinthetők. A kisebb haszon-
vételek, mint például az erdei gyümölcs, a makk- és gubacs-
szedés, továbbá a csekélyebb pataki malmok, a vadászat és halá-
szat bérbeadása e pont rendelkezése alá nem esnek és azért
a körülményekhez képest felsőbb jóváhagyás kikérése nélkül
három évi időtartamon túl is bérbeadhatók. Egyáltalában csak
olyan haszonbéri szerződések ismertetnek el érvényeseknek
és hagyatnak jóvá, a melyekben az évi bérek legfeljebb félévi
előleges, az eladási áraknak pedig csak a folyó kezelési évre
szóló fizetése van kikötve. Oly haszonbéri szerződések, melyek-
ben a bérlőnek az évi bérösszegezen felül még az évi bérbe-
való beszámíthatás vagy a bérleti idő letelte után a javada-

lom által való megváltás kötelezettsége mellett építkezések vagy más beruházások engedtetnek meg, mindenkor s így még a három évre szóló szerződések is csak akkor ismertetnek el érvényeseknek, ha azokra a felsőbb jóváhagyás előlegesen kikérletett és meg is adatott. A bérlők és haszonbérlők által szerződési biztosítékul letett óvadékok az illető káptalan felügyeletére és őrizetére bizandók. Minden egyházi főbb javadalmas köteleztetik a javadalmi és a kegyurasága alá tartozó épületeket állandóan jó karban tartani. A javadalomba belépő egyháznagy köteles a székfoglalástól számítva legkésőbb 3 év alatt úgy a kegyuri, mint a javadalmi összes épületeken található minden rongálmányokat a javadalom átadásakor megtérített összegek erejéig helyre igazíttatni; mit ha nem tenne, a helyrehozásokat a vallás- és közoktatási minister eszközölteti a javadalmas költségére. Az egyházi nagyobb javadalmak kezelését a vallás- és közoktatási minister van hivatva ellenőrizni; a ki, mihelyt a rendetlen kezelést észrevette, az illető metropolitának meghallgatása mellett jelentést tesz ő Felségének, s egyuttal a javadalom kezelésének megvizsgálása czéljából ministeri biztost küld a javadalomba.

3-szor. *Az üresedésbe jött egyházi javadalmakat minél előbb betölti.* Megtörtént a régibb idöben, hogy részint személyes tekintetekből, részint azon okból, hogy az idöközi jövedelmek a kincstári szükséglet fedezésére fordíttathassanak, a javadalmak hosszabb ideig betöltetlenül hagyattak. Az országgyűlés mindannyiszor felszólala az ellen, ha a javadalmak betöltése körül késedelmet tapasztalt; söt törvényt is hozott; ilyen az 1546. 45. t.-cz., mely emlékezetébe hozza a királynak, hogy az egri püspökséget töltsse be. Hasonló sürgetést intéztek a KK. és RR. az 1569. 35. és 1572. 8. t.-cz.-kel a királyhoz, a györi püspökség mielőbbi betöltése végett; az ugyanazon évi 36. t.-czikkben felkérlik a királyt, hogy általában véve minden üres javadalmat töltsön be «általános kegyuri jogánál fogva». Az 1588. 46. t.-cz. és az 1598. 38. t.-cz. a zalavári és kapornaki apátságok visszaállítását és javaiknak visszaadását rendeli el. Az 1569. 48. t.-cz. kéri a királyt, hogy a turóczi prépostságot állítsa vissza, s miután e törvény 30 éven át sem hajtattott végre, az országgyűlés az 1597. 40. t.-czikkben

sürgetést intézett a királyhoz, a mit az 1609. 50. t.-cz. által — melyben a jászói konvent helyreállítását is kéri — megismételt. S minthogy a törvénynek még mindig nem szerezett fogant, az 1613. 32. t.-czikk elrendelte, hogy a király a turóczi prépostságot még azon országgyűlés alatt alkalmas egyénnek adományozza, a ki a konventet azonnal helyrehozni, s abban megfelelő számú személyzetet legyen köteles tartani. Ugyanez alkalommal a csornai konvent visszaállítása is elrendeltetett. Az 1751. 8. t.-czikk pedig a zalavári apátság iránt intézkedett.⁹

A görögkeleti keleti szerb egyházban az 1868 aug. 10., 1871 május 29 és 1875 május 14-én kelt legf. elhatározások által megállapított kormányzati szervezet szerint a kongressus választja a patriarkát, mégis midőn 1879-ben Ivackovics karlóczai patriarka ö felsége által «törődöttségénél fogva» nyugalomba helyeztetett, a patriarkaság administratorává a felség által Angyelics püspök neveztetett ki. Ez ellen tiltakozott ugyan a kongressus, mégis midőn az 1881 végén összehívott kongressus többsége Stojkovics budai, majd Zsivkovics károlyvárosi püspököt választotta meg azon okból, mert a kongr. képviselők a személy tekintetében egyhangu megállapodásra jutni nem tudtak, ö felsége kir. hatalmánál fogva patriarkává Angelics Germánt nevezte ki.

4-szer. *A legfőbb kegyur intézkedik, hogy az elpusztult egyházak visszaállíttassanak.* Királyaink mindenkor különös gondot fordítottak arra, hogy a kegyuri kötelezettségeknek elég tétessék. Már sz. László I. 7. és 8. elrendelte, hogy az elpusztított és leégett egyházakat a hitközségbeliek, az elavultságból elpusztultakat pedig a püspök állítsa helyre. Későbbi törvényeinkben is erélyes intézkedésekre akadunk; így az 1715. 60. t.-cz. sz. István II. 1. és a H. K. 11 czimére hivatkozva, valamint az I. Leopold által tett fogadást megemlítve⁹) felkéri a királyt, mint legfőbb kegyurat, hogy az elpusztult egyházakra gondja legyen és különösen a főpapokat az egyházi és az országos törvényekhez képest kötelelességeikre figyelmesse. Ezen törvényt az 1723. 71. t.-cz. azzal toldotta meg, hogy ha a főpapok vagy más egyházi javadalmasok a reájok bízott egyházakat és javadalmakat nem gondolják, a királyi

Felség ezen javadalmakat zár alá veheti és jövedelmeiket az egyházak helyreállítására fordíthatja. A győri püspökség is sokat szenvedett a török pusztítása által; hogy tehát felmerült kárai némileg enyhíthessenek, az 1659. 5. t.-cz. azon százezer forintból, melyben Draskovics püspök a kincstár részére elmarasztaltatott, tizezer forintot a győri püspökség helyrehozására rendelt kifizetni. Az 1764/65. 10. t.-cz. pedig a fehérvári püspökség helyreállítására a királyt felkérte.

5-ször. *Rendelkezik az elpusztult javadalmak iránt.* A parasztlázadás, a vallási villongások, de főképp a török dúlások idejében számos egyházi javadalom pusztult el; zárdák, monostorok, káptalanok üzettek ki helyükből, melyek visszaállítása azután részint céltalannak, részint lehetetlennek is találtatott. Az 1548-iki országgyűlés valóban a nemzeti szükségletek átérzésének magaslatára emelkedett, midőn ezen javakat nem a kincstári szükségletek fedezésére rendelte lefoglalni, hanem ezen javak eredeti rendeltetéséhez képest a szomorú állapotban létezett nemzeti közművelődés céljaira szentelte. Ugyanis a 12-ik t. cz.-ben elrendelte, hogy az elhagyott monostorok, zárdák és káptalanok javai és jövedelmei, tudós lelkészek ellátására, a kik a népet a katolikus hitben oktatják és megtartják, iskolák állítására, azokban erkölcsös és tudós tanárok tartására s végre az ifjúság felsegélésére fordítassanak. Mely intézkedést az 1550. 19. t.-cz. megújított.

A *bevont* egyházi javadalmak feletti intézkedési jogról külön czikkben tárgyalunk.

6-szor. *Tiltva van, hogy a javadalmas az egyházi javakat terhelhesse.* A H. K. I. 2. szerint a főpapok, országnagyok és nemesek nemességi tekintetben és vagyonukra nézve egyenlő és ugyanazon szabadság, kivételesség és mentesség kiváltságaival birtak s ennél fogva ugyanazon törvény és szokás által kötelezettek. Tehát a főpapok javai már kezdet óta csakis azon terhekkal és kötelezettségekkel rovathtak meg, a melyekkel a nemesi vagyon és személy. E terhek pedig mindenkor az országgyűlés által állapítottak meg az adott körülményekhez képest. De egyáltalában tiltva volt az, hogy a terhelést a javadalmas tehesse. Már a II. Ferdinand-féle okmány s később a Kolonich-féle egyezmény is határozottan kijelen-

tették, hogy az egyházi javadalmas által a javadalom hátrányára tett adósságok érvénytelenek; a megtörtént elidegenítések pedig a javadalmas hagyatékából mindenkor kiegyesztendők¹⁰. Az 1890 február 28-áról 479. sz. a. kelt vallásügyi ministeri szabályzat szerint «azon törvényes intézkedésnél fogva, hogy az időszerinti haszonélvező a javadalomban levő utódot kötelezettségek teljesítésével felsőbb jóváhagyás nélkül nem terhelheti: a javadalmasok akár nyugdíj, akár kegydíj, akár bármi más néven nevezendő adományt bárki részére felsőbb jóváhagyás nélkül csakis tényleges élvezeti idejőkre és csak saját jövedelmeik terhére engedélyezhetnek».

Ha mégis bizonyos okokból, a melyek azonban csak akkor foroghatnak fen, ha a javadalomba valamely hasznos beruházások szándékoltatnak eszközöltetni, valami elemi csapások folytán nagyobb építkezések szükségeltetnek¹¹, a javadalom terhelése elkerülhetetlen lenne, az csak a javadalmas alaposan indokolt kérelmére engedtetik meg ő Felsége által és csak azon kötelezettséggel, hogy az ekép létesített adósság bizonyos számú évekre felosztva a javadalmas s esetleg utódai által a javadalom javára visszatéríttessék.

Jegyzetek:

- ¹ Képviselőházi albizottsági jelentés, 5. számú okmány.
 - ² 1542: 3.; 1547: 21.; 1548: 8.; 1552: 18.; 1550: 17.; 1555: 12.; 1557: 11.; 1638: 57.; 1681: 68.; 1567: 24. és 31. stb.
 - ³ Bunyitay, i. m. I. 425. és II. 474. l.
 - ⁴ Bunyitay, u. o.
 - ⁵ Bunyitay, u. o. Az egyházi vagyon elfoglalásától még királyaink se idegenkedtek, főleg ha a kincstár szorultabb viszonyok közt volt. Így olvassuk még a sz. szék s általában az egyház iránt sok hálával tartozott Károly Róbertől is, hogy 1318 nov. 22-ről az esztergomi és kalocsai érsekek és több püspök jelenték a pápának, hogy Károly király a győri várat egyéb területekkel a győri püspöktől elvette és egynémely nemeseknek adományozta. Mon. Eccl. Strig. II. 861.
 - ⁶ Mon. Eccl. Strig. II.
 - ⁷ U. o. II. «Quia vero et sacrorum canonum et legalis permittit autoritas ecclesiarum praedia et possessiones cum regibus et principibus permutari.»
 - ⁸ Beel III. 198.
 - ⁹ Képviselőházi bizottság jelentése, 5. sz. okmány.
 - ¹⁰ L. szerzőnek «A főpapi hagyatékok körüli eljárás» cz. művét.
 - ¹¹ 1820 ápr. 15-iki legf. rendelet.
-

XIV.

AZ EGYHÁZI SZEMÉLYEK ÉS VAGYON TERHELÉSE.

Az egyházi személyzet és vagyon hazánkban mindenkor a törvények különös oltalma alatt állott és kiváló mentességben részesült. Mindamellett már a legrégebb időben is akadunk annak nyomára, hogy ezen vagyon bizonyos rendkívüli esetekben állami czélokra igénybe vétetett. II. Géza a III. István vagy Kollár szerint III. Béla által megerősített — fennebb már tárgyalt — oklevélben világosan kikötötte magának, hogy ha a hazát ellenség támadná meg, vagy más nagyobb szükség sanyargatná, — akkor ezen javakat a mondott czélokra felhasználhassa, a miből bizton lehet következtetni, hogy királyaink, ha szükség adta magát elő, a javakat közczélokra igénybe vették. Megemlékeztünk már azon törvényes intézkedésekről is, melyek ezen vagyon elfoglalását, a javadalmas vagy mások általi csonkítását, elidegenítését vagy bármi módóni terhelését tiltják¹. Most még azon esetekről kell szólnunk, a melyekben az egyházi vagyon terhelését törvényes intézkedések idézték elő. Ezek voltak:

1-ször. *A honvédelmi czélok.* Az egyházi személyek ugy személyes, mint vagyoni tekintetben a nemesekkel egyenlő jogokkal és szabadalmakkal birván, a kötelességek teljesítésében is részt kelle venniök. Valahányszor törvényeink — és ezek számosak — a honvédelem tekintetében intézkedtek, mindannyiszor az egyházi személyek kötelességei is megállapítattak, még a női zárdák sem vétetvén ki.

Bár az egyházi törvények a papoknak a fegyverforgatást tiltják, mégis a régi időben nálunk az egyházi személyek a katonáskodás terhe alól fölmentve nem voltak. Alaposan jegyzi meg Bartal többször idézett munkájában, hogy Árpádházi kirá-

lyaink alatt nem hozatott oly törvény, mely a papságot a katonáskodás alól fölmentette volna. És habár Fülöp a római szék követe az 1279-iki budai zsinaton szintén eltiltotta, hogy a főpapok és más egyházi személyek hadi dolgokba avatkozzanak: mindamellett mégis, még mielőtt az 1545:5. t.-cz. «a főpapok személyes felkelési kötelezettségéről» meghozatott volna, már főpapjaink a csaták mezején a haza iránt feledhetetlen érdemeket szereztek.

— A *személyes* kötelességek ezekből állottak: tartoztak a királyi seregben banderiumaikkal együtt megjelenni (Zsigmond V. 1.); ezen kötelesség mérvét V. László már a kinyomozandó jövedelmek nagyságához szabta. II. Ulászló alatt a banderium száma a tized s a birtok jövedelméhez és a jobbágyak számához képest szabattott ki III. 15. Az 1507:24. t.-cz. már arra kötelezte a főpapokat, hogy banderiumaikat állandólag készen tartsák. II. Lajos alatt a káptalanok, konventek, prépostságok, ugyszinte az apácák minden 20 jobbágy után egy lovas tartoztak állítani, a főpapok pedig seregük felét állandólag a végvidékeken tartani, másik felét pedig a végvidéki parancsnokok megkeresésére előállítani tartoztak (1518:1. t.-cz.) Az 1523:42. t.-cz. szerint a káptalanok annyi lovas vitézt tartoztak a hadba küldeni; a hány kanonokból állott a káptalan. Midőn pedig az 1526-ik évi nagy szerencsétlenség fenyegette hazánkat, akkor a kötelezettségeken túl is kiállani felhivattak.

I. Ferdinánd alatt oly törvény hozatott, hogy ha a király személyesen megy a táborba, akkor a főpapok is fejenkint és személyesen tartoztak megjelenni; a nem királyi adományozás alatt álló prépostok és plébánosok pedig, a kik nem a tized szerint katonáskodnak, jövedelmeik tizedrészével adózzanak². Érdekes az 1542:41. t.-cz., mely minden kolostorból két szerzetesnek a hadba küldését azzal indokolja, hogy isten bűneinkért megengesztelendő s azért a szerzetesek a táborban az evangéliumot hirdessék, gyóntassanak és a keresztény hitbeni megerősítésre serkentsenek. Az 1545:17. t.-cz. a tizedek minden 100 frt jövedelme után öt lovas tartását róttta ki az egyházi személyekre. A jövedelem kinyomozásának módja időnkint különféle módon eszközöltetett; vagy az alispán, vagy más vármegyei küldöttek által derítettett ki; többször a lelkiismeretes bevallás sze-

rint. Az 1681:46 t.-cz. a káptalanokat arra kötelezte, hogy kebelükből egy személyt küldjenek a harcza az isteni tisztelét ellátására, a be nem kebelezett apátok és prépostok, valamint a czimzetes püspökök is személyesen tartoztak megjelenni; a szegényebb plébánosok tizenkint egy lovast, a gazdagabbak külön-külön egy lovast köteleztettek állítani.

A *vagyoni* köteleességek pedig a következőkben sorolhatók fel: ércbányáikból tartoztak a kincstárnak bányaadót fizetni; Zsigmond III. 13. I. Ferdinand alatt már a jövedelmek szerint adóztak hadi czélokra úgy a nagyobb mint a kisebb javadalmasok (1543:13. és 17.) Az 1546:7. t.-cz. addig nem szokásos adózási kulcsot állapított meg a plébánosokra nézve; tudniillik, hogy a plébániájukhoz tartozó minden nős személy után egy magyar dénárt fizessenek. Jelentékeny hadi adózás volt a vármegyékre s így az azokban birtokosokra kivetett természetbeni munka, melyet úgy a világi, mint az egyházi birtokosok jobbágyaik által a várak helyrehozása vagy kiépítése körül tartoztak leszolgálni.

III. Károly alatt 1720-ban határozottabb alakot öltött ezen kötelezettség; akkor ugyanis a kalocsai érsek felhivatott, hogy a klerust összegyűjtven, a segély iránt megállapodásra jöjjön, a papság azonban ezen kívánalmat az egyházi törvények, az egyház szabadsága és a hazai törvénybe ütközőnek találván s ilyenről országgyűlésen kívül nem is tanácskozhatván, minden segélyt megtagadott. Ily körülmények közt a király a pápához folyamodott, a kitől beleegyezést nyert arra, hogy öt éven át ezen segélyt szedhesse, a minek következtében azután egész 1744-ig, majd újabb pápai bulla kieszközlése után egész 1769-ig ezen segély a kincstárba beszolgáltatót.

Mária Terézia a papság által fizetett subsidium ecclesiasticumot 1769 aug. 23-ról kelt rendeletében további öt évre állapította meg a korábbi 10% kivetés szerint, mely kített 15,919 frt 48 kr.³, a lelkipásztorkodással foglalkozókat azonban ezen fizetési kötelezettség alól jövőre fölmentette, egyszerűen pedig azt is kijelentette, hogy ezen segély *minden pápai engedély kikérése nélkül beszedendő*.

De nem időzünk tovább ezen adózások és szolgálmányok részletezésénél, mert a felhozottakat is csak előzményeikül s

mintegy alapjául kívánjuk tekinteni azon későbbi intézkedéseknek, melyek a főpapságot várerődítési, vagy végvárak fenntartási költségei czimén megadóztatták. Már a II. Ferdinánd-féle okmány, mely a főpapok végrendekezési jogát szabályozta, kötelességévé tette a főpapoknak, hogy végrendeleteikben a végvárról megemlékezzenek; ugyanily irányu rendelkezés foglaltatik a Kollonich-féle egyezményben is, csak hogy ebben már határozottan kimondatik, hogy a tiszta hagyaték egyharmada hasittassék ki ezen célra. Ferencz király 1813 jan. 19-ről kelt elhatározásában ezen adózást, mely a jövedelem 10°/_o-át tette, továbbra is és állandólag fentartandónak mondotta ki, sőt azt a káptalanokra is kiterjesztette azon különbséggel, hogy azon káptalanbeliek, a kik jövedelme 1500 frton tul nem terjed, csak 5°/_o-kal róvassanak meg. Az általa visszaállított három szerzetesrendre nézve pedig aképp intézkedett, hogy azok e czimen ugy adózzanak, mint eltörlésük előtt.

Az ilykép megadóztatott egyházi javadalmak sérelmeit az 1826-iki országgyűlés alaposaknak találván, ápr. 17-ről feliratot intézett a királyhoz, melyben a törvényhozói hatalom megsértését panaszolja oly politikai rendeletek kibocsátása által, melyek az ország törvényeibe ütköznek s ilyenül tartja a várerődítési célokra való megadóztatást; *mert az ország számos törvénye által igazoltatik az, hogy az egyházi személyek törvényes megadóztatása mindig az ország befolyásával történt s ennél fogva a karok és rendek ezen adóztatást a legfőbb kegyuri jog attributumának el nem ismerhetik, minthogy a legfőbb kegyuri jog terjedelmét az 1715:60. és 1790/19:23. határozottan körülírják.* Ugyanezért kijelenti az országgyűlés, hogy ily törvénytelen adóztatásokhoz, habár azok csak átmenetiek lennének is s netán azokba az illetők magok is beleegyeznének, hozzájárulni nem fog; egyttal kérte a királyt, hogy az adományozási levelekből minden szokatlan feltételeket és fentartásokat hagyjon el.⁴

Ezen előterjesztésnek nem lön foganatja; a szóban forgó segély egész 1848-ig szedetett. Tíz évvel később Magyar-, Horvát- és Tótország püspökei királyi és pápai jóváhagyással a várerődítési jarulékok megváltásául három millió forintot

tevéen le urbéri földtehermentesítési kötvényekben javadalmaik törzstökéiből a vallásalapi pénztárba, ő felsége által fölmentettek minden további kötelezettség alól a várerődítési, a szabályozott püspökségek és a vallásalapi pénztárba való fizetés terhe alól.

3-szor az egyházi vagyon terhelése közé tartoztak azon fizetések is, melyek a szabályozott püspökségek pénztárába történtek. Az egyházi főbb javadalmak szabályozásáról már szóltunk; azon alkalommal Ferencz király 1803 ápr. 15-ről akép rendelkezett, hogy a püspökségek fölös jövedelme a papnöveldék alapjának gyarapítására és az elaggott papok ellátására fordíttassék.

Mária Terézia pedig 1769 szept. 2-ről elrendelte, hogy az érsekek, püspökök s a nagyobb egyházi javadalmak birtokosai javadalmaik 10%-át a plébánosok pénztárába fizessék be.

Ezen pont alatt tárgyalt két rendbeli fizetés az imint említett három millió forintnyi váltságban befoglaltatik.

4-szer. Idéztük már azon törvényeket és rendeleteket, melyek az egyházi nagyobb javadalmak rendeltetését akép írják körül, hogy minden fölös jövedelmek egyházi és oktatási czélokra fordítandók, és hogy különösen III. Károlytól fogva az alsó papság sorsának javítása ugyszólván állandó napi renden lévén, az erre szükségelt fedezet mindenkor főleg az egyházi nagyobb javadalmak jövedelmeiben kerestetett. E végből szabályoztattak a püspökségek, e végre állíttatott fel különféle alapítványok és a felosztott némely szerzetek és rendek javainak bekebelezésével a vallásalap.

Az alsóbb rendü papság jobb ellátásának kötelezettsége tehát legnagyobb részben az egyházi nagyobb javadalmak terhét képezi, melynek mérvét a jelenleg folyamatban levő kongrua-tárgyalások fejleményéhez képest a törvényhozással egyetértőleg a legfőbb kegyur fogja meghatározni.⁵

Jogtörténelmi szempontból meg kell említenünk még azon terheléseket is, melyeket különböző időkben a pápák különféle czimek alatt róttak az egyházi javadalmasokra, vagy a püspökök a hívekre és lelkészekre; ilyek voltak:

a) Az *annáták*, melyek az apostoli székek valamely java-

dalom adományozása alkalmával fizettettek. Ezeket IX. Bonifác hozta be. Ezen annáták fizetése főleg a török dúlások után főpapjainkat súlyosabban terhelte; fizetni képesek nem lévén, daczára a királyi kinevezésnek, a római szék által meg nem erősítették s ennél fogva egyházi funkcióikat nem végezhették. Az 1550: 14. t.-cz. tehát fölkérte a királyt, járjon közbe a pápánál, hogy a régibb idő óta szokásos annáták engedtesenek el. A pápa hajlott az ország kérelmére s az akkor nevezett pécsi, váczai, veszprémi püspököket a díjak fizetése nélkül megerősítette. Ez így volt száz évig, a midőn a követelés megújított. Ekkor az ország ugyanazon okokból, mint fönnebb s támaszkodva a száz éves szokásra is, III. Ferdinándot ismét fölkérte, hogy «az egész ország nevében» vesse közbe királyi tekintélyét, hogy ezen fizetés alóli mentesség továbbra is fennmaradjon; a mi be is következett.

b) A *kathedratikum*, melyet minden plébános tartozott püspökének vagy a főszerpapnak évenként fizetni. Minthogy ennek összege körül sok visszaélés követtetett el, az 1498: 53. t.-cz. a zsarolás megszüntetése tekintetéből megállapította, hogy minden egész egyháztól egy forint, fél egyháztól fél forint fizetessék; az 1500: 38. t.-cz. pedig elhatározta, hogy a *kathedratikum* vagy *synodatikum* az elpusztult egyházaktól egyáltalában nem, az elszegényedettebbektől pedig mérsékelt összegben követeltessék; ha azonban ily egyházak újra fölépülnének, akkor a fizetési kötelezettség ismét beálljon. Az 1569: 43. t.-cz. ezen díjnak fizetését ismét elrendelte; mindamellettt Szeredyszerint⁶ hazánkban ez végkép megszűnt.

c) A *kharitativum* vagy *szeretetadomány* azon pénzösszeg, melyet a püspök a nagyobb kongruával bíró javadalmasoktól követelhetett. Ulászló III. 69. azt mondja, hogy miután némely püspök kárhoztatandó visszaélésből a lelkészeket tetszés szerinti megrovásokkal terheli, a plébánosok pedig ezen teher alatt nyögvén, néha a kelyheket és más egyházi javakat elidegenítik, hogy magokat kiválthassák, néha pedig egyházaikat hagyják el, a miért a püspökök a plébániabelieket tilozat alá vetik, annál fogva az idézett törvény elrendelte, hogy ezen díjat a püspökök csak egyszer, bullájok kiváltása czimén s akkor is mérsékeltlen követelhetik, a hiveket pedig egyházi tilozattal

zavarni meg nem engedtetett. Még korlátozóbban intézkedett az 1504: 12. t.-cz., kimondván, hogy a püspök a kinevezés első négy éve alatt a lelkészeket nem taxálhatja, négy év után pedig csak egyszer s akkor is a jövedelemhez mérten. Szeredy szerint, minthogy püspökeink annáta-mentesek, a bulla kiváltására szolgált ezen díjakat nem követelhetik.

d) A *kereszténységi és aratási díjak* miatt a főpapok és az országlakók közt viták merülvén fel, minthogy a hívek ezen követeléseket szabadságuk megsértésének tekinték, ellenben a főpapok azt érvelték, hogy kiváltságaik alapján teszik követeléseiket; az 1495: 43. t.-cz. tehát akép határozott ezen ügyben, hogy mindkét fél okmányait mutassa be a királynak, melyekhez képest azután a király ítéljen. Három évvel később pedig akép rendezte a törvény ezen ügyet, hogy azon jobbágyak, a kik akár borból, akár terményekből tizedet adnak, azok sem kereszténységi, sem aratási pénzeket fizetni nem tartoznak; az aratók pedig az aratói részekből is tizedet adjanak, de kereszténységi és aratási díjakat ne fizessenek; a kik pedig tizedet nem adnak, azok kereszténységi pénzképen 6 denárt fizessenek.

Találkozunk ezeken kívül évkönyveink lapján másnemű adózásokkal is, melyek az egyházi javadalmakra a pápák által vettettek ki s a melyek *pápai tizedeknek* (collecta papalis) nevezettek. Lányi szerint minden egyházi férfiú jövedelmének huszadrészét tették s a szent föld visszahóditási költségeire voltak szánva,⁷ 1311 óta jöttek szokásba; ezen adózás alól csak a kolduló szerzetek voltak kivéve. Ezek beszédésére pápai követek küldettek, a kik azután adószedőket rendeltek ki; a fizetni nem akarók az egyházból zárattak ki.⁸ Hogy ezen törvényellenesen követelt adózás minő visszatetszést szülhetett az országban, onnan is kitetszik, hogy Károly Róbert király is, a ki pedig a római széknek olyannyira lekötelezettje volt, ezen dézsmák szedését csak azon föltétel alatt engedte meg, ha azok egyharmada saját kincstára számára engedtetik át.

XXII. János pápától 1316. évről maradtak fenn okmányok,⁹ melyek szerint minden egyházi javadalom első évi jövedelmeit «saját és a római egyház terheinek könnyebb elviselhetése tekintetéből» saját kiküldöttei által beszédetni rendeli.

Ugy látszik, hogy ezen adózás egész 1332-ik évig fenállott. Törvényeink által azonban érvényesnek soha el nem ismertetett.

Arra is van példánk, hogy egyháznagyjaink engedélyt kértek a pápától, hogy bizonyos céljaikra az egyházi javadalmakat megadóztathassák. Így olvassuk, hogy mikor Szécsy Dénes esztergomi érsek az esztergomi székesegyház megújításához fogott, felhatalmazást kért a pápától, hogy az építés költségeire a hatósága alá tartozó egyházi javadalmaktól tizedet szedhessen;¹⁰ ismét IV. Incze 1254 febr. 20-ról megengedi, hogy Benedek esztergomi érsek 3500 márka aranyat kölcsön vehessen, a minek visszafizetését kiközösítés terhe alatt megparancsolja;¹¹ ilyen volt, midőn IV. Urbán a magyar egyházak jövedelmeinek századrészét öt évre a szent föld visszahódítási költségeire rendelte fordítani; vagy midőn ugyanazon pápa 1263. nov. 17-ről az esztergomi érseknek meghagyja, hogy az elűzött aquinai püspök részére három évig az egyházi javadalomból 150 frtot adjon¹² stb. De mindezen kivetések törvénytelenek voltak, mert ha az 1826-iki országgyűlés még a királynak ily intézkedéseit sem mellőzte hallgatással, annál kevésbbé ismerte törvényeseknek a pápa vagy a püspökök által kivetett adókat.

Jelenleg már csak a *Péterfillér* nevezet alatt ismeretes adakozás és ez is csak mint önkéntes adomány áll fenn.

J e g y z e t e k :

¹ Albert 19.; I. Mátyás III. 24.

² 1542: 32. és 35. t.-cz.

³ Képviselőházi bizottság jelentése. 77., 78., 79., 80. sz. okmányok.

⁴ U. o. 38. sz. okmány. A szokatlan feltételek alatt az országgyűlés azokat értette, a melyek által valamelyik új javadalmas oly kötelezettségek teljesítésére köteleztetik, melyek által a javadalom korábbi időkben nem terhelhetett.

⁵ L. szerzőnek «A lelkészi kongrua» czimű művét

⁶ Egyházjog II. 417. §.

⁷ Oltyányi, Csanádi püspökség 118. l.

⁸ Knauz, Mon. Eccl. Strig. II. 885. és köv. sz.

⁹ Mon. Eccl. Strig. II. 823., 824. sz.

¹⁰ Bunyitay, Várad püspökség II. 341. l.

¹¹ Mon. Eccl. Strig. I. 415. l.

¹² U. o. I. A lateráni zsinat 1517 márcz. 16-iki végzésével 3 évre a keresztény világ egyházi jövedelmeinek tizedrészét ajánlotta föl a török elleni hadjáratra; X. Leó pedig ugyan e célra két év mulva a hazai alpapság egy évi jövedelmének tizedrészét rendelte beszedetni, kikötvén még akkor, hogy az egyházi szerelvények el nem adhatók és el nem zálogosíthatók. Később hozzá nyultak az egyházak kincseihez is, igérvén a király, hogy a háboru után mindezeknek értékét jövedelmeiből visszatérítendi. Bunyitay, I. 375. l.

AZ EGYHÁZI SZEMÉLYEK VÉGRENDELKEZÉSI JOGÁNAK KORLÁTOZÁSA.

Az egyházi vagyon tekintetében országunkban kezdet óta azon felfogás uralkodott, hogy az oly alapítványi vagyon, mely se egészben, se részeiben el nem idegeníthető, hanem csupán és egyedül az egyház céljaira fordítható, s a mi ezekre szükséges nem volna, az szegények és árvák gyámolítására szentelendő. Sz. István lévén az egyházak első alapítója, az alapítványi vagyon rendeltetése iránt legilletékesebben nyilatkozhatott; meg is tette ezt nemcsak alapítóleveleiben, hanem törvényeiben is. Halljuk csak miképen rendelkezett ezekben:

«A ki kevélységtől elragadtatva... az istennek szentelt birtokokat és az isten tiszteletére királyi védelem alá helyezetteket... megtámadni merészeli, mint isten házának megtámadója és megsértője kiközösztessék. Mert illő, hogy a király haragját érezze az, a ki jótékonyágának megvetője és rendelkezésének megsértője. T. h. a király az ő alattvalóitól az ő adományainak tiszteletben tartását követelje meg, — annál fogva a király védelme alatt álljon és mint saját örökségére ügyeljen»; ezen vagyonnak «védelmezőjévé rendeltetvén, szorgos gondozással azt nemcsak fentartani, hanem gyarapítani is tartozik». II. 1. E törvényben az egyházi legfőbb kegyuraság meghatározása teljesen ki van fejezve.

A vagyon gyarapításának nemcsak óhaja, hanem kötelezettsége is kimondva lévén, önkint következett, hogy ezen gyarapításhoz a királyon kívül mások is hozzájárulhatnak; azért «királyi hatalmánál fogva elrendelé», hogy a nemzet azon szokásjogától eltérőleg, mely szerint a családi vagyon a családot illette — «mindenkinek szabadságában álljon javait fel-

osztani és azokból az egyháznak is adni, és hogy ily intézkedést a hagyományozó halála után se le' essen megtámadni». II. 5.

Ezen vagyon érintetlennek mondatott ki; mert midőn a II. 35. szerint sz. István az ország tanácsának kérelmére hajolva beleegyezett abba, hogy mindenki sajátjával szabadon rendelkezessék életében, ezen szabad rendelkezés alól az egyházi javakat határozottan kivette.

Sz. László is hasonló értelemben határozott, midőn ki-mondotta, hogy ha valaki birtokait vagy egyéb javait valamely egyháznak adta, azt attól többé semmiféle ürügy alatt vissza nem vonhatja; és hogy ha valamely egyházi dolgok bárhol találtassanak is meg, azok az illető egyháznak visszaadásának. I. 23. 24.

Arról, hogy törvényeink minő intézkedéseket tettek arra nézve, miszerint ezen javak épségben megtartassanak, már másik fejezetben szólottunk.

De a mennyire tiltva volt mindenkoron az egyházi javadal-mak elidegenítése, épen annyira jogositottak voltak a javadalmak azok megengedett jövedelmeinek élvezésére, de az egyházi törvények értelmében mégis oly kötelezettséggel, hogy a jövedelmi fölösleget szegények segélyezésére, nem pedig rokonaik gazdagítására, vagy világi célokra fordítsák. Sz. István fennebb idézett törvénye megenged oly értelmezést, hogy ő a szerzeményi vagyon feletti intézkedést sem engedte meg az egyháziaknak; ámbár ismeretes előttünk azon történeti adat, hogy Lőrincz érsek 1112 körül zsinatot tartván, ott — bizonynyal a király jóváhagyásával — elhatározott, hogy a püspökök szerzeményüknek csak negyedrészeről rendelkezhessenek, a többi az egyházak és ájtatos célokra marad¹. E szerint tehát a püspökök már azon időben is nagyon korlátolt végrendelkezési joggal bírtak s ha egész szerzeményükről vagy annak nagyobb részéről kívántak végrendelkezni, azt csakis királyi engedély mellett, tehát kivételesen tehették. Kitészik ez onnan, mert különben nem folyamodtak volna II. Ferdinándhoz végrendelkezési jogért. Történeti adatok is támogatják e nézetünket, így IV. László 1279-ben László mester esztergomi prépostnak — a ki a kir. udvarban betegen feküdt — megengedte, hogy

hontvármegyei gyerki birtokáról végrendelezhessék.² Ha azonban a főpap végrendelet nélkül hunyt el, akkor vagyonának az egyházra kellett volna szállnia. E tekintetben azonban nagy visszaélések keletkeztek; a főpapok vagyonát a káptalan, vagy a világi hatalmasok, vagy a rokonok és cselédség, az alsó papságét a püspök, vagy a paptársak és a kegyurak foglalták el, a mely visszaélés azután az 1557: 10. t.-cz. 5. §-nak azon rendelkezését vonta maga után, hogy minden egyházi személyek szabadsága törvény által biztosítottván, ugy a főpapok, mint a kegyurak eltiltattak attól, hogy az elhunyt papok hagyatékát magok részére elfoglalhassák.

A főpapok ingó és szerzeményi javaibani örökösödési jog bizonytalansága arra bírta az 1599-ben összeült országgyűlést, hogy ez a királyt az azon évi 40. t.-cz.-ben felhatalmazta, miszerint ez ügyben intézkedjék; de a közbe jött vallási villongások miatt csak egynegyed század múlva következett be a főpapok végrendelezhetési jogának rendezése a II. Ferdinánd által 1625 decz. 11-ről Sopronban kibocsátott nevezetes okmány által; ebben a király előadja, hogy Magyarország összes főpapjai a végből folyamodtak hozzá, miszerint engedély adassék nekik arra, hogy vagyonukról végrendeletileg intézkedhessenek. A királyi tekintettel a papságnak íránta, a kath. vallás terjesztése és az egész ország irányábani érdemeire, «királyi teljhatalmából» minden főpapnak megengedte, hogy azontul ingó vagyonukról szabadon rendelkezhessenek, de csak a következő feltételek alatt: ha valamely főpap, akinek káptalana van, végrendelettel vagy a nélkül hal meg, a káptalan tagjai közül három egyént — a kik egyike mint királyi ember lesz jelen — küld ki, a kik a temetésről gondoskodandnak, kiközösítés terhe alatt minden vagyont lelkiismeretesen leltároznak és semmit elidegeníteni nem engednek. A főpap vagyona pedig akép osztassék fel, hogy a tisztességes, de nem költséges temetés és a hagyatékhoz arányos alamiznaosztás után a cselédség és a hitelezők elégitessenek ki; az adósságokra nézve megjegyztetvén, hogy ha azok a papnövelde sérelmére tétettek volna, semmisenek tekintessenek és ki ne fizettessenek. A nagyszombati zsinat határozataihoz képest a könyvek a káptalan illetik; a papi öltözetek és oltárszerek az egyháznak, a

házi felszerelés, asztali s ágynemű és más hasonlók az utódnak adassanak; a mi ezen fölül marad, annak fele a papnövelde építésére, vagy ha az már felszerelve volna, a plébánosok javadalmazására fordíttassék; a másik fele rész felett szabadon rendelkezhetnek a kánonokrai tekintettel; elvárta azonban a király, hogy a főpapok végrendeleteikben a vég helyek megerősítéséről is gondoskodni fognak. Ha pedig az elhunynak nem volt káptalana, akkor a megyés püspök vagy a legközelebbi káptalan tartozott a fennebbiek szerint eljárni³. Ezen intézkedést I. Leopold 1677 jul. 30-áról kelt oklevelével megerősítette⁴ azon hozzáadással, hogy ha a végrendeletben a végvidékekről nem kellőleg volna gondoskodva, akkor az esztergomi érsek és a kamarai megbízott intézkedjenek.

Azonban az imint ismertetett királyi rendelkezések kivánt sikert nem eredményeztek, különösen Telekessy István egri püspök lépett fel panaszokkal a miatt, hogy püspöki előde Fényes György halála után a hagyaték leltározása, az időközi jövedelmek kezelése stb. tekintetében több visszaélések fordultak elő, a miknek megakadályozása és elhárítása tekintetéből 1703 jun. 15-éről I. Leopold által kibocsáttatott azon okmány, mely Kollonich Leopold érsek nevére «Kollonich-féle egyezmény» név alatt ismeretes, a mely szerint valamely főpap halála esetén két káptalani és egy kamarai küldött leltárat vesznek fel, a talált tárgyakat illő árban megbecsültetvén; az ingatlan, az ősi és királyi jóváhagyásnál fogva rendelkezése alatt nem állott vagyonról, mely a kincsárt illeti, mint törvényes örököst, nem a káptalan, hanem csak a kamarai küldött vesz fel leltárt. A hagyaték felosztása akép történjék, hogy mindenekelőtt a temetési költségek, azután a cselédség és a hitelezők fizetessenek ki, ezen egységben is kijelentvén, hogy oly adósságok, melyek az egyház vagy a papnövelde sérelmére tétettek, mint érvénytelenek, ki ne fizetessenek, a könyvek és kéziratok a káptalannak engedessenek át, a papi ruházat, a sz. edények és oltártárgyak az egyháznak, a házi felszerelés: tudniillik asztali, konyhai, pinczebeli tárgyak, székek, ágyak, szőnyegek az utódnak adassanak összeírás szerint, minthogy ezek utódról utódra szállandók; a mi ezeken fölül fenmarad, 3 részre osztandó, egyet kap az egy-

ház papnövelde építésére, vagy a növendékek, egyházak, plébániák felsegélésére, a mire az elhunyt rendeli, — a másik rész a kincstárnak jut a végvárok fentartására, — a harmadik részről szabadon rendelkezhetik; — ha pedig az illető végrendelet nélkül hál meg, ezen harmad részben a törvényes örökösök részesülnek, ha végre ily örökös nem léteznék, akkor ezt felében a kincstár, a másik felében az egyház kapja meg. Az üresedésbe jött javadalom időközi jövedelméből pedig, ha az üresedés egy évnegyeden túl terjed, felében a kincstár, másik felében az egyház részesül.

Ezen egyességet az 1715-iki országgyűlés tárgyalás alá vevén a 16. t.-cz.-ben elhatározta, hogy a királyilag kinevezett főpapok ingó és szerzeményi javaik feletti végrendelkezhetési jog biztos megállapítása tekintetéből, miután a II. Ferdinand által kiadott és a Leopold által megerősített okmányba szőtt azon záradék, mely a főpapoknak a véghelyek segélyezését kötelességévé tette és a mely a Kollonich érsek által az egész papság nevében kötött egyességben elegendőleg ki van magyarázva, de a mely utóbb a papság által kétségbe vonatott, e tekintetben a tárgyalások folytattassanak; addig is pedig a klerus folyamodványára vagy erősítsék meg a kérdéses egyezmény, vagy pedig ha valamely főpap végrendelkezni akar, akkor végrendelkezhetési jogért folyamodjék, a mely alkalommal a mennyiben a Ferdinándi okmánya és az érintett kötelezettségi záradék mikinti értelmezésére nézve kétség forogna fenn, ezt ő felsége fogja felvilágosítani, mint a kit annak magyarázata egyedül megillet. Ezen idő óta a főpapok hagyatékára nézve ezen szabályok állanak fenn: a végrendelet csak akkor érvényes, ha arra királyi engedély adatott, a mely jogért a kincstárnak a pénzügyministerium által megállapított díj fizetendő. Hogy mennyire nyilatkozik ezen intézkedésekben a legfőbb kegyuri jog, onnan kiviláglik, hogy a fennebbi intézkedések sokban eltérők attól, a miket az egyházi törvények és a IX. Pius által 1874-ben «Quum illud» constitutióba foglalt intézkedések tartalmaznak.

Az alsóbb rendű papság utáni örökösödés is különös szabályok és kir. rendeletek által van rendezve; a magán kegyuraság által adományozott apátságok, prépostságok élvezői,

továbbá a kanonokok, plébánosok és a többi világi papok szabadon végrendelkezhetnek, de különös kir. intézvényeknél fogva^s vagyonuknak legalább huszadrészét jótékony czélokra tartoznak hagyni. Már a XVII. század elején megtartott nagyszombati zsinat elhatározta, hogy a káptalanbeliek és a plébánosok könyveiket a káptalan s illetőleg a plébániának tartoznak hagyni; valamint arra nézve is bocsáttattak ki intézkedések, hogy a végrendelkezők a vakok, süketnémák és az örültek intézetéről emlékezzenek meg.⁶

A szerzetesek mint ilyenek végrendelkezési joggal nem birnak; ha a fogadalom alól felmentettek, végrendeletük érvényéhez kir. engedély kívántatik.

A kanonokok, plébánosok, káplánok és egyéb világi papok utáni törvényes örökösödés esetén a tiszta hagyaték egyharmada az egyház, a második rész a szegények, a harmadik rész a rokonok közt osztatik fel, az egyház részére jutó harmad ismét három részre osztatik, két részt kap az egyház, melynél az elhunyt legutoljára volt alkalmazva, egy részt pedig az egyházmegyei pénztár; ha a szegényeket illető rész ötszáz forintot meghalad, akkor ez az országos szegényalap javára a belügyministeriumhoz beszolgáltatandó. A gör. kath. nőtlen papok után a szegényeket illető egyharmad a papi özvegyek és árvák segélyezésére szolgál.

Azon egyházi személyek után, kik fizetéseiket valamely közalaphól nyerik, végrendelet nélkül hátra hagyott vagyon ugyancsak három részre osztatik, egyet a rokonok kapnak, egyet a tanítók özvegyei és árvái segélyezésére, a harmadikat a szegény tanulók felsegélyezésére szolgáló alap.

A magán kegyuraságok alatt álló prépostságok hagyatékát illetőleg az 1812-ik évi okt. 6-ki intézvény akép rendelkezik, hogy ha ily egyházi személyek végrendelet hátrahagyása nélkül halnak meg, ezek hagyatéka a kanonokokéhoz hasonló elbánás alá essék.

Meg kell itt emlékeznünk a görögkeleti szerb egyházhoz tartozó egyházi személyek utáni örökösödésről is, minthogy az 1790¹/₁ : 27. t.-cz. ezen egyház irányában is fentartotta a kir. felség jogait, és minthogy az ezen egyházhoz tartozó papság örökösödési joga is az 1779-ik évi július 16-án kibocsátott

«Rescriptum declaratorium Illyricae nationis» által szabályoztatott. E szerint a patriarcha végrendelet nélküli elhalálózása esetén egész hagyatéka az elidegeníthetlen szerb nemzeti pénztárt illeti, a püspökök hagyatéka pedig felében a nemzeti pénztárba, felében az iskolaalapba foly be.

A román egyházban pedig a végrendelet nélkül elhunyt metropolitának és a püspököknek egész vagyona az egyházmegyére száll⁷.

Mindezekből kitűnik, hogy az egyházi személyek végrendekezésének szabályozása minden időben a legfőbb kegyur jogaihoz tartozott.

Jegyzetek:

- ¹ Bartal, Comment 51. l.
 - ² Mon. Eccl. Strig. II. 86. l.
 - ³ Képviselőházi bizottság jelentése, 1. sz. okmány.
 - ⁴ U. o. 4. sz. okmány.
 - ⁵ 1792 ápr. 12.; 1802 júl. 13.; 1808 ápr. 12.; 1836 jan. 4.
 - ⁶ 1815 decz. 5.; 1817 márcz. 18. L. Kollányinak «Az alsó papság végrendekezéséről» irt művét.
 - ⁷ L. Szeredy, Egyházjog II.
-

XVI.

A SZERZETES-RENDEK IRÁNYÁBANI FELSÉG- JOGOK.

A magyar keresztény egyház első éveiben első királyunk kedvezményezése folytán a hittérítők nagy száma vándorolt be hazánkba, a kik részére királyaink egymás után építék a monastorokat és zárdákat; azonban már sz. László szükségesnek találta ezen bevándorlást azáltal megszorítani, hogy a szabolcsi zsinaton elhatározta I. 17., miszerint ha a külföldi papi személy püspökének ajánló levele nélkül érkezik az országba, vizsgálat alá vétessék, hogy nem-e szerzetes vagy gyilkos?.

Arról már szólottunk, hogy a vallási villongások és a török beütések idejében sok szerzetes és világi pap elűzetett, vagy menekült, s hogy különösen az erdélyi fejedelemség területén országgyűlési intézkedések is hoztak ellenök¹; a szorosabb értelemben vett Magyarországon azonban a bécsi békekötésig nem találkozunk törvényeinkben oly intézkedésekkel, melyek a szerzetes rendek befogadása vagy megszüntetésére vonatkoznának. Nem szenved azonban kétséget, hogy midőn valamely szerzetesrend az országban megtelepedni kívánt, arra mindenkor királyi engedélyt kért és hogy e nélkül nálunk megszállania nem lehetett. Már III. Károly többeknek adott engedélyt az országban megtelepedésre; a király ezen jogát az 1715:102. t.-cz. is elismerte; mindamellett a letelepedni kívánó szerzetesek és rendek biztosabbaknak érezték magukat, ha befogadásuk törvénybe iktattatik; ugyanazért az idézett t.-cz. szerint a kamalduliak, a trinitariusok, a piaristák az országgyűléshez járultak, a mely «a kir. felség hozzájárulásával» a befogadást törvénybe iktatta, de azon feltétel alatt, hogy java-

kat csak zálogjog czimen birhatnak^a, egyuttal elhatározta a törvény, hogy ezentul semmiféle szerzetek — ha csak az ország érdeke nem kivánná — befogadtatni nem fognak. Azonban már a következő országgyűlésen több férfi- és nőszerzet befogadásával találkozunk az 1723:96. t.-czben. De a befogadás mindenkor már előbb szerzett vagy ezután szerzendő érdemektől feltételeztetett. A szóban levő t.-cz. szerint a veres kereszties barátok előlegesen ö felségéhez folyamodtak, azután az országgyűléshez alázattal járultak, végre a primás és az egész klerus közbenjárását kérték s csak akép fogadtattak be szavazat és ülés nélkül és azon kötelezettséggel, hogy a részökre tett alapítványokat az alapítók által megszabott módon kezeljék, más javakat csak zálogjogon birhatnak és rendjükbe kötelesek honfiakat is befogadni. Ekkor fogadtattak be a kapuczinusok, miserikordianusok, marianusok, a sarus és meztlábhas karmeliták, pálosok és Orsolyaszüzek, kötelelességükké tételvén, hogy a férfirendüek a király és haza jólléteért évenkint 12 misét mondani, a nőszerzetek pedig mondatni tartozzanak. Ugyanezen módon fogadtattak be az 1741:65. t.-cz. által a domonkosok, az 176⁴/₆:42. és 43. t.-cz. által a kisebb rendü ferencziek és a nemes hölgyek nevelése tekintetéből a Miasszonyunkról nevezett pozsonyi apáczák.

A vallási villongások idejében a jezsuitarend, mely akkoron már Magyarorszáiban nagyon el volt terjedvé — a hitértítés dolgában nagy hévvel buzgólkodott, ugyanazért a bécsi békekötés 8-ik pontozatába felvétetett, hogy «a magyarok nem egyeztek abba, miszerint a jezsuitatársaságiak Magyarorszáiban állandóan letelepedhessenek és birtokokat szerezhessenek». Rudolf azonban kijelentette, hogy ö jogaihoz ragaszkodik. Az 1608:8. t.-cz. már elhatározta, hogy a jezsuiták az országban birtokokat nem szerezhetnek. De alig mult el 80 év s már is az 1687:20. t.-czben kijelentetett, hogy a jezsuitatársaság mint ilyen, tehát minden fokozatu tagjaival az országba és kapcsolt részeibe egyértelmüleg befogadtatik, az 1715:73. pedig már az országgyűlésen a társaság két benszülött tagjának széket és szavazatot biztosított azon okból, mert tényleg birnak apátságokat és prépostságokat, de csak addig, mig ezen javakat birandják. Ugyanezen t.-cz. a prémon-

treiek a váradi hegyről nevezett prépostjának ülést és szavazatot engedélyezett. Az 1741:33. t.-cz. már a jezsuiták tartományának megosztására kéri fel a királyt, mit az 1751-iki országgyűlés megsürgetett.

Az eddig mondottakból látjuk, hogy a szerzetesrendek befogadása szintén a felségjogok közé tartozik; e jog azonban további terjedelemmel is bír, a mennyiben a szerzeteknek a vagyonszerzés tekintetében is korlátokat szab, némelyeket végkép eltiltván ettől, másoknak a birtoklást csak zálogjog címén engedvén meg; az 1715:71. t.-cz. a szerzetbe lépőkre nézve még azon megszorítást is kimondá, hogy az ősi javakból a reájok eső résznek legfeljebb a tizedrészét követelhetik, a szerzeményeikből pedig csak annyit, a mennyit a szülők szabad rendelkezésből adnak. Királyi rendelet szabályozta a kort is, melyben valamely szerzetes ünnepélyes fogadalmat tehet, ha ezen kor meg nem tartatik, akkor a fogadalom érvénytelen és a fogadalmat tevő a szerzetesrendből elbocsátandó. Ha ez első ízben történik, akkor a rend 3000 frt birsággal büntette-tik, ha pedig ismételve előfordul ily eset, akkor a zárda eltörlöttetik, az előljáró pedig az országból kiűzetik³.

A jezsuitatársaságbelieket XIV. Kelemen pápa 1773-ik évben folosztatván, a magyarországiaknak javait még Mária Terézia elfoglalta s azokat legnagyobb részben tanulmányi czélok előmozdítására rendelte ki, a mint ezt törvényeink megkivánják.

II. József császár 1786 febr. 7-ről kibocsátott intézké-nyében, mely által a pálosokat eltörölte, arra hivatkozik, «hogy nemcsak a szerzetes rendek befogadása, hanem azok megtartása is a leglényegesebb felségjogok közé tartozik» s miután tudomására jött, hogy a nevezett pálosok zárdai fegyelme teljesen meglazult, ezen okból őket feloszlatta; egyéb szerzetek eltörlését pedig pusztán arra való hivatkozással eszközölte, hogy «oly szerzetek és rendek, a melyek a polgári társaságnak semmiféle látható javára nincsenek», létjoggal nem bírnak. Hogy személyeik és vagyonaik tekintetében miféle intézkedéseket tett, azt a jelen mű másik fejezetében adjuk elő.

II. Ferencz szintén felségjogán 1802-ben visszaállította a benzések, premontreiek és a cistercziták rendeit⁴, egyszersmind intézkedett azok miképeni elhelyezéséről és megszabta

azon kötelezettségeket, a melyeket úgy az isteni tisztelet ellátása, mint az iskolák fentartása tekintetében teljesíteni tartozandának. Nevezetes intézkedést tartalmaz e rendelet a tekintetben, hogy a király azon okból, hogy a benczések az ifjuság nevelése körül eléjük szabott kötelességüknek megfeleljenek, megengedte, hogy szerzetbeli növendékeik életük 21-ik évének betöltése után fogadalmat tehessenek; továbbá a főapátot ezuttal kinevezvén, jövőre nézve azon intézkedést tette, hogy a főapát kinevezése mindenkor a király jogaihoz tartozandik, de a pannonhegyi konvent e végből három jelöltet felterjeszthet. A tihanyi, bakonybéli és dömölki fiók apátságok tekintetében pedig akint rendelkezett, hogy a főapát a rendbeliek meghallgatása mellett nevezend, de ezt királyi megerősítés végett felterjeszteni tartozandik, e nélkül a nevezett a javadalomba nem léphet.

A prémontreieket pedig akép rendezte a király, hogy azoknak két praelatujára legyen: a jászói, a melyhez kapcsolandó a leleszi és nagyvárad, meg a csornai, melyhez a türjei és jánoshidai prépostságok csatolandók, az apátválasztásokra nézve ugyanazt rendelte, a mi fennebb a benczésekre nézve mondatott.

Hogy teljes képét adjuk azon jogoknak, melyeket királyaink a szerzetesrendek tekintetében törvényeinknél fogva gyakorolnak, meg kell még említenünk azt, hogy az 1715:74. t.-cz. értelmében a kir. felség «apostoli tisztjénél és legfőbb tekintélyénél fogva» fentartotta magának a jogot, hogy minden papnöveldek, tápoldák és társházak felett, a mikoron szükségesnek látja, a legfőbb felügyeletet gyakorolhassa és hogy az 1729:21. t.-cz. szerint a király felhatalmazta a zágrábi érseket, hogy az egyházmegyéjében létező összes alapítványokat, papnöveldeket, tápoldákat és társházakat, a melyek akár az egyházi, akár a világi ifjuság számára állítvák, vizsgálja meg és az iránt, hogy a tapasztalendő hiányok miképen lennének orvosolhatók, javaslatot terjesztszen.

Egyébiránt ezen törvényt megelőzőleg már öt századdal előbből birunk okmányt, mely szerint IX. Gergely a király megkeresésére 1241. febr. 26-ról utasította az esztergomi érseket, hogy a zárdákat, melyekben a királynak kegyuri joga an, vizsgálja meg, javítsa és reformálja.⁶

J e g y z e t e k :

¹ A tordai gyűlés a fekete és szürke barátokat, a marosvásárhelyi az apácákat is meghagyta, «minthogy többen nemesi családból származtanak».

² Itt kell megemlítenünk az ugynevezett holt kézi törvényeket, melyek szerint a világi birtokok az egyházi személyeknek nem adományoztathattak és el nem adathattak, következőleg nekik a szabad szerzés megengedve nem volt. 1647: 17.; 1715: 16. stb., melyekben a korábbi törvényekre is történik hivatkozás.

³ L. Szeredy, Egyházjogtan II. k.

⁴ Képviselőházi bizottság jelentése, 30. sz. okmány.

⁵ Mon. Eccl. Strig. I.

XVII.

A BEVONT EGYHÁZI JAVAK FELETTI INTÉZKEDÉSI JOG.

Az elpusztult egyházi javadalmaknak mi célra leendő fordítása iránt már másik czikkben szólottunk; most azon javakat akarjuk tárgyalni, melyek a megszüntetett rendek és szerzetek tulajdonát képezék s a melyek hova fordítása iránt a legfőbb kegyuri jog czimén intézkedtek királyaink.

Már III. Ferdinánd 1650-ben az ország békéjének helyre állítása tekintetéből a nem katolikusokat a katolikus lelkészeknek járó minden adózásoktól felmentette, egyuttal azonban az ekép jövedelmeikben károsodott lelkészek felsegéléséül a királyi kincstárból 6000 frtot rendelt évenként kijárultatni.¹ Ezen alapítványt az I. Leopold által a törökök feletti győzelem alkalmára tett fogadvány beváltásul III. Károly további 6000 frttal, a több évig nem fizetett Ferdinánd-féle alapítvány tőkésített összegének kamatjául pedig évenként 4000 frtot utalványozván, ezt a Pozsonyban felállított általános lelkészi pénztár által rendelte kezeltetni. Továbbá a helytartótanácsi javaslathoz képest a sz.-gothárdi és pécsváradi apátságokat néhány évig üresedésben hagyván, ezeknek jövedelmét is ugyanezen pénztárba utalta. Majd a váradi püspök jövedelmét 17,000 frtra szabályozván, a többi jövedelmet szintén ezen pénztárba rendelte szállítatni, hogy ezen pénzekből plébániák állíttassanak és szereltessenek fel. A győri püspökséget is kétfelé osztván, az ebből alkotott szombathelyire egyelőre püspököt nem nevezett, hanem annak jövedelmeit is a plébánosok pénztárába rendelte beszolgáltatni. A többi szabályozott püspökségek alapja is ezen pénztár alkatrészévé tétetett.

Habár az üresedésben levő egyházi főbb javadalmak időközi jövedelmei régi törvényeink és a Kollonich-féle egyezmény értelmében a kincstárt illették is, mindazonáltal II-ik József 1783. nov. 18-ról kelt intézményével ezen jövedelmeket «különös kegyelemből» a vallásalapnak engedte át², Ferencz király azonban a kincstár szorultabb viszonyainál fogva 1792. május 21-ről kelt rendeletében³ ezen jövedelmeket már ismét visszakövetelte a kincstár számára; míg végre jelenleg uralkodó királyunk által ugy ezen időközi jövedelmek, valamint a várerődítési czélokra azelőtt fizetni kellett összegek váltságául az egyházi főbb javadalmakok által papnöveldei alapra fizetett három millió forint is ezen pénztárba olvasztatott be.

A jezsuita rend eltörlése után Mária Terézia ennek javait részint a tanulmányi alapnak, részint különösen az épületeket az ujonnan felállított rozsnyói és beszterczebányai püspökségek s illetőleg káptalanoknak elhelyezésére engedte át, a templomokat pedig katedralis templomokká rendelte.⁴ II. József tekintettel arra, hogy azon mindkét nembeli egyházi rendek, «melyek csak elméledő életet élnek, a polgári társaság javának előmozdítására láthatólag semmivel sem járulnak» minden pápai beleegyezés kikérése nélkül eltörölte azokat, a melyek sem iskolát nem tartottak, sem beteget nem ápoltak, sem nem prédikáltak, sem nem gyóntattak, sem haldoklókat el nem láttak, sem egyébkint tudományokkal nem foglalkoztak; ilyek voltak: a karthausiak, a kamalduliak, a remeték, a karmelita, klarissa, kapuczinus női zárdák. Mindezeknek javait összeiratni és kincstári kezelés alá vétetni rendelte⁵, nehogy az általa állított intézetek és különösen a plébánosok jobb javadalmazására az alap hiányozzék. Ezen «vallásalapi vagyon» kezelését a helytartótanácsra bizta, ugy szinte az eltörölt szerzetek és zárdák vagyonából összegyűjtött tanulmányi és egyetemi alapot is más kisebb alapokkal együtt. Ugyanazon évi október 7-ről kibocsátott intézményében pedig azt mondja, *hogy az összes egyházi vagyon valódi eredete és a tett adományozások és alapítványok czélja, valamint az egyház eredeti szelleme értelmében nem egyéb, mint a lelkek üdvének előmozdítására rendelt alap, melynek az egyházi személyek és testületek csak az ő állásuknak megfelelő*

mértékig haszonélvezői, a fölösleges jövedelmek felett a mondott főcélnek megfelelő intéskedés a fejedelmet, mint az egyház legfőbb gyámját és az egyházi törvények őrét illeti meg. Annál fogva apostoli királyi teljhatalmánál fogva ezen fölös jövedelmeket a lelkek üdvének előmozdítására és a vallás öregbedésére rendelé fordittatni, annyival is inkább, mert nem lehet kétségbe vonni, hogy a főpapoknak a kánonok is kötelességükké teszik, hogy jövedelmeik fenmaradó részét *évenként* az egyházakra és szegények felsegélyezésére fordítsák. Hogy pedig ez kitudathassék, azok kinyomozását és összeírását rendelte el.⁶

Megemlítettük már Ferencz király 1803-iki intézkedését, mely szerint az érsekek és püspökök kongruáját szabályozván, a fölös jövedelmeket az őt megillető legfőbb kegyuri jognál fogva a papnöveldek és plébániák jobb ellátására kívánta fordítani.

A legujabb időben I. Ferencz József apost. királyunk ő felsége részint a vallás, részint a tanulmányi alap felsegítésére a lakócsai, zalavári, telki stb. apátságok jövedelmé bizonyos időkre adományozta azon jognál fogva, melyet a H. K. I. 12. cz. eképen fejez ki «az egyházi javak adományozása — fejedelmünk és királyunkhoz tartozónak ismertetik» és «hogy a pápa az üresedésbe jövő egyházi javadalmak adományozása tekintetében ezen országban semmiféle joghatósággal nem bír». H. K. I. 11.

J e g y z e t e k :

¹ Képviselőházi bizottság jelentése, 2. sz. okmány.

² U. o. 21. sz. okmány.

³ U. o. 28. sz. okmány.

⁴ U. o. 86. sz. okmány.

⁵ U. o. 14. sz. okmány.

⁶ L. Hamar Pál, A vallás, tanulmányi és egyetemi alapok jogi természetéről irt munkát, a melyben az egyes alapok ingatlan vagyonai is felsorolják; továbbá az orsz. küldöttség jelentésének 46., 47., 48., 49., 50. és 51. sz. okmányait; Forster Gyulának névtelenül a «Nemzet»-ben és külön lenyomatban is A vallás és tanulmányi alapokról irt dolgozatait, és a vallás és tanulmányi alapokat ellenőrző bizottság minden évbéli tárgyalásait ezen alapok költségvetése és zárszámadásai felett.

XVIII.

AZ ALAPITVÁNYOK KÖRÜLI FELSÉGJOGOK.

Kegyes alapítványok elnevezése alatt a törvény mindazon alapítványokat érti, a melyek a közjó előmozdítása tekintetéből magán személyek, egyletek, társulatok, községek, hitfelekezetek, törvényhatóságok, az állam vagy a király által vallási, iskolai, közművelődési és bármi néven nevezendő emberbaráti célokra, egyesek, családok, társulatok, intézetek stb. javára maradandó rendeltetéssel tételnek. A szerint, a mint a rendeltetési cél az alapító által kijelöltetik, az alapítványok vagy magán, vagy közjellegetűek s mert az alapítványok mindenkor csak a törvény által megengedett célokra fordíthatók s mert állandóságukról közérdekből gondoskodni kell, azért az államhatalom ezek miképeni kezelésére mindenkor különös figyelmet fordított. Az 1715:74. t.-cz. ezen felügyeletet akép irta körül, hogy ugy a világi, mint az egyházi növeldek, tápoldák és tanintézetek — akár az országban, akár azon kívül alapítottak — valahányszor szükségesnek mutatkozik, a felügyelet tekintetéből megvizsgálhatók és számadásaik bekövetelhetők azon meggyőződés szerzés tekintetéből, hogy az alapító szándékának elég tétel-e? *és e jogot a király apostoli tiszténél és legfőbb tekintélyénél fogva magának tartotta fenn.*

Ezen törvényre támaszkodva, az 1723:70. t.-cz. fölkérte a királyt, hogy a felügyelet gyakorolhatása tekintetéből a helytartó-tanács néhány tagját rendelje ki. Ez meg is történt, és ennek következtében a helytartó-tanács 1725 jan. 9-ről felhívta a püspököket, hogy az alapítványokról szóló kimutatásokat terjeszszék föl. Az 1729:21. t.-cz.-ben pedig a király a zágrábi püspöknek «különös» meghatalmazást adott az egyházmegyéjében találtató alapítványok megvizsgálására.

Különös intézkedéseket tett már Mária Terézia 1780 aug. 19-ről a templomvagyon feletti számadások miképeni megvizsgálása tekintetében, elrendelvén, hogy azok mindenkor a kegyur vagy meghatalmazottja jelenlétében eszközöltessenek s hogy a templom pénzei ellenzár alatt tartassanak, az egyik kulcs a lelkésznél, másik a község által választott gondnoknál tartatván őrizet alatt. Az ugyanazon évi január 28-ról kiadott rendeletében pedig meghagyta, hogy minden alapítványról alapítólevél készíttessék.

Az 1790°/₁:23. t.-cz. a felség kegyuri jogát minden alapítványra nézve ujlag elismerte, az azon évi 26. t.-cz. mind a két vallásu evangélikusok, a 27. t.-cz. a görög nem egyesültek minden néven nevezendő alapítványaira a király legfőbb felügyeleti jogát kimondotta. Ennek következtében az alapítványok összeírása újra elrendeltetett, az alapítványi gondnokok pedig a pontos kezelésért felelősekké tétettek.

Az alapítványok feletti főfelügyelet gyakorlása tekintetéből szükséges az alapítványi leveleket a kormányi jóváhagyás ki-
eszközlése végett fölterjeszteni.

XIX.

A MAGÁN KEGYURASÁG ADOMÁNYOZÁSA.

Az általános egyházjog csak a magán kegyuraságot ismeri és ezt oly kiváltságnak nyilvánítja, melyet az *egyház* ad oly személyeknek, a kik valamely egyházat vagy egyházi célra szolgáló javadalmat alapítanak s ezért az alapított egyház vagy javadalomra vonatkozólag bizonyos jogokkal bírnak, de egyszersmind bizonyos kötelezettségekkel is terheltetnek.

Az egyházi meghatározás szerint tehát a kegyuri jog kutyje az egyház; ellenben a magyar jog szerint a kegyuraság adományozója a legfőbb kegyur, a ki ezen jogot a magyar közjog keretében gyakorolja, és a kinek adományozása vagy legalább beleegyezése nélkül kegyuraság nem szerezhető; ugyanazért a mi jogi meghatározásunk szerint a magán kegyuraság úgy viszonylik a legfőbb kegyurasághoz, mint a rész az egészhez.

A magyar jogi felfogás mindjárt kezdettől fogva ezen álláspontot foglalta el; s mivel a kegyuri jog keletkezésének módja különbözött az egyházjogitól, tehát a jogok és kötelezettségek tekintetében is attól eltérőleg alakult. Sz. István II. 34. elrendelte, hogy minden tiz község tartozzék egyházat építeni és azt az általa meghatározott módon adományozni;¹ de a király is osztolni kívánt a terhekben, ő adván a templomi fölszerelést, a püspököt pedig kötelezván könyvek adása és lelkészek kinevezése által a kegyuri terhekben s illetőleg jogban részt venni. Ha tehát ez időben egyáltalában lehet más kegyuraságról, mint a királyiról szólni, akkor az csakis megosztottnak vehető és pedig olyképen, hogy a terhek legnagyobb része a községekre rovatott, míg a kegyur legfőbb joga, a papválasztás, a püspöknek hagyatott fenn; mit azonban természe-

tesnek kell találunk a térítés időszakában és a hitközségi élet azon korbéli kezdetleges állapotában.

Szent László már eltérőleg rendelkezett,³ különbséget tevéen a szándékosan elpusztított vagy a leégett és az avultságnál fogva elpusztult egyházak között; amazokat a *király parancsából* a hitközségbeliek, emezek a püspök által voltak föléptendők.

A vallási élet fejlődésével a kegyuraság is körvonalozottabb alakot öltött; későbbi törvényes intézményeink arra mutatnak, hogy a kegyuri jog a nagyobb birtok folyamányakép a földesurak által gyakoroltatott. I. Mátyás az 1471:78. t.-cz.-ben szükségesnek találta kimondani, hogy minden egyházak és monostoroktól, melyek hiteles pecséttel birnak, a magánkegyuraságot elvonja és azt magának tartja meg. A kegyuri jog mindenkor mint különös kiváltság, sőt méltóság jele tekintetett, azért igyekezett azt minden hatalmasabb egyházi és világi ur magának tulajdonítani, s arra magoknak királyi adományozásokat kieszközölni. E végből az 1518:15. t.-cz. azt rendelé, hogy a királyi udvar tekintélyének és diszének emelése tekintetéből *minden egyházak és egyházi javadalmaknak kegyuraságai*, a melyeket akár II. Lajos, akár II. Ulászló bárkinnek adományoztak, visszavontaknak tekintessenek. Ezen általános kegyuri jogot a király számára biztosította az 1569:36. t.-cz. is, a mely egyttal elhatározta, hogy ha az országglakók valamelyike egynémely javadalmakra nézve kegyurasági jogot követelne, ezen jogát az 1553:9. t.-cz.-hez képest a király előtt bizonyítsa; ha pedig az ekép bebizonyított kegyuri javadalomra nem nevezne, akkor ily javadalom a király által töltessek be.

Tüzetesen intézkedik I. Leopold 1701 apr. 9-ről kelt rendeletében,⁴ mint *«apostoli király és isten egyházainak örökös kegyura, teljhatalmándól fogva»* elrendelvén, hogy Magyarországbán és kapcsolt részeiben egyházi kegyuraság senki másnak, mint róm. kath. személynek ne adassék; ha pedig ezek vagy utódaik valamikor kitérnének, vagy ha a kegyuri jog valamely birtokkal bárminő törvényes jogczimen nem katholikusra szállana: akkor a kegyuri jog a volt kath. kegyur legközelebbi rokonának, vagy magszakadás esetén a királyi kincstárra száll-

jon mindaddig, míg azon jószág a kegyurasággal együtt valamely katolikusnak adományoztatik. Egyébkint pedig a magán kegyurakra nézve is, a kik tudniillik akár királyi adományozásból, akár pedig az alapítás cziménél és jogánál fogva, akár valami más törvényes jog szerint egynémely egyházi javadalomra kinevezési vagy jelölési joggal birnának, az 1723: 55. t.-cz. rendeli, hogy üresedés esetében a javadalmat szintén csak alkalmas, érdemes, szabad és más egyház kötelékéhez nem tartozó egyéneknek adományozzák. Az 1824. máj. 14-iki rendelet szerint pedig a kegyuraság csak a terhek viselésének kötelezettsége mellett adományoztathatik.

Sokkal ezen törvényes intézkedések előtti időből vannak adataink arra, hogy királyaink magán kegyuraságokat megszüntettek és adományoztak, a mint ezt a körülmények magokkal hozták. Nehányat felsorolunk; föl van jegyezve Imre királyról, hogy ő 1199-ben a szentlélekről nevezett Makra melletti prépostság kegyuraságát elvette Beche fiaitól, mert a prépostság vagyontát tékozolták és oda adta Onch gróf fiainak.⁴ II. Endre 1212-ben a kapornaki apátság kegyuraságát a Kador nemzetségből származó Mihály és Henriknek adja Fábían és Benk fivérek ellenében.⁵ IV. Béla «mint Magyarország minden egyházainak kegyura» a sz. Pantaleon monostor kegyuraságát Sudan Gábor mestertől elvette és az esztergomi érseknek adományozta de consensu baronum nostrorum in pleno consistorio.⁶ III. Endre pedig 1291-ben engedelmet ad a Szenté-Mágoecs nemzetségbelieknek, hogy a cistercieknek az esztergomi sz. Máriáról nevezett monostorának kegyuraságát kereshessék.⁷

Az újabb korból már számos rendeleteink léteznek, melyek a kegyuraságra vonatkoznak; az 1717 okt. 12-iki udvari kancelláriai rendelet kimondja, hogy a kegyuri jog a földesurakat illeti, a nagyobb javadalmakra nézve pedig a kir. felséget; az 1799 márcz. 26-iki helyt. intézmény szerint a kegyuraság azon földesurakat illeti, a kik az építkezés terhét magokra vállalják, nem pedig azokat, a kik csak telket jelölnek ki, vagy jobbágyaik által a kézi vagy igás napszámokat teljesítik; az 1792-ik évi rendelet azt mondja, hogy a kegyuraság a földesurakat illeti még azon esetben is, ha a plébános kongruájához nem járulnak, ha csak telkek kihatása vagy a

szükséges épületek emelése által a lelkészi terhek könnyítéséhez járulnak. Az 1788 jun. 22. udv. kancelláriai rendelet akép intézkedik, hogy az államjóságokon levő kegyuri jog ezen birtokok vevőjére átszáll, valamint átszállott azokra is, kik a török kiűzése után a bánati jóságokból adományokat nyertek.

A városok kegyurasága a szabadalom-levelekben szokott adományoztatni és azokat az 1681:41. t.-cz.-nél fogva illeti meg.

A kegyuraság miatt támadt perek az 1553:9. és 1569:36. t.-cz., valamint az 1775 jun. 7-ről kelt királyi rendelet szerint ő felsége által intéztetnek el.

A kegyuri kötelezettségek is a legfőbb kegyuri jog czimén rendeztettek. Az 1647:10. és 1681:26. t.-cz. kötelességévétették a földesuraknak, hogy templomok, paplakok és iskolák építéséhez elegendő és alkalmas helyeket jelöljenek ki; az 1723:71. t.-cz. pedig elrendelte, hogy a papoknak a nép által teljesítendő ellátásáról a püspökök és egyházak kegyurai gondoskodjanak. III. Károly 1733 márcz. 7-ről kibocsátott resolútiójában kijelenté, hogy a plébános illetményét a földesurak és kegyurak tartoznak kiegészíteni, ők kötelesek fentartani a lelkészi épületeket, a hol épületek nincsenek, azokat emelni és a szükséges földeket kijelölni. Mária Terézia 1754 márcz. 4-ről kelt rendeletében azonképen kötelezte a földesurakat mint kegyurakat, hogy a plébános javadalmozásáról telek kihatása által vagy egyéb módon gondoskodjanak, a híveket pedig, hogy a plébániai földeket megműveljék. II. József szinte a kegyurak vállaira rakta az általa fölemelt kongruákat, végre az 1802 jan. 15-ről kelt kir. rendelet akép intézkedett, hogy a kik kegyuri jogot nyernek, a lelkész részére egy jobbágytelket kihatítani, a mennyiben a templom pénztára elégséges nem lenne, a lelkészlakot és templomot fölépíteni és fentartani kötelesek, de a házi és szekeres napszámokat a hívek szolgáltatják ki. Végre meg kell említenünk az 183²/₁₀:VI. és 1871:53. t.-cz.-et, melyek szinte gondoskodtak arról, hogy a birtokrendezések alkalmával a lelkészek legelő, erdő és egyéb határbeli haszonvételekből bizonyos részt kapjanak.

A városok kegyuri kötelességeit az 1799 febr. 17-iki udv. kancz. rendelet állapította meg, mely szerint e kötelességük csak a kath. egyházakra terjed ki, ezen terheket pedig a vá-

rosi jövedelmekből, minők a korcsma, mézárszék, vásár és az ingatlanok jövedelmei tartoznak fedezni.

Különös intézkedések bocsáttattak ki az egyházi javak birtokosaira nézve; az 1810 febr. 23-iki rendelet azt mondja, hogy a káptalanok minden kegyuri terheket a káptalani jövedelmekből tartoznak viselni; az 1733 márcz. 7-iki resolútió kötelességükké teszi az egyházi javadalmasoknak, hogy a templomokról, paplakokról és a lelkészek illő ellátásáról gondoskodjanak s ez által más földesuraknak is jó példával szolgáljanak.³

Szólnunk kell még a kegyuri jog átháramlásáról. Említettük, hogy törvényeink szerint a kegyuraság csak katolikusoknak adományoztathatik, s hogy a kinek valamely földesuri birtok adományoztatott királyaink által, azzal együtt a kegyuri jog is átszállott. 1848 óta azonban az ösiség eltörlése folytán a birtokok szabad adásvevés tárgyává válván, kegyurasággal kapcsolatos birtokok nem katolikus kézre is átmentek, a kik a kegyuri terheket viselni nem akarták. Ennek következtében az 1864 aug. 24-ről 15,104. sz. a. kibocsátott rendelet akép intézkedett, hogy a hol a kegyuri jog valamely ingatlan birtok tulajdonával összefüggésben van, a megfelelő kötelezettség magával az ingatlan birtokkal válhatlanul s annyira kapcsolatos, hogy annak hatálya a birtoklási s telekkönyvi állapotban történt változások által nem érintetvén, minden új tulajdonosra a jószággal együtt közvetlenül átszarmazik.

J e g y z e t e k :

¹ Ezen intézkedésben az egyházjog szerint a kegyuraság eredeti megszerzési módjára megkivántató mind a három feltétel megvan „patronum faciunt *dos, aedificatio, fundus*», de azért ki merné azt állítani, hogy sz. István minden tiz községnek egyházi kegyuraságot adományozott; hiszen a kegyurnak nemcsak kötelességei, hanem jogai is vannak, ez utóbbiak egyik leglényegesebbike pedig, a *kijelölés*, nem a községeket illette.

² Sz. László I. 7. és 8. f.

³ Képviselőházi albizottság jelentése, 5. sz. okmány.

⁴ Mon. Eccl. Strig. I.

⁵, ⁶ U. o.

⁷ U. o. II. 309.

⁸ L. a szerzőnek «A lelkészi kongrua» című művét és Barta Béla Irányelvek a Magyarorsz. kath. egyház autonómiaja részére.

BEFEJEZÉS.

Kitűzött czéломhoz értem.

Kilencz század egyházjogi életének legjelentékenyebb része fekszik előttünk. Láttuk, hogy sz. István s első királyaink a kereszténységnek országunkbani meghonosítása érdemén az általok alapított egyház felett a *védnökséget* egész kiterjedésében magok részére foglalták le; egyházmegyéket alkottak; püspökségeket, monostorokat zárdákat alapítottak; ezek élére előljárókat neveztek, a kiknek javadalmaikat meghatározták, állásaikat, személyeiket, javaikat királyi védelmökbe vették és a törvény védpajzsa alá helyezték; zsinatokat tartottak; egyházi ügyekben zsinatokon kívül is törvényeket, szabályokat hoztak; szóval a magyar egyházat akép rendezték be, hogy az mint semmi más egyháztól nem függő, önálló egyház létezett és a római székkal is a hitágazati ügyeken kívül csakis a hierarchiai szervezet kapcsai által volt összeköttetésben.

Láttuk azt is, hogy a keresztény egyház fejei, a pápák miként segítették elő királyaink törekvését az által, hogy az egyház szervezésében eléjük akadályokat nem gördítettek, hanem abban — mondhatni — teljesen szabad kezet engedtek nekik. Ekép királyaink az egyházi ügyekben egyre nagyobb tekintélyre emelkedtek s a *magyar koronának részére* mind-egyre jelesebb jogokat biztosítottak.

De az ellenáramlat, mint mindenben, ugy ebben sem maradhatott ki. A római egyház világalma mindinkább terjedt; és az egyház élén állott nagy pápák az azelőtt kedvezményezett nemzeti egyházak önállóságát saját hatalmuk fejlesztése érdekében szűkebb korlátok közé kívánták szorítani. Időnkint tehát egyes jogokat és kiváltságokat megkísérlettek a sz.

szék részére visszaszerezni. Szerencsére élt nemzetünkben mindenkor a függetlenség érzete, a melyből királyaink erőt merítették a korona szerzett jogainak nemcsak megvédelmezésére, hanem megerősítésére is.

Mikor azután a magyar állam az első századok leforgása után nemcsak mint keresztény állam, hanem politikai tekintetben is consolidálódott, de leginkább, midőn az azelőtt egy vallású állam a hitújítás következtében vallási tekintetben megszolgált: a hitüggyek országgyűléseinken is tárgyaltattak s ekép a vallási ügyek körüli felségjogok, a melyek gyakorlása az előtt egyedül királyaink által történt, némi részben a nemzet képviselőinek befolyásával kezdetek érvényesülni, a mi azután mindinkább nagyobb kiterjedésben áradt el. Ez időtől fogva a vallás körüli felségjogok mintegy két ágra váltak szét, az általános vallásiakra és a legfőbb kegyuriakra, habár ezek között a válaszvonal szigoruan meg nem vonatott. Ekkor már törvényeink is a királyt legfőbb kegyurnak kezdik nevezni s az ő kizárólagos intézkedési körébe utalnak egynémely egyházi ügyeket; viszont a király is országgyűlési tárgyalás alá bocsát ilyeket, de mindenkor megtartja magának az egész egyház feletti főfelügyeletet, az egyháznagyok kinevezésének s áthelyezésének jogát, a kiváltságok és czimek adományozását, az egyházi vagyon és az alapítványok kezelésének ellenőrzését, az elpusztult egyházak vagyona feletti intézkedést és a magán kegyuraság adományozását. A vallási ügyek általános rendezésével kapcsolatos ügyek, különösen a vallás szabad gyakorlását és az ezzel összefüggő polgári jogviszonyokat tárgyzók a törvényhozás által gyakoroltattak és habár ezek miatt a századok folyamában időnkint elkeseredett harczok vivattak, nemcsak az ország törvényhozó házában, hanem fegyverrel is, de azért mindezek legkisebb változást sem idéztek elő azon régi jogviszonyban, melyben a magyar állam s illetőleg egyház a római sz. szék irányában állott. Ma sem gyakorol Róma nagyobb befolyást a magyar egyházi ügyekre, ma sem kisebbek a magyar szent korona s annak jogczimén királyainknak a vallásügy körüli felségjogai, mint voltak azelőtt s a mint azokat a H. K. I. 11. és 12. czímei örök emlékül feljegyezték.

Valóban, ha komolyan mérleljük a vivott küzdelmeket,

csodálkozással kell eltelnünk őseink szívóssága és bölcsesége iránt, melylyel a nálánál sokkal hatalmasabb ellenféllel mérközni képesek valának; csakis a nemzeti önállóság és szabadság iránti kiolthatatlan szeretet, kölcsönözhetett erőt ezen védekezésre. Utódaink feladata lesz az ősök nyomdokain haladni. És habár erősebbek vagyunk is mint voltunk sokszor a lezajlott századokban, de hatalmasabbak lettek elleneink is. Ugyanazért kijut az utódoknak is a megfelelő rész ugy a küzdelemből, mint a dicsőségből. Csak csüggedni nem lesz szabad soha, hanem inkább fáradhatatlanul kellend munkálkodni, hogy ha majd Isten segítségével a jövő évszázadok ismét lepörögnek, az önálló magyar nemzet dicsőségesen ünnepelhesse *az egyházi téren is* ősi szabadságának kétezer éves sérthetetlen fennállását.

TARTALOM.

	Lap
I. Bevezetés	1
II. Az egyház s állam közti viszony Nagy Károly utódai alatt és a hierarchia megállapítása	9
III. Egyházi állapotok Magyarországon sz. István idejében és az egyház s állam közti viszony	32
IV. A legfőbb kegyuri jog alanya	41
V. A legfőbb kegyuri jog terjedelme	49
VI. A vallás körüli általános felségjogok	64
VII. A legfőbb felügyeleti jog az egyházi ügyekben	70
VIII. A tetszvényjog	74
IX. Egyházak alapítása, püspökségek és plébániák szabályozása és a papnöveldék rendezése	81
X. Az egyházi nagyobb javadalmak adományozása és e jog védelmében a római sz. székkal időnkint folytatott viták rövid történelmi vázlata	99
XI. A kiváltságok adományozása	135
XII. A legfőbb kegyuri jog érvényesülése az egyházi ügyekben	138
XIII. Az egyházi vagyon feletti felügyelet	154
XIV. Az egyházi személyek és vagyon terhelése	165
XV. Az egyházi személyek végrendelkezési jogának korlátozása	174
XVI. A szerzetes rendek irányábani felségjogok	181
XII. A bevont egyházi javak feletti intézkedési jog	186
XVIII. Az alapítványok körüli felségjogok... ..	189
XIX. A magán kegyuraság adományozása	191
XX. Befejezés	196

